

عهقلی شیعری

خەزەعەل ئەملاجدى

عبدولموته لیب عبدوللا
وەریگیراوەتە سەر کوردى

ناوی کتیب: عهقلی شیعريبي
نووسدر: خەز عمل ئەملاجدى
وە رگىرانى: عەبدۇلۇتەلىپ عەبدۇللا
بابەت: و تارو گفتۇڭ
پىتچىنەن: وەرگىيەر
دېزايىن:
تىباز:
چاپى يەكەم:
چاپخانە:

که کوییر ده بینی پیی ده لین

شهو باش.

***

کوییر بینایی خۆی له مانگدا هەلگرتووه.

عەلا ئەلرووبیعى

ناوەرۆك:

پیشەکى

وتار:

*شیعری پیروز و شیعری پیس

*شیعرو ئەفسانە

*مەرگى تازەگەربى

گفتوگۆ:

*شیعر جۆریکە لەئاين...

*شیعر يان خۆر ھەلاتىيە يان نىيە

*دۆزىنەوەي عەقلى شیعرى...

پیشەکی:

ئەگەر چەمکى سەيرورەت يەكىك بى لەوچەمکانەي كە
چارەسەرى دەزەكانى بۇون و نەبۇونى پى بىسىپىن، ئەمۇ
عەقلى (ئايىنى، فەلسەفى، زانستى) نەك ھەر چارەسەرى
تەموازى زانستى و تەخلاقى و ئىستىتىكى پى نىيە، يەلکو
دەشى دەقگەلىك بن لمىرىگە پرسىيارەوە بىتەقنەوە. بەم
مانايدىش عەقلى مەزىي لە پرسىيارىنى بى كۆتايى دايە،
پرسىيارىنى بەردەوامە پرسىيارى دىكە لىنە كەمۈتىفە و
ئىشكالىيەتى ئالىز دەرۋىزىنى ، كە چارەسەريان نىيە.
خەزاعەل ئەلاجدى لە ميانى عەقلى (ئايىنى، فەلسەفى،
زانستى) دەلىت: عەقلى شىعرى، عەقلى چوارەمە،
عەقلەتكى شاراوهى كە عەقلى مەزىي بەر لە هەزاران سال
بە دەوريدا خولىدەخوات و نەيتوانىيۇو بە دەستى بەھىنېت،
ئەم دۆزىنەوە من لە دۆزىنەوە (ئايىنىشتايىن) دەكات بۇ
رەھەندى چوارەمى زەمەن. بەم مانايە عەقلى شىعرى
كۆمەلىك مەسىھەمە و رەۋۋاوى شىعرى بە رەتكىرنەوە و
رووتىركىرنەوە و نكۆلىكىرن و پەرتىبۇون دووبارە بىرچەستە

دەکاتمۆه، کەواتە دۆزىنەوەی عەقلی شیعەری، عەقلی
مرۆبی لە تیۆرە گشتگیرە کان دەرباز دەکات.

خەزىعەل ئەملاجدى شاعيرىكە بەشىعر ئاوددان، دنيا
لەتۆيى شىعرو شىكۈدارى دنيا ھەر لە تىپارىي شىعەدا
نەبىئى، نابىئى. شىعر لاي ئەو جىهان و جەوهەرى مەرۆفە،
شىعر لاي ئەو رۆحى شارستانىيەت و ئايىن و ھونمەرە کانە.
خەزىعەل ئەملاجدى بۇ زۆر وەك شاعير وەك شاعيرىكى
پەرگىر دەركەوت، بەلام ئەو لەو جىهانە شىۋاوهدا
ھاوسەنگى خۆى تەنەيا لە شىعەدا دەبىنېتىمۆ، بەلاي ئەو
پەرگىرىي شىعەر پەرگىرى جوانىيە لە بەرامبەر ناشىئىنى و
توندو تىشىدا. لە حەفتاكانى سەددى رابردۇو وەك
شاعيرىكى ياخى لەنیوەندى عىراقىدا بە دەركەوت، بە
جوڕىيەكى دىكە ئالاي ئەفسانەكانى عىراقى ھەلگىرت و
جوانىيەكانى لە بەرامبەر ئايىدۇلۇزىادا بەرزىكەدەوە.

كۆمەلە شىعەرى يەكمى لە سالى (1980) بە ناوى
(يىقظەمە دلمۇن) او پاشان لە سالى (1984) (ناشىد
اسرافىل) او ئىنچا سالى (1985-1989) (خزائىل) ئى
بلاو كەدەوە لە نىيەندەكەدا غەلّبە غەلّب و دەمەتەقىيەكى
گەورە لە كەوتىمۆ. لە كۆتاپىي ھەشتاكاندا شىعەرى وېنەبى

بلاوکردهوه پاشان (عکازه رامبو)ی بلاوکردهوه، که کۆزى سیرهی خودی خۆی و سیرهی دواساته کانی ژیانی رامبوی لە خۆگرتبوو، ئەو کاره شیعرییە بە وروژان و هێندەه دیتە وەسەن کردن، پاشان (حیة و درج)ی نووسی، کە نابودیه کانی شەرو تراژیدیا مەرگ و ئابلوقدان و ریسوایی دەخاتە روو.

لەو چەند وتارو گفتتوگویەی بەردەستان ئەملاجدى ھەولێ سەلاندەنی عەقلی شیعری دەداد، وەك چۆن لە ھەردوو بەرگی کتیبی عەقلی شیعری کە کۆمەلیک وتاری کۆکراوهی نووسەر درېشەی ئەو سەلاندە بەرچاو دەکوینت، ھیوادارم ئەو نامیلکەیە بیتە شوینی بەدواداچوون و دەمەتەقیی زیتر لە بارەی عەقلی شیعری ئەگەر بشى ئەو دەستەواژویە ئەوەندەی وزە پى بیت کە نەبیتە ھۆى لە کەدارکردنی شیعرییەت.

ھەولێر

7/7/2006

شیعری پەلزۆ شیعری پیس

1-پیزۆزی ئایینى و پیزۆزی دنیاىي

بەگشتى فيكەرى ئايىن لەسر بىندرەتى جەوهەرى پىزۆزى
وەستاوه، هەروەها ھەممو سىستەمە ئايىنى و پىكھاتە كانى
(بىرباوەر، ئەفسانە، تەقس) بەدەورى ئەمۇ فيكەريي
خولدەخۇن، جەوهەرى پىزۆزىش ئەمۇ وزەو بارگەو ھىزە

سینترالییه که هاوئاهنگی خۆی لەگەل ماددهو راکیشانی مادده بەرهو خۆی رایی دەکات. ئایینەکانى چەرخى بەردین خودى ئەو جەوهەرەییان بەو ھێزە بەربلاوە (الساریە) داناوە کە دیارى ناکری و تەعبیر لە پیروزی گەردوونى و وزەی گەردوونى دەکات، لەگەل ئەمەشدا (واتە ئەگەرچى دیارى ناکری) لەھەندى دیارەتی گەورەی ھاوسمەنگبۇونى گەردوون و ھیزى ئەستىرەکان و رىگاکانى کاکیشاندا ھاوئاهنگبۇونیان دەرەدەکەویت، لەگەل ئەمەش ئەو ھێزە شیوه شیتاوی ئەنتۆبى ھەيدو تەعبیر لەگواستنەوە سیستەمیتکى دیارىکراو بۇ سیستەمیتکى دیکە دەکات و بارگانى سیستەمی کۆنی لىدەتەکىنچى و لەشیوه لافاواو گەرەلەپولو بۇمەلەر زەو بورکان لەسەر زەوی بەرجەستەیان دەکاتمە. ئەگەرچى مرۆڤ لەبەرامبەر ئەو ھێزە چاو کراوه بۇوه، بەلام بە شیوهیەکى زانستى نەیتوانیووه راقەیان بکات، بۆیە ھەمیشە لیتىساوه و بۆی ھاتۆتە سەرچۆک و لە ژیئر كۆمەلیتک ناوی جۆراو جۆر کرنوشى بۇ بودووه، بۇ نموونە ھیزى ناوبر او لای ھەندى

لەنەتموھ سەھرتايىيەكان بە (مانا) و لاي سۆمەرىيەكان بە (سارە) ناوبراوه.

لەو کاتىدا مىزۇ كۆمەلىيک ناوى لە جەھەرى پېرۇزى ئايىن نابۇو، بەلام ھەممۇ ئەو ناوانى دواجار ئامازەيان بەيەك شت دەكەد ئەويش (خوا/ھىز) بۇوو جەھەرى گەردۇونى لەخۆگۈرتىبوو، راستە مىزۇ ئەو ھىزەى لە تاكە دارشتىنىكدا ناس نەكىدەوە بەچەندان شىۋىدى جۇراو جۇر بەرچەستەي كەردووە، لە سىحرەوە بەرەو رۆح و بەرەو خواوەندو دواجار بەرەو خوا گۈرانى بەسەر ھېنناوه، ھەرۇھا ئەو تەگەرانەي كە پىشىيان لە بەرەپىشچۇونى رۆحى مىزۇ گەرتۇوە لەيەككىاتدا لە قۇناغى جىا جىا دەستىيان خستۇتە ناو ئەو پېرۇزىيەوە.

لەبەرامبىر ئەو دنيا ئايىننە پېرۇزەدا كە لاي مىزۇ تەعىير لەبەئاگابۇون، يان روونبىنى وزەى گەردۇون دەكەت، جىهانىيەكى دىكە ھەيدە كە دنيايىيە و پىس و گلاؤە لەگەل ماددەدا يەكەنگەرىتىموھ.

بەمۆزره ئەو دوو دنیا جیاوازه بە شیۆریەکی تۇوند بەدزى
يەكتىر دوهەستن، يەكەميان دنیای پېرۆزى كە ئايىن ھەولى
كەشەفردنى دەدات و نويىنرايەتى خۇرى پىيەدەكتات،
دووهەميان دنیايىيە و پىس و گلاؤە دنیا دەيمۇيىت كەشەفلى
بەكتات و نويىنرايەتى خۇرى پىيەكتات، مەملەتىنى ئەو دوو
ھېزە چ لەكۆن چ لەئىستادا جىڭگاى دەمەتەقى و
بەيەكدا دانى تۇوند بۇوه.

ھەلبەته پېرۆزى بەھېزى و زەو پېرىپەنلىكى گەردۇون و
چالاکىيەكانمۇھە ھاوسەنگى خۇرى راگرتۇو، لەبەرامبەر
ئەمەشدا پىسى بەچۈلى و بۇشاپى و ماددەي ھىچ و پۈچ و
لەناوچۇرو ساختە ئەو ھاوسەنگىيە راگرتۇو، ئەگەرچى
لىېرەدا ئىيمە نيازمان نىيە ئايىن لەدىنما جىا بەكەينمۇھ
چونكە ئايىن و دنیا بەيەكدا چۈونە، بەلام لەپىنما و
لىكۆلەينمۇھى تىيۇرى و رۇشناپى خىستە سەر بزوئىندرە
ئايىنى و دنیايىيەكە ھەولىدەدەن جارىيەك بەيەكىوەيان
بلەكىننىن و جارىيەكى دىيکە لەيەكىان جىاباكەينمۇھ، ھەروەها

لەویوە دەمانەوی ھەر يەکە بەپیشی بزوئىنەرو ھیۆز و وزەی
ناوهەيان سەيريان بکەين.

زانیمان جمۇھەرى ئايین خۇی لە پېرۆزىدا ھەلددەگىتىمۇ،
جمۇھەرى دنياىي لەپىسىدا، ئىئمە لىرەدا ھەولەددەين
لەكۈزكى جمۇھەرى ئەمۇ پىسە بکۆلىيەنەوە كە خۇی
لەسىّكس حەشارداوە، واتە سىككىس دەبىتە جمۇھەرى
پىسى و جمۇھەرى دنياىي، وەك چۈن ھىۆز و وزەي بەربلاۋ
بەجمۇھەرى پېرۆزى دىتە ژماردن.

بەجۈزە لەو بەرامبەرييە كبوونە گۈنگەدا دەگەينە ھىزى
بەربلاۋو ھىزى ئىرۇسى، پېرۆزى و پىسى، رۆحى و سىكىسى،
خواودندى و بەشىرى، ئايىنى و دنياىي.....هىتىد. ئەم دوو
لايەنە بەرامبەر بەرەو بەرامبەر يەكبوونەوە ھاوشىيە
دەبنەوە.

شوينى پېرۆز و پەرسەتكەن، ستۇونى پېرۆز و وزەي دنياىي
شوينگەلى دەسىپىكىرىنى گەردوونىن و (نشكۇنى - نشۇو
الكونى)، بارگاونىن بەپېرۆزى و دەكەونە سىنتالەوە
لەبەرامبەر شوينگەلى گەردوونى تەقلىيدى وەك مال،

گۆرەپان و شەقامەکان کە شوینگەلی دنیاين و دهورو بهرى
مرۆژ ده گرنەوه.

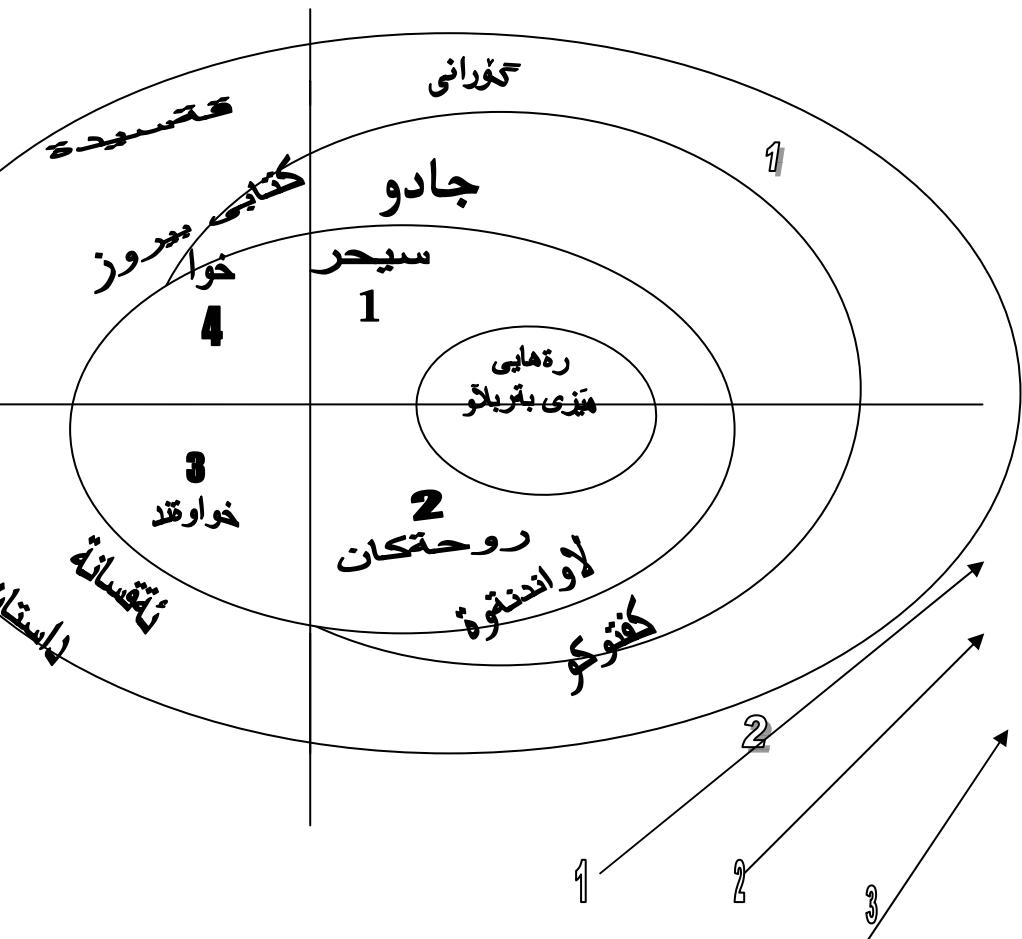
ھەروەها زەمان دابىشى زەمانى (نشكۇنى) پېرۆز و
ئەفسانە تامىز دەبىن کە رووداوى گەورەتىيا ھاتۆتە
بەرھەم، لەپەرامبەر زەمنى مىئۇوە تەقلیدى کە لەنیو
رووداوى دنیاى ئاسايىدا پىنگەيیووه، زەمنى
ئەفسانە تامىز لەميانى تقوسى جەزەكانى سالاندا کە
تەعىير لە بە بىرھىنانەوه دەكات (واتە تقوسى جەزەكان
تەعىير لەپەھىنانەوه زەمنى ئەفسانەيى دەكات)
ھەروەها دووبارەبوونەوه دەگەيدەنیت و تەعىير لە دووبارە
چې كەرنەوه دەكات لەنیو زەمنە تەقلیدىيە كەدا، بەجۈزەش
رەمزە ئاسمايىيەكان لە بەرامبەر رەمزە كانى زەوي
دەوەستى، وەك چۈن دەقى پېۋز (كتىبىي پېۋز) دەكەويتە
بەرامبەرى كتىبەكانى زەوي، ھەروەها پىغەمبەرىش زىاد
لە ھەممو مەۋھىيە دىكە ھەلگى پېۋزىيە.
ھەر لە چەرخى بەردىنى كۆنەوه پېۋزى وەك شىتىكى
نادىارو سەرسوورھىنەر مەۋھى بەرە دنیاى دىكە پەلكىش

کردووو و ایلیکردوو که واهمست بکات لمو گەردونندا
بە تەنیا نازى بەلکو پەیوهستە بەجەوھەرى گەردوننەوەو
دەبى بەخیراییمۇ بۆی بگەریتەوەو لەدواي مردندا
لەگەلیدا يەكبگەریتەوە. وەك گۆتمان ئەو کاتە مروۋ ناوى
جوزارو جۆرى بەسەر جەوھەرى پېرۈزىدا بېبىو، بەلام
ھەموو ناوەكان ئامازەيان بېيدىك شت دەکرد ئەھویش
(خوا/ھىز) بۇو، تەعبيى لەجەوھەرى گەردون دەکرد،
بەلام يەكم ماماھەلەکردنى جىدى لەگەل ئەو پېرۈزىدا ھەر
تەنها لەرىنگەنى سىحرەوە بۇوە (كە بە يەكم كۆسپى ئايىن
دەزمىردى) سىحرىش يان حەقىقىيەمۇ وزەيدەكى
سايکولۇزى تەجاوزكەر لاي پەرسىتىار دەگەيمىن و كار لە
ھەندى ياسا لە ياساكانى ھىزى بەرپلاو دەكات، يان
وەھمى و شىۋەئامىزە دەيمۇن لە رېڭەمى دەرەونىيەمۇ بەسەر
ياساكان و ھىزى ناوبرادا كارىگەر بىت.

بەجۇرە سىحر يەكمىن شىۋەگەلى پەیوهندى نىوان مروۋو
پېرۈزى لەخۇ دەگرى، يەكمىن رېچكەمى پەیوهندى نىوان
مروۋو پېرۈزىيە، خودى ئەو رېچكەيە ھەلگرى لايەنە

پۆزه‌تیفه‌کهیه (بەسیحر ناوی دهبری) بەلام ریچکه
نیگه‌تیفه‌کمی نیوان پیرۆزی و مرۆڤ به (فالگرتنمەو ناو
دهبری).

هەلبەته لەبۆچونى ئىمدا هەردووكیان شیوه‌یەکن
لەشیوه‌کانی شیعر، هەروهە شیعر بەوینه کردارییەکەمەو
پرۆسیسەکردن دەگەیەنی و بەرسەتو و شەمارەسە دەکرى،
لە قۇناغى دېكەشدا لەدواى سیحرەوە دى و پاشان رۆحى
دەکەوتەوە ئىنجا خواهندى و دواجار قۇناغى يەكتابىي.
بەجۆرە مىزۇوی دنیايى لەبارى رۆحىيەوە، يان مىزۇوی
رۆحەو دابەشى چوار قۇناغ دەبى، هەر يەك لەو
قۇناغانەش لەررووی ديدو بۆچونیان بۇ پىسى و پیرۆزى
جياوازن ، لەميانى ئەو جياوازىيەشمەو دوو جۆر لەشیعر
دەرده كەوتەت يەكەميان شیعى ئايىنىيە دووهەميان
دنیايى، بروانە ئەو هيئلکارييە خوارەوە

(ئەو ھىلكارىيە مىژۇوى جۆرەكانى شىعرى ئايىنى و
شىعرى دنياىيى رووندەكتەوە)

بازنەى يەكەم بازنەى جۆرئامىزەو قۇناغى پەرستن نىشان
دەدات.

بازنەى دوودم شىعرى ئايىنى نىشان دەدات.

بازنەى سىيەم شىعرى دنياىيى نىشان دەدات.

ئەو ھىلكارىيە سەرەوە مىژۇوى چوارينەى پىشکەوتىنى
پىرۇزىيمان پىراەگەيدەن، كە لەسيحرەو بەرەو رۆح و
پاشان بەرەو خواوەندو ئىنجا خودا دەبىتەوە، ھەلبەته
خودى ئەو گۈرانكارىيەو شىوهى تەعېركردن لمۇ
گۈرانكارىيە شىعرى بەدواهىيە، ئىنجا دووانەى شىعرى
دەردەكمویت كە دوای پىشکەوتىنى پىرۇزى دەكمویت، ئەو
دووانەش بەپىيى پىشکەوتىنى رۆح و چۈنیتى ھەستىپىيىكىرىنى
رەها گۈرانى بەسىردادىت.

ھەروەها پىشکەوتىنى ئايىنى بەجۆرە خوارەوەيە: جادو،
لاوانەوە، ئەفسانە، دەق يان كتىبى پىرۇز، پىشکەوتىنى

دنیاپیش له بەرامبەر ئەمدا بەجۆرە دەکھویتەوە گۆرانى،
گفتوگۆ، دارستان، قەسیدە.

لە بىرگە كانى دواى قۇناغەكان و دووانەئ شىعىرى ئايىنى و
دنیاپى دەخىينە بەر گفتوگۇو ھەولىدەپەن نەھىنى ئەم
يە كانگىربۇونە و پەپەندىيان بەيەكەوە بىكەپەنەوە.

2- قۇناغى سىحر

کەواتە سىحر ناوکى يەكم ئايىن بۇوه، لە دووتوبىي ئەم
ناوكەش بارگەي پېۋزى گەرددۇنى و بىشەرى كۆپۈتمۇ،
بۆيە ساحىر لە جىئى ئەم پەپەندىكارە تاكە سەپەر دەكى كە
بە هىزى گەرددۇنييەوە بەندە تواناي ئەمەي ھەمەيە وەك چۈن
خۆى دەيدۈي مامەلەي لەگەل بىكەت جا چ بە تەحەكوم
كىردىن (لەرىڭمە سىحرەوە) بىن يان بەپېشىبىنى كىردىن
بەمەي كە روودەدات (لەرىڭمە چاوبەستكىردىن).

قۇناغى سىحر لەسىردەمى بەردىنى كۆن و ناوهەستدا
دەستى پېتىكەردووەو لەدۇو شىتۋاز (فيتشەو تەوتەم)
پېتىكەتتۇوە. فيتشە ئەم هىزە بەرپلاۋەيە كە لەسەر شىۋەي

تیشکۆر خۆی دەنويێنێئەو تیشکۆریەش (فیتشەیە-fetich) یان ئەو شتەی کە دەپەرستیریت وەک بەرد یان درەخت یان ئیسقان بارگە پیروزەکەش لەتاکە شتیکدا کۆدەبیستەوە ناویکی بەسەردا دەبیری، بەجۆرە هیۆزی بەربلاو دیاری ناکری بەلکو لەپشت ئەو شتە شاراوهیە خۆی مەلا سداوه.

بەلام تموتەمیدت وینەی (بیگیان، گیانلەبەر، رووهک، رەمز) بەو پیروزییە دەبەخشی و بەشیوویەکی تایبەتی لە بۇونەوەری زیندۇوو گیانلەبەران چىر دەبیستەوە، واى دەنويێن کە بروادارانی سەر بەو تموتەمە نەوەیان لەو تموتەمەو لېكەم توختەوە، كەواتە پیروزى لە تیشکۆر بەشتبۇونى بیگیانمۇوە دەگۆواززىتەوە بۇ تیشکۆریەکی زیندۇو، ھەروەها گیانلەبەران بەشیوویەکی تایبەت ئەو پیروزییە بەرجەستە دەکمن.

لە ئاستى كەدەبىدا سىحر چ فىيتشى بىت چ تموتەمى لەقسە كەدن خۆى لەسىر ئاستى زماندا بەرجەستە دەكات ھەروەها لە قسە كەدىنىكى كورتكراوه كە لە شىۋەي

(جادو) دایه دخویندریتەوە ساھیریش لە دووقۇنى جادودا
 تەعبىر لە دەقە سىحرىيەكەي خۆى دەکات و رەنگە بەپىي
 كارفرماكەشى ئەو جادو ناوى دىكە لەخۇز بىگرىت وەك
 چاوهزار كە هيئە حەشاردار اوەكەي (لەقۇناغى
 پەيوەستبوونى رۆح بەشەيتانمۇ بەرجەستەيە) يان نوشتە
 كە ھەولىدەدا كەسەكان بەشۇرەيدەك بىپارىزى يان پەردەيدەك
 كە ھەمان كارو ھىدىكەش لەخۇز دەگرى.

ئەگەر جادو لە سەددەكانى پېش مىژۇو بە كۆمەللىك وينەو
 ھىلىكارى و ئامازەگەللىك تەعبىرى لەخۇزى كەدبىت كەواتە
 كۆنترۇ لەپىشىتىيان وينەى سەر بىردى نىيۇ ئەشكەوتە كانە كە
 لەو كۆمەلە فىتشە يان تەوتەمە دەدات بۇ ئەۋەسى
 راوكىردىن و زالىبۇونى خۆى بەسەرياندا رابگەيەنى... بەلام
 ژىارىي مىژۇوبىي جادوگەللىكى نۇوسراوى لەسەر ئىسقان و
 قوماش و بەردى پېستو دار دۆزىيەتەوە... پاشان بەوشە
 لەسەر كاغەز دۆزراوەتەوە كە وشەكان لە بەفىياو
 ھاوارىردىن دەچى و تەعبىر لەھەولى بەدۇور خىتنى شەپەر
 ئازار دەکات يان تەعبىر لە بەپلەبۇونى هيئى خېر دەکات

کەدەبیتە پەرژین و لە رىگەئى نۇوشتمەوە پارىزگارى لە
كەسەكان دەكات، لەراستىدا ھەممۇ ئەو ھەولانە بەرەو
نابامان دەبات و وامان لىيەكەت كە دووچارى
سەرسوورمان بىن چونكە دەماخاتە دووتويى خەيال و
خوازەي سەير، لىرەوە شىعىرى سىحرى دەسپىنەكەت كە
(جادو) لە باشتىرين شىتوھ بەرجەستەي كردووه.

لەبەرامېمېر ئەمەدا ژيانى دىنيا يى كە لەدەرەوەي سىحردا يە
بە سىكىس خۆى حەشار داوه كە بىر لە دروستبۇونى
خىزان و كەشەتكۈرىنى سەردەمى كاشتوڭالى سەرەتايى
بووه، سىكىس بەنھەتتى ژيان و زۆربۇون و گەشانمۇه بۇوه
بەلام ئايىن (لەسەرەتاوه پاشان لەبەرەوپىشچۈونى) لە
زۆربەي كاتدا وەك دەزۇ دوزەمن سەيرى سىكىسى كردووه.
بۆزىيە بەئەنقەست لە چىنەكانى تابو حەرام دايىدەناو ھەمۆلى
شاردىنەوەي دەدا، پاشان ھەندى سەنورى شەرعى بۆ دانا،
بەلام سىكىس لەھەممۇ قۇناغەكاندا بى راۋەدۇنان نېبۈوه.
سىكىس لىرەوە لەمۇي لە خانەي ژياندا وەك كانى

هەلۆقولی، بەلام ئایین دەیشاریتەوە، يان ھەولی
شاردنەوەی دەدا.

باشترين نموونەي هىزى ئىرۇسى لە سىكس و خۆشۈمىستى
لەسەر ئاستى ھونەرى (گۆرانىيە) ھەروھا گۆرانى تەنها
تەعىير لە ئىرۇسى سىنکسى ناکات، بەلكو تەعىير لە
ئىرۇسىيەتى تەواوى ژيان دەكەت، شىعرى ئىرۇسىي بە پىيى
بەرەپىشچوونى ژيانى رۆحى بەرەپىشچووهو كۆمەلېڭ
شىوهى جۆراو جۆرى ھەلگەرنوو.

گۆرانى يەكمىن شىوهى شىعرى دىنيابىي بۇوهو لەزىزىدەي
كاتدا مۇسىقاو سەمای لەگەلدا بۇوه، لە دەمى
شوانكارەو راوکەران و پاشان لە سەردەمى بەردىنى و پىش
مېشۇو جوتىياران ھاتۇتەدەر... رەنگە ئەمە تاكە رىنگە
تەعىيرىكەن لە دلخۇشى و دلتەنگى بۇوبى، چونكە جەنگە
لەدەنگ پىتىمىستى بە ھىچ شىيىكى دىكە نىيە پاشان پەر
لە رىتم.... ئەمە گۆرانىيەش ساكار بۇونە بەلام خەيالىان
تىيا ھەلبەستراو نەبۇوه ھەروھا بەزۆرەملىّ بۇ خوازە پەناگە
نەبۇونە، بەلكو بەپىيى قەوارەي زمان و پەيوەندىيەكانى

زمانی ئەو کات دەستەواژە کانی سنوردار بۇوە ھەمۈلۈداوە
تەعىبىر لەوە بکات كە تەعىبىرى لىنىڭىت.

لەراستىدا راوكىرىنى گيالىلەپەران يان رو يان كىدارى
تۆۋچىن يان دروينە يان زەواج ھەمسو ئەوانە بەگۆرانى و
سروود رازاونەتموھ كە ھەلگىرى جەوهەمىرى ئىرۇسى بۇوە،
ھەرەھا بەپىتى ئىرۇسىيەتىكى ھەممىشەبى بۇوە.

گۆرانى لە وېۋدانەوە ھەلقۇلاوە ھەرەھا گۆرانبىش
مەنەلۆگىكى خستۇتەررو كە لەبەرامبەر گەردوون بەخۇشى
يان غەم سىخناخ بۇوە، گۆرانبىش نەيويستۇرۇ دەمەتەققى
لەگەل ئەمەن بکات، بەلکو گۆرانى بۆخۇرى مەسەلەيەكى
وېۋدانى راستەخۆ بۇوە دروستىكىرىنى تىيا رەچاو نەكراوە.
بەجۇرە دەبىنەن كە سەردەملى سىحر دو شىۋاھى شىعىرى
بەرجەستە كردووە يەكەميان ئايىنى سىحرى بۇوە كە
(تەلىسم)، دووهەميان دىنيابىي ئىرۇسى بۇوە كە
(گۆرانى) يە، بىئەگومان تىكەلەپۇنى نىۋانيان تەنها
رووەكى يان لە سەر ئاستى ئەدەبى بۇوە. بەلام لە ناواهە

یان لەسەر ئاستى رۆحى ھەر يەك لەوانە لە جمۇھەرى
جياوازدەوە ھەلقلۇن.

ھەولى ئەمەرۆزى ئىئمە بىن گەرانەوەي جادو (چاوهزارو
نووشتهو تەلىسم...ھەتى) ھەروەھا گۈرانى لە شىعىرى
نويىدا نويىنەرايىتنى نزىكىبۇونەوەي سەرددەمى سىحرى كۆن و
نوى دەكەت، ھەولىدەدا لىيېخواتەوە ھەروەھا لە رىيگەي
قسە لەبارەكىدىن و لەھەمانكاتدا لەرىنگەي دواندىنى
رەوانبىيىشىيە ساكارو كارىگەرە كەيەوە لە گەنجىنە
شاراوه كەي و لەمانا ساكارو قۇولە كەي بخواتەوە، ئەمۇ
ھەولەش وامانلىيەكەت بە ناوهرۆكى نويىوە لە مەسىھەلەيە
دەربىچىن.

ھەروەھا دەبىنин كە تەلىسم و گۈرانى ھەتا ئىستا بە
توانايەك لە تواناكان لە شىعەكاغاندا دەبىنرى و توپىزى
زىيرەوەي سەرددەمەكانى بېرىيەوە بە خاكى شىعىرى
مرۆقايەتىدا گۈزەرى كەدووھ ھەتا ئىستا لىيەو لەۋى لاي
نەتەوە سەرتايىيەكان يان لاي گەلە پىشكەمەتتۈوھەكان

دەیسێرئ و بە هەمان توانا لە گۆرانى ھاوچەرخ و لە کردارى
لاربۇونەوە بەلای بەخت و ھېزدا پەنگىخواردۇتەوە.

3- قۆناغى رۆحەكان: لاوانەوە گفتۇرگۈزىرىنىڭ

قۆناغى دوودم لە بەرھۆپىشچۇنى ئايىنيدا لەگەل
رۆحەكان بەدەركەمەت كاتىتكى كە مەرۆڤ دەستىكىرىد
بەبىرکەندنەوە لەو ھېزە بەربالاۋە نەك لەشىۋەي شتەكان يان
گىانلەبەر بەلکو لەشىۋەي رۆحە مەلاسدراؤەكان، لېرەدا
يەكەمین تەگەرەي مىتافىزىكى بەشىۋە سادەكەي
دەستىپىيىكىرىد.

فيتشە ھېزى بەربالاۋى گەردوون كە شىت و تەمۇتەمىيەت
دىيارىدەكان، دەيكاتە شىتىكى زىندۇو، بەلام رۆحەكان
وادهەكەن كە رۆح دۇرلىقى، بەمجۇرە دىنياى رۆحى لە دەرەوەي
مەرۆڤە دەرسەت دەبىي و لە بۇونۇورى رۆحى پىتىكەاتووە كە
ھەندىيەكىان ھەتا ئىستاش لە دىنياى سىحرى نقوومن.
ۋىئاكىرىن و ئەم ھېزە رۆحىمە كە بەگەردوون و مەرۆڤ و
شتەكاندا گۈزەر دەكات ھەروەها ناونانىيان بەكۆتا

گهیشتووه، لەنیوان ئەو کۆمەلانەی کە لە میلانیزیا و بۆلدنیزیا و فلیپین دادەنیشن نیشانەی (کوردنەتن) و زاراوەی (مانا- mana) بەبیربلاوی دەبىئىرئ، پیشانوایه ئەوهی کە (مانا) يان بە (مانیتۆ) ناودەبرى هېیتىكى خارق و تەجاوزکەرى نادىارە لە شتەكاندا درویشت، ئەوهی کە سەير دەکەھویتەوه ئەوهىدە (رۆمان)، کانىش بەر لە هەزارەي يەكەمى (پ ك) ناوی (مانا) يان لە رۆحەكان ناوه. هەروەها دەقە ئايىننەيەكان لە جادووه بەرەو دەقگەلىك هەنگاۋىيان ناوه کە بانگ لە رۆحەكان يان بۇنەوهە رۆحىيەكان دەكەن و پارانەوهە هوشىيارى و چاوهزارو گرتەخۇر نوشتهش ئاراستى ئەو رۆحانە كراونەتەوه.

بەلام وەك دەبىنین شىوهى شىعري نوى و گۈنجاو بۆ ئەمو رۆحانە شىوهى (لاۋاندەنەوه- hymen) يە، خۇرى لە ناوهرۆك و فورمى سىحرى رزگار كردووه شىوهى پارانەوهى رۆحى لەنیوان خۇرى مەرۋىدا لەخۇ گرتۇوه.

لاواندنهوه شیعری ئایینى رۆحییه، زمانی تکاکردن و نزاو
 نزیکبۇونمۇه لەو رۆحانە يان ئەوانى دىكە لەخزدەگرى،
 هەتا ئەمرۆش لاواندنهوه ئایینیيەكان شیپوھىكە
 لەشیوھىكەنى شیعرى ئایینى بىلام ئىستا كۆمەلېك
 ناواھرۆكى دىكە لەخز گىتنوھە وەك چۈن جادو لە
 گواستنەوهى بۆ چاخى دوايىي هەمان دەرئەنجام دەدا
 بىددەستەوە. لەراستىدا ئىمە ناتوانىن ئىستا بىشىوھىكە
 ورد رىسائى هوتەرى شىوازى (لاواندنهوه)اي كۆن بىرجمىتە
 بىكەين، چۈنكە لەناوچووه يان دووبارە لەم دوايىي
 فۆرمەلەكراوەتەوە، لەگەل ئەۋەش درك بەھە دەكەين كە
 لاواندنهوه بۇخۇي داواي يارمەتى و پارىزىگارى دەكتاتو
 مروڻ يان شاعير لەتمواوى ژيانى خۆيدا بەكارى دەھىيىننى،
 ئەۋەش بۇ نمۇونە لە رۆزگارى سەرەتا لە ئایینى رۆمانى
 بىنراوە كە لەدووتويى خۆيدا كۆمەلېك ناوى لە رۆحە كان
 (مانات) ناوه، (مالىبىس، لارفا) تايىبەتە بە مردووه
 هەلبىزىرداوو شەرفرۆشەكان، هەروەها تايىبەت بە ژيانى
 نىومال (بىنات)، هەروەها رۆحە گشتىيەكان (لارات) و

ئەو رۆحانەی بۆ ھەممۇانەو تایبەتىشەو دەسەلاتى بەسەر
وردەکارى ژیان و رەفتاردا ھەمیه (جن)ە، بىگومان ھەر يەك
لەو رۆحانە لَاوەندنەوە تایبەت بەخۆی ھەمیه ھەروەك
پەيکەر و شیوهی خوشیان ھەمیه... ھەرچۆنی بىت ئەو
رۆحانە خواوەند نىن بەلکو ھىزىكى رۆحىن.

لە كەلەپورى عىراقى كۆن و سامى بەشىوه يەكى گىشتى ئەو
كۆمەلە رۆحى كە بەئاشكرا دىارە (لىلىس)ە كە
نوينەرايەتى شەيتانى شەو دەكەت، رۆحىكى مىيىنە
فرىبودەرە پىاۋ بەرەو خۆى رادەكىشى و وايان لىدەكەت كە
لەشمودا ژنەكانى خۆيان لە مال جىبھىيلەن بەدواي ئەمودا
بچن، (لىلىس) واي لىتەتۈرە كە بتوانىن بە (دەنگى
ناوەوە) ناوزەدى بىكەين، كەسىتى دىلېرى ئاڭراوى كە بە
تايىەتى ژيانى پىاۋى خىزانىدار بەبا دەدات، لەممودا
بەرۆحىكى ئاڭرى ناودەبرىت.

بەلام دەقە دىنیاپىيەكان كە بەرامبەر لَاوەندنەوە دەكەونەوە
نوينەرايەتى دىيالۇڭ دەكەن، دىيالۇڭەكانىش بە هوى دوو
ھىزى بەرامبەر بەيەك دروست دەبن، ئەو دوو ھىزەش

رۆحى پەرسزاوو مەرۆڤ دەگریتەوە، دیالۆگ لە نیوان ئەو
دەوەدا چەسپاوه، پاشان دیالۆگ کەوتۆتە نیوان دوو
کەسەوە، يان کەسینکو بیئگیانیکەمە، يان گیانلەبەرو
رووەکەوە، بۆ نموونە لە سەردەمی سۆمەرییە کاندا دیالۆگە
شانازى بەخۆکەرە کان (ئەدمەندوکا) دەرکەوتۇوە كە
تەعېير لە بەرانبىرکىيى (دارخورماو دارى ئەسىل) و
(هاوين و زستان) و (شوان و جوتىيار).....ھەندەدەكەت.

ئەگەر گۈرانى لەسەردەمی سىحر لە مەنەلۆگى وىزدانى
پىشكەتابىي، ئەمۇه گۈرانى لەسەردەمی رۆحە کان
دیالۆگئامىيىز بۇوه شىيەتى بىنەرتى دراماى لەخۇ گرتۇوە،
كە لە دوايدا بەشىوه دىكە گەشى كەدوووه شىيەتى
شانۇي وەرگرتۇوە.

بەمۇزىرە شىعىرى دیالۆگ (دراماىامىيىز) شىعىرى ئەمۇ قۇزىناغە
بۇوه، كە شان بەشانى لاۋاندىنەوهى ئايىنى دەكەويتەوە،
لاۋاندىنەوهى ئايىنى دیالۆگ كەدەنە لەگەل رۆحە کان و تەعېير
لە ئاوازى رۆحە کان دەكەت، هەروەھا لە شىعىرى تازەدا
ھەولىدراوه لاۋاندىنەوهە دیالۆگ لە دەووتۇيى ئاگاپىي

پیشودا بگەریئندریتەوە بۆ ئەوهی لەریگەی نووسینى
شیعری تازەدا دەرگا لە شیتوازگەلیک بکریتەوە.

4-قۇناغى خواوهند: ئەفسانەو داستان.

رۆحەكان ئاسانکارییەك بۇون بۆ ھەنگاونان بەرەو
سەردەمی خواوهند، ھەر لەویشەوە فیکرەی رۆحەكان بەرەو
فیکرەی خواهندى گەشەيان كەردووە، ئەو رۆحانەش
بەشیوھى مەرۆبى بەرچەستە دەكىيەن و خواهندىش وەك
عەقلەوە ھېزرو دەسەلات بەشیوھىكى بەرپلاو خۆى
دەخاتەرروو، گەرنگى خواهند لە نەمرىدایە، بەلام مەرۆڤ
سەرەرای زىياد بۇون و زاۋىيىكىدى كەچى لەناودەچى.
ئەو رادە نويىمە كە پىشىكەوتىنى ئايىنى بەنیويدا گۈزەرى
كەردووە، خالى دەرچۈونى ئايىنە پۆزەتىفيزمە ناسراوو
نەناسراوەكان بۇوە، ئەوهش لەگەل چاخى بەردىنى نوى
(نيوليت) كە تىايادا كىشتىكال كەشقىرا دەركەمەت، بېيە
يەكەمین خواهندو كۆنترىن خواهند (ئادەم) بۇو، شوانى
بەپىتى خاك و پاشان شوانى تەواوى گەرددوون بۇوە، ئىنجا

خواوه‌ندی باوک پاشان خواوه‌ندی کور ده‌که‌تووه، ههروه‌ها
 بدر له چاخه‌کانی میژوو يەکم بانسونی خیزانی بو
 خواوه‌ند پیکه‌اتووه.. بۆیه هەر ده‌بئی تەددیشیکی چیزکنامیز
 بەرجەسته بئی تاکو چیزکی بەرجەسته‌بوونی ئەو
 خواوه‌ندەمان بۆ بگیریتەوه، ههروه‌ها ئەددیه کە
 شیعری گیزراوه‌تەوه بەدیاریکراوی ئەفسانه بووه.
 ئەفسانه شیعريیکی چیزکنامیزه لەباره‌ی خواوه‌ندیکی
 دیاریکراو، يان کۆمەلیک خواوه‌ندەوه، کەواته ئەفسانه
 لەربیگەی شیعره‌وه چیزکیک ده‌گیزیتەوه، چیزکیک کە
 بەشیووه‌کی ریزه‌ی چەسپاوه پیروزه بەسیستەمی ئایینی
 دیاریکراوه‌وه بەندەو لەنیوان نمه‌کانیشدا ده‌گوازیتەوه،
 ئاماژه به زەمەنیکی دیاریکراو ناکات، بەلکو به هوی
 رووداویک کە روویداوه ئاماژه به حەقیقتیکی ئەزەلی
 دەکات، ههروه‌ها بەردەوامیش کۆمەلیک بابه‌تى بەرپلازوی
 گەورەی لەخۆدا هەلگرتووه کە تەوەرەکەی به دەوري
 خواوه‌ندەوه دەخولیتەوه، هیچ دانەرییکی نیییه، بەلکو
 بەرھەمی خەیالی دەستەجەمعییە.

بەمچۆرە ئەفسانە لەگەل بیرو باوەرو تقوس بە يەکیك لە
گرنگترین پىكھاتە بنەرەتىيەكانى ئايىن دەزمىيردىرىت، وەك
چۈن دەپىتە ماددەي شىعىرى ئايىنى و تەعبىر لە
قۇناغەكەي خۆى دەكەت، كە بە قۇناغى ئايىنە
پۆزەتىفېزىمەكان دېتە زىماردن، ئەو قۇناغە تەواوى
رۆژگارى ژىيارى كۆنى لەخۇ گرتۇوه.

ئەفسانە بە پىوانە لەگەل جادو لاۋاندەمۇر قەلەمبازىكى
نەوعىيەو لەناوەوەي خۆيدا زانستى سەرەتايى و فەلسەفەي
سەرەتايى ھەلگەرتووه، ھەر لەرىيگەي ئەمۇ سەرەتايامشۇرە
مەرۆڤ لە گەردوون و ماناكانى و ئاماڭەكانى و ئەمۇ دىيۇو
گەردوون رادەمېنى، ھەر لۇويشۇر پانتايى ئەدەب
بەرفەوان دەپىت و ھەممۇ جۆرەكانى گىرمانەوە شىعىر لەخۇ
دەگېرىت.

ھەروەها بە شىيەيەكى گشتى و پارچە پارچە بە دەورى
خەيال و خواستن و خوازە خولىدەخوات، بەمچۆرە لە ئەفسانەدا
بنەرەتەكانى (زانست، فەلسەفە، ئەدەب، ئايىن) بە شىيە
سەرەتايىيەكەي كە زۆر لە خەلک نزىكە كۆدەپىتەوە، دەپىتە

لەپەرەيدك لە لەپەرەکانى عەقلى بەرايى مىزۇق ، ئەمۇ عەقلەمى كە دىدو مندالىتى و يەكم ئارەزووەکانى خۆى بۆ راپەكىدىن و لېكدانەوە دەرەپەر دەشارىتتەوە.

شىتوازى ئەفسانەي شىعىرى لە دوو رووكارى بىندرەتى ئەفسانە ئەددەبىيەكىندا دەرەكەمۇيت، كە رىتمى شىعىرى دىيارو نادىyar/ يان تەكىيكارى شىعىرى وەك: دووبارە كەرنەمە، لېكچواندن، رووبەررووبۇونمۇه لەخۆ گرتۇوە. دەتوانىن ئەفسانە لە چوار بىنھەرتدا پۆلين بىكىين، يەكم: ئەفسانەكانى خەلىقەت (myths of genesis) كە ئەفسانەكانى درووستكەرنى گەردونن (كۆزمۆگۈنیا) دەگەيەنىت، ھەرودەما ئەفسانەكانى درووستكەرنى خواوهند (تىيۈگۈنیا) و ئەفسانەكانى درووستكەرنى بەشىر (ئەنترۆبۈگۈنیا)، بىتگومان نۇونەمى دەگەمنى ئەمۇ ئەفسانانەش ئەفسانەي درووستكەرنى بابلىيە (ئىنۈما ئولىش) ئەمۇ ئەفسانەيە ئەفسانەي درووستكەرنى نۇونەبىيە لەدىنياى كۆن و دروسبۇونى دنيا و خواوهندو مىزۇق لەخۆ دەگېت.

لە ئەفسانەی خەلیقەتدا شیوازى سەرتايى پۆزەتیف
دروست دەبى، كە وەك لانەيەكى گەورەي رەمزەكانى مەرۆڤ
كار دەكات و لە دوایدا دەردەكمویت و بونیادى قوولى
رۆحى پىيىكەھىيىن.

بەلام جۇرى دووەم لە ئەفسانەكانى ئەفسانەكانى بونیادنانە
ئەمۇ ئەفسانەيە كە خواوهند تىايادا بە بونیادنان و
ورده کارى دنياو دروستىرىدى شارو ئامرازى كارو
فەرمان و دەسەلات و خاوهندارىتى و .....هەندە
ھەلّدەستى، بە سەر ئۇ ئەفسانەندا پىاھەلّدانى خواوهندو
پىاھەلّدانى شار كە خواوهند بونیادى ناون، ھەروەھا
قەسىدەي بونیادنان كە رەمزەكانى خىرى بونیادنانى تىا
دەردەكمویت، بە شىۋازە پۆزەتىقە كانموه بەندە.

بە گشتى ئەفسانەكانى بونیادنان پىيىكەن لە ئەفسانەنى
كە لە كۆمىدىيائى خواوهندى دەچى بە شادى و پىاھەلّدان و
خۆشىيەوە سېخناخە، بەرزىرىن شىۋەش لە شىۋەكانى
ئەفسانەي ئەقىنى پىرۆزە كە دەكمویتە نىيوان
خواوهندە كانموه بە تايىمتى هەردوو خواوهندى لاو كە

دموزى و ئىنانا (تەمۇزو عەشتار) نوینەرايمتىان دەكات و
بە باشتىن نموونە مىسىلۇزىيە عىراقى كۆن دەدريتە
قەلەم.

بەلام جۆرى سىيەمى ئەفسانەكان، ئەفسانەكانى رووخاندىن و تىكشىكانه، ئەفسانەنە بە ئەقىنى نابوت يان پىس دەست پىيەدەكەت و خواوهندە عاشقەكان و ئەوانەنە كە لە مەراسىمى خۆشەويىستى ئەواندا بەشداربۇونە بەرە دنیاى ژىرەوە دەبنەوە، پاشان لە دواى ئەوانىش ئەفسانەكانى رووخانى شارو كۆچكىرىدى شارو لاۋاندىنەيان و قەسىدە گەريان كە بە رەمزى شەپرو تىكدان وىرانى خى بەيان دەكات دەردە كەۋىيت. گەنگەتىن نموونە ئەو جۆرەش خۆى لە لاۋاندىنەوي ئورو سۆمەرو بابل و كەوتىنى ئانانا بۇ دنیاى ژىرەوە هىتد دەردە كەۋىيت.

بەلام جۆرى چوارەم لە ئەفسانەكان ئەفسانەكانى كۆتاىى و مىردىنە كە بە (ئىسکاتلۇزىيا) ناو دەبرىت، ئەۋەش ئەفسانەكانى كۆتاىى گەرددۇونىن، ھەر وەك سەرەتا بۇ چوار رەگەزە كە دەگەرېتىمۇ، بەجۆرە وىرانبۇونى گەرددۇون و مىرۇق

یان به ئاو (توفان) دهیست ، یان ئاگر (سووتان) یان به با (گەردەلۈول) یان خاك (بۇومەلەزەو بۇورکان) .

گرنگتىrin ئەفسانەكائى عىراق ئەفسانەي توفانە كە كابوس و ويپانەيى و به كۆتايىي هاتن بە سەر فەزا كەيدا خۇي زال دەكەت ، ئەمۇش بۆ خۇي تەعبير لە گەرانمۇھى گەردونن دەكەت بۆ حالتى تارىكى و تىكشىكانى ھەمۇ شىتوازەكائى بەرايى دەگەيەنىت ، وەك چۆن بەرايى ھەمۇ شىتوازە نىيگەتىفەكائىش بەرجمىستە دەكەت .

ئەمۇ ئەفسانەيە پەسىسە كەدىنەكى قۇولى سامانى عەقلى مەرۆبىي و رووانىن و ئارەزووھ سەرەتايىيەكائى دەكېشى ، ئەمۇش تەعبير لە شىعىرى ئايىنى كە بە پىيى گىپانمۇھ دەپرواو لە نىيوان خەلىقەت و مەردندا بەرددەۋام رۆلى جاويدانى خۇي وەك ئەمۇھى قەسىدە / چىزىكى گەرانمۇھ ھەتا ھەتايىي بىن .

بەلام شىعىرى دىنيا يى كە لە گەمل ئەفسانە ھاواشان بەكمۇيىتمۇھ تەنها داستانە ، كە پىشتر گىپانمۇھىيەكى شىعىرى بۇو بە دەورى كاراكتەرى مەرۆقى نەك خواهند دەخولايمۇھ . بەلام

ئەو پالەوانە يان کاراكتەرە خاوهنى توانايىھەكى لەرادە بەدەرى ھەبۇو، ھەمەيشە وەك رەمزى نەتمەۋەيى دەكەوتەۋەو بەسەرھاتى نەتمەۋەيدىك لە نەتمەۋەكاني لەخۇدا ھەلّەگرت، داستان لەگەل ئەفسانەدا بە شىۋە دىنيايىھەكى لە ھەمۇ شىتىك لەيەكىدەچن، بەلام ئەفسانە ئايىنیيە، يەكىنکە لە سىن ئەستۇونەكاني ئايىن.

ئەگەر ئەفسانەكان لە بەرامبەر گەشمەي مىزۇوېي بەرەو نەمان چۈوبىن، ئەوه داستان ھەتاڭو ئىستاشى لەگەلداپىن بە شىۋە شەعىبىيەكى بەرجەستەيەو ناوهرۆكى جىاكارانەي ھەندى لە نەتمەۋە گەلەكان پىكىدىننى.

لە ئەدەبى دىنيايدا ھەندىن لە جىاكارى شىۋازى و ناوهرۆكئامىزى تايىبەت بە داستان دەركەوتۇو، بۇ نۇونە وەك دووبارەكىنەوە، بەرایى بۇنى روودا، ھەرۋەھا دەركەوتىنى ھېزى نادىيار ھەتى، بەجۇرە ئەدەبى دىنياىي لە چىرۇكى نىوان دووان (درامى) بەرەو چىرۇكى گەل گەشمەي كردووه، كە بەدەورى پالەوانى (داستان)دا دەخولىتەۋە، ئەگەر بۇ بابەتى سەرەتامان بىگەپىيەنەو

دەيىنин ئەو گەشەكەرنە بەجۆرە دەکەويتەوه:لە شىعرى لىرىكىيەوە بۆ شىعرى درامى بۆ شىعرى داستانى ئەۋەش لە رووى مىئۇوپەيە ناوکۆپەيەكى گۇنجارى لەخۇدا گەرتۇرۇھە تەعىير لە پاشەكەوتى بالا بۇن دەكتات.

لەراستىدا ھىنانەوهى ئەفسانە و داستان لە ئەدەبى نويىدا شتىكى زىياد لەپېتۈيىست باوه، چونكە يېڭىمان ئەفسانە و داستان سامانىتىكى رۆحىين و بە شىوازى دەگەمن نۇوسراون و بە شىتوه ئايىنىي دنياپەيەكەي تەعىير لە كورتمى ئەزمۇونى مەرۇقى كۆن دەكتات، ھەرۋەھا ھىنانەويان لە شىعرى نويىدا جىاواز دەکەويتەوه جا ج بەشىوھى كۆلاجىكەدن بى يان راستەمۇخۇ ناراستەمۇخۇ يان رەمىزىيانە بەكەويتەوه.

5- قۇناغى يەكگەرنە: كتىبى پېزىزو قىسىدە.

كاتىيك ئايىنە يەكتايىيەكان دەركەوتىن ئىتىز خواوهندەكان مىردن، تەنها ھەر يەك خوا مايىھە كە بە خەلقكەمرى گەردوون و مەرۇق دەزمىئىدى، بىيە ئەوسا قىسەكەدن لە

بارهی ئەفسانە کان قورس دەکەوتەوە، چونکە خوا ئەو بى
خەوشە بۇ کە نە سەرەتايى هەيەو نە كۆتاينى، نە باوکى
ھەيەو نە كور، بەجۇرە ئەفسانە کان بەرەو دواوه گەرانمۇھو
لە مىيانى چىرۇكە شەعبىيە کاندا وەك لانمۇ قىسە لەسەر
كەرنى فريشتنەو شەيتان و پىامېران خزى دەنواند،
بىيگومان ئەمەي لە ئەفسانە خەلقكەرنىش مايەوە ھەر
تەنها ئەپەيکەرە كۆنە بۇ كەچۈنىتى دروستكەرنى
گەردوونىيان بەپەر دەھىنایەوە، بەجۇرە كۆتاينى ئەفسانە بۇوە
وشىار كەرەوەو ھەرەشە كەرى كاولىكەرن و لەناوبىدن.

(دەقى پېرۇز) يان (كتىبى پېرۇز) جىڭگاي ئەفسانە کانى
گرتەوە، بەجۇرەش شىعىرى ئايىنى لە كىتىبى پېرۇزدا
دەركەوت و لەلايەك كەوتە زىئر گرانايى فيكرو بىر باۋەرە
لاھوتىيە کانمۇھ لەلايەكى دىكە كەوتە زىئر پالەپەستۇرى
وردەكارىيە کانى تەقسى و فيقهەو شەرىعەت.....
بەدەستەوازەيە كى دىكە (كتىبى پېرۇز) ئەو دەقە ئايىنىيە
ھەممە گىرەيە كە ھەر سى پىشكەتە ئايىنى (بىر باۋەر،
ئەفسانە، تەقسى اى تىا كۆبۈتمۇھ، وەك چۈن پىشكەتە

لاوه کییه کانی وەک شەریعدت و ئەخلاقىشى تىا كۆپۈتموھ،
بەمۇزىرە ئەو كتىيە پېرۈزە بۇو بە دەقىيکى كراوهى عەقل و
كىدار، واتە شىعر كەوتە نىئو عەقل و كىدارەوە..... كتىيېنى
پېرۈزى يەھودىيە کان تەموراتە يان (عەھدى كۆن)، هى
مەسىحىيە کانىش ئىنجىلە يان (عەھدى نوى) يە، هى
موسۇلمانە کانىش (قورئان).

بەمۇزىرە شىعر لە گىرەنھوھى پېرۈزى نىئو ئەفسانە کانمۇھ
بەرەو (دەقى پېرۈزاي) نىئو كتىب (ئەلبایبل- baible)
گوازرايمۇھ، ھەمروھا كارفرمايى شىعرى ئايىنى گۈرەنلى
زۆرى بەسەر داھات، واتە دواى ئەمە كە زۆر دواى خەيال
كەوت ئەوجارە بۇو بە شتىيکى فيكى.

دەقى پېرۈز يان كتىيېنى پېرۈز بە مانا باوهى كە ئاگادارىن
وەك شىعر نەمایمۇھ، بەلكو بۇو دەقىيکى رۆحى ئايىنى
يەكگەرتۇو كە تىايىدا شىۋوھ رىتەم و تەكىيىكى شىعرى بۇ
خزمەتكەرنى رۆحىيىكى گەورەتى بەكار دەبرد.

شىعر لە دەقە پېرۈزە كاندا كۆمەلېيىك ناوى نويى بەخۇۋە
بىنى وەك سەر/تەمورات و ئىنجىل كە لە كۆمەلېيىك

راستکراوه پیکهاتووه، يان سورههت له قورئان كه
لەچەندىن ئايدت پيکهاتووه، بىلام ناونانه كان هەر چۆنچى
بن شىعر هەر تەنها وەسىلەيەكە لە وەسىلەكانى يېرىباوەرەو
تقوسى ئايىنى و لە كايد ئايىنېكە كاندا هىچ وجىئىكى
سەربەخزىيانەي بۆ نامىنىتەمە.

بىلام شىعرى دنياىي لەوهى كە پىلى دەگۇتىرىت (قەسىدە)
دەردە كەمۈيت، قەسىدە شىعىنەكە راستەو خۆ ھەست و خەياللى
شاعير دەگەيەنېت، بىن ئەوهى رىچكە گەفتۈرگۈتامىزە كانى
داستان لەخۆبىگى، بىلام لە جەوهەردا لە گۇرانى نزىك
دەبىتەمە، هەر چەندە لە گۇرانى ئالۇزترە.

شىعرى وېزادىنى سادە تەعبير لە گۇرانى دەكات، بىلام
قەسىدە ئەوهىش دەگەيەنېت و تەجاوزى زېتىرىش لە دەكات،
تمواوى ھەستە كانى مىرۇق بە ھەممۇ ئاراستە و قولايىيە كانى
لەخۆ دەگىر و خەيال و يادەورى و پەندو فەلسەفە كانى لە
ژيان و دردەگىر.

كەواتە قەسىدە بە شىوهيەكى رىيىھى جۆره ئەددەبىيىكى
دنىاىي نويىيە لە دوای داستان دەركەتووه، سەرەپاي ئەوهى

لە گۇزانىيە كۆنەكان (كە زۆربەيان ونبون) ئاوى
 خواردۇتھو، بەلام كاتىك كەنالىك لە نىوان دەقى پېۋزو
 قەسىدەدا دەكىرىتىمۇ، واتە كاتىك قەسىدە دەيمويت سوود
 لە شىوازاو ناواھرۇكى دەق (كتىبى پېۋز) وەرگرى، ئەمۇه
 زىتىر وا لە قەسىدە دەكات كە بارگەنى نوى لمخۇدا
 پاشەكمۇت بکات.

دواجار لەو ناوكۆسىدا من واى دەبىنم كە دەقى شىعرى
 نوى دەبىن خۆى بەسەر ھەممۇ زنجىرەكانى پېشىكەوتىن و
 گەشەكردىدا بکاتھو، كە شىعرى ئايىنى و دنياىي پېيدا
 گۈزەريان كردووه، قەسىدەنى ھەممۇ كارىگەرى و
 شىوازاھەكانى داستان و دراما و گۇرانى وەردىگرى، ھەروەك
 چۈن خۆى بە كتىبى پېۋزو ئەفسانەكان و لاۋاندىمۇھو جادو
 بارگاوى دەكات، دەركەوتىنى ئەو جۇره شىعرە لەگەل
 تەواوى مىئۇزۇ شىعرى توڭىگىر دېتھو.

دوروه: شیعرو و سیحر

1- جۆره کانی سیحر

سیحر همولددا دهست لە یاساکانی سروشت و هریدا، چ بۆ راگرتنى یان بۆ گۆرپىنى یان بۆ تەھەکومىكىدن بە سەرياندا، ساحير همولددا ئەم ياساگەلە بەرەو ئەمە بیات كە دەبى (بە ماناپەكى دىكە وەك ئەمە كە نيازىيەتى - و: كوردى) بەمەش روتنى سروشتى ئەم ياساپەنە دووبارە بەرھەمھىنانەوەيان رادەگرى، یان ساحير ئەم كەسىيە كە نكۆلى لە سروشت دەكات و كار بۆ ئەمە دەكات كە تواناکانی خۇي بخاتە دووتۈي ياسا سروشتىيەكانەوە بۆ ئەمە بە پىتى ئارەزۈرە كانى خۇي ئاراستەيان بکات ئەمەش وا لە ساحير دەكات كە وەك كەسىيەكى جىاكار لە نىيۇ تاك و كۆزدا سەير بکرى.

سیحر بە پىتى پراكتىزەكىدى دابەشى سى جۆرى بىندرەتى دەبى ئەمېش (سیحرى خارق و سیحرى سۆزئامىز و سیحرى درۆزنانە) سیحرى خارق (یان تەجاوزكەر) ئەم سیحرە حەقىقىيە كە موعجىزە ماددى دەنیتەوە، ئېمەش

دەتوانین ئەم موعجىزانە بە ھەستەكانمان دەستى لېپەدين و
وەك بەرھەم دانى پىتابنېين بىن ئەمەم ھېچ يارىيەكى لە
پاشتەمەم بىن يان ھەستەكانمانى تىيا دووچارى حەپەسان
کراپىتەمەم، ئەم سىحرە يەك مەرجى لە ساھىر دەۋى ئەمۇش
ئەمۇھىيە كە ساھىر ھەلگرى وزەبىيەكى تەجاوزكارانە بىن يان
ھەستىيەكى بەرزى ھەبىيەكى ئەمەمرۆ بە (پاراسايىكۆلۈچى)
ناودەبىرى ئەمەش كىسانىيەكى دەگەمن دەگەرىتەمەم كە بىتوان
بەمەزە دەست بۆ ھېزى سروشت بەرن رايىگەن و حوكى
بەسەردا بىكەن، يان بە مانايەكى دى ئەم ھېزە كار لە
تىيەشكەنلىك فىزىيەك دەكەت كە لە دەوروبەمانە، ھەروەها
كار بەمە دەكەت كە ساھىر دەيمەن، بىيگومان سىحرى
حەقىقى لە رابردوودا ئەوانە پىتەلەتسان كە ئەم ھېزەيان
تىيا بۇوە، ھەروەها لە نىپۇ كۆمەلگاشدا شويىتىكى
بەرزوگەنگىييان ھەبۇ ھەندىيەك لەوانە دەبۇونە كەشىش و
مەلىيەك و پىغەمبەر بەلام ئەوانە لە ناوەوەياندا ھەلگرى ئەم
ھېزە پاراسايىكۆلۈچىيەن.

زانستی پاراسایکۆلۆجى ئەو ھیزەی لە ریگەی
تاقیکردنەوەوە لە نیو مروقى سەردەمدا دۆزیوەتمەوە
رافەی کردووه.

بەر لە سەدان ھەزار سال و بەر لە دەركەوتىنى زانستى
پاراسایکۆلۆجى دىاردەي پاراسایکۆلۆجى كە ھەلگرى
ئەو ھیزو وزە سىحىيەيە ھەببۇوه، يان ھەرچەندە بۇ
رابردوو بىگەرىيەنەوە دەبىنەن كە مروقى زېت ئەو ھیزەي تىا
بۇوه چونكە مروقى كۆن لە دنيايەكى تارىك ودرەندەو
لىل و پىر گومان زیاوه ئەۋەش واى كردووه كە ئەو ھیزە لە
ناویدا چالاكتىرى بى، بەلام دواى دەركەوتىنى كۆمەلگاو
تىكەللاو بۇون و دەركەوتىنى زىيارى جىڭىربۇونى مروقى لە
شارەكاندا ئەو ھیزە لە مروقىدا بەرە بەرە پوکاوهتمەوە جۆرۇ
ژمارەي ھەلگرى كەمبېتىمە، سەرەرای ئەۋەي كە بېپىشى
بەرەپىش چۈونى زەمن لىنکەرژىنىنى سىنۋەرى لە مروقىدا
بەرەو پوکانەوە چۈوه ئەو لىكەرژىنى بە دلىنبايىمەوە
پەيوەندى بە ھیزى نابراوهە ھەيە.

بهلام جزئی دووه‌می سیحر، سیحری سوزدارییه که ساحیر
 له ریگه‌ی تدقیلیدکردنی یاساکانی سروشت ههولی دهست
 بۆ بردنی دهات، یان به ماناپه‌کی دیکه ساحیر له ناووه
 ههـلگـرـی ئـهـوـ هـیـزـهـ تـهـجـاـوـزـکـدـرـهـ نـیـیـهـ، بـهـلـکـوـ رـاهـیـنـانـیـ
 شـیـتـوـهـئـامـیـزـهـ لـهـ سـمـرـ هـیـزـیـ سـرـوـشـتـ وـ لـاسـایـکـرـدـنـهـوـیـ ئـهـوـ
 هـیـزـهـوـ وـهـسـتاـوـهـ، لـهـوـیـوـ خـوـزـگـهـ ئـهـوـ دـهـخـواـزـیـ کـهـ دـهـستـ
 بـهـ سـمـرـ دـیـارـدـهـ کـانـیـ ئـهـوـ هـیـزـدـدـاـ بـگـرـیـ وـ حـوـکـمـیـانـ لـهـ سـمـرـ
 بـکـاتـ، ئـهـوـ کـارـهـ رـاستـهـ مـرـؤـثـ لـهـ روـوـیـ نـهـفـسـیـیـهـوـ بـهـ
 جـوـرـیـکـ ئـهـفـسـوـنـ دـهـکـاتـ وـهـکـ ئـهـوـیـ کـهـ بـهـ کـارـیـکـیـ
 تـهـجـاـوـزـکـهـرـانـهـ هـهـلـسـیـ، بـهـلامـ وـهـکـ پـیـوـیـسـتـ سـدـرـنـاـکـمـوـیـ، ئـهـوـ
 سـیـحـرـهـشـ دـوـوـ شـیـوـهـیـ سـیـحـرـیـ وـیـکـچـوـوـ، کـهـ لـهـ سـمـرـ ئـهـوـ
 بـنـدرـهـتـهـ کـارـدـهـکـاتـ کـهـ چـارـهـسـهـرـیـ وـیـکـچـوـوـانـهـ، دـرـئـهـنـجـامـیـ
 وـیـکـچـوـوـیـ لـیـدـهـ کـهـوـیـتـهـوـ وـاـتـهـ سـاحـیرـ لـهـ حـالـهـتـدـاـ پـیـوـایـهـ
 تـهـقـلـیـدـکـرـدـنـیـ سـرـوـشـتـ دـرـئـهـنـجـامـیـ نـمـوـنـهـیـهـکـیـ وـهـکـ
 سـرـوـشـتـیـ لـیـدـهـ کـهـوـیـتـهـوـ، هـدـرـ لـهـوـیـشـهـوـ دـهـشـئـ کـارـیـگـهـرـیـ بـهـ
 سـمـرـ خـودـیـ سـرـوـشـتـهـوـ بـیـ، بـۆـ نـمـوـنـهـ کـیـشـانـیـ وـیـنـهـیـ
 دـوـزـمـنـ وـ پـاشـانـ لـیـدانـ وـ هـدـنـخـنـ کـهـنـکـدـنـیـ تـاـکـوـ

کاریگەری خراپی بکەویتە سەر دوزمن، ئەمەیدیکە
سیحرى پێگەیشتنە لە سەر ئەمە رادەبیتەمە کە شتەکان
ھەندن و بەشیکى ئەمە ھیندە کاریگەری بەسەر گشتدا
دەبىن، وەك چۆن گشت کاریگەری بە سەر بەشدا دەبىن، وەك
وەرگرتنى کەلە مۇوييەکى مەزۇش سوتاندى بۆ ئەمە
کاریگەری بە سەر ئەمە مەرۆڤەمە ھەبىن.

بەلام جۆرى سیپەممى سیحر، سیحرى درۆزنانىيە يان
چاوېستانە کە ئەسلەن سیحر نىيە بەلکو جۆریکە لە
ھەلخەلەتاندى چاواو ھەستەکان ھەلبەته ئەمە لەگەل
سروشت تمواو فەشەل دىئننى ھەر تەنھا کاریگەریيەکى
دەرۈونى بە سەر ئەمە مەرۆڤانەوە جىددەھىللىي کە بپروايىان پىن
ھەيە، بۆيە ھەر تەنھا تەحە كوم بەمەرۆڤانەوە دەكات نەك
بەو دىاريادانى کە مەبەستىيەتى تەحە كومىيىان پىتوه
بکات.

2- جۆرەكانى شىعر

ئەمە دابەش بۇونەتى پېشىۋو بۆ سىحر دەشى بۆ دابەشكەرنى
شىعريش بە تەواوى بە سوود بکەویتەمە بۆيە شىعريش

دەکرى بە سى بەش شاعيرى تەجاوزكەر (خارق) ئەمۇ
شاعيرەيە كە شىعرەكەى لە بەھرەيەكى بە ھېزەوە
ھەلەقۇلى و لە دوتۇرىنى ناخ و رەمەكىيەكى لىتەرەوە لە¹
دايىك دەبىن، شىعرەكەى ئەسىلە بەر لەھەي كۆن و نوى بىن،
شىعرەكەى وەك ئەمۇ كە ھەستى پىندەكى لە ناخىنى
قۇولۇ دەۋوشادە سافھوھ ھەلەقۇلابىن، ئەمۇ شىعرە پىۋىستى
بە خزىنى دەستكىرىدى شىعىرى نىيەھەرۇھا بە سەر
خەيالى زىادەرۈياندە كز ناكموى، شاعيرى خارق ئەمۇ
شاعيرەيە كە بە شىۋەيەكى جىڭگىر بەرەو شىعىر ھەنگاوا
دەنى چونكە ھەلگىرى توانىيەكى چارەنۇرسىسازانەيە، بۆيە
بە بىن ئەمۇ زىادەرۈزى بىكەت بە بىن ئەمۇ ئاۋەر بەتايمۇ بە
بىن زۇر لە خۇز كەرن لە ناوەھىدا وزەيەكى شىعىرى بەرزو
پېرىھەيە بۆيە پىۋىستى بە ماندووبۇنى دەسکەدانەي
زۆرەوە نىيە، بەلگۇ تەنھا ماندووبۇنىيەكى دىيارىكراوى
پىۋىستە بۆ ئەمۇ ھېزەي خۇزى لە چوارچىۋەيەكى
گۇنجاقو شىۋەيەكى گۇنجاقو ناوەرۈكىيەكى گۇنجادا
بەتقىيەتەمۇ، بەلام دەشىن ئەمۇ شاعيرە ھەرچەندە ھېزى

بەھرەکەی تاشکرايە بەلام ئەو ھىزە شىعرييەھى خۆى لە
 ئاراستەگەلى نەشياو بەو بەھرەيە كار پىېكەت، ئەو شاعيرە
 شاعيرىيەكە كە دەتوانى بچىتە قولايى قولايىھە كانھوھ.
 بەلام شاعيرى سۆزئامىز ئەو شاعيرە راستگۆيىھە كەبەر لە
 ھەممۇ شتى بە راستىيەھە ئەزمۇونى نۇسقىنى شىعرى
 خۆى دەخاتەرروو، ئەدەب بە ھىللانەي خۆى دەزانى، بۆيە
 سەرەرای ئەوهى كە بەھرەکەي دىيارىكراوه بەلام لەگەل
 ئەمەشدا شىۋوھە رېڭەي دى دادەھىننى، لەو شاعيرەدا
 ھەست بە ھىزى ئەدەبى دەكىرى بەر لۇوهى ھەست بە ھىزى
 وزەي شىعرى بىكىرى، ئەو ھەممىشە لە دووتۇيى دەقە
 ئەدەپپىيەكان و ئەزمۇونى شىعريدا رادەپپىتەوهە لە نىۋائىاندا
 پەيوەندىيەكى مەعقول دەدۇزىتەوهە، ھەممىشە لە ئەزمۇون و
 راستگۆزىيەكىن بەستە كەنپىيەھە رادەپپىتەوهە، بەرداوام
 راستگۆزىيەكە دەخاتە خزمەتى ئەزمۇونەكەيەوه، بەرەو
 ناخىنلىكى شاراوه دەنباي ناووه ھەنگاود دەنلى.
 دوا جۆر شاعيرى درۆزىنە، شاعيرى درۆزىن ئەو شاعيرەيە كە
 بە ھىچ شىۋوھەيدىك پشت بە خۆى نابەستى بەلگۇ پشت بە

دەستکردی شیعیرییه و دەبەستى و ھەمیشە کار لە سەر
 قالبە ئامادە کراوه کان دەکات، شیعر بەلای ئەو کۆمەلیک
 تەکنیکاری زمانھوانییە و ھیچی تر نە پەیوەندی بە
 راستگەزی ئەزمۇونەوەیە (وەك چۆن لای شاعیرى
 سۆزئامیز ھەيە) نە پەیوەندی بە قوللییە کانى
 رەمەکىيەتەوە دايە (وەك لای شاعیرى خارق قسەمان
 لېىكىد) بەلکو پىتىوايە شیعر ھەر تەنها كەدارى بېرىن و
 پىنەكىدن و دورىنەوەي زمانھوانییە و پىتىوايە ھەر تەنها
 شارەزابون لە ئەدەب بۇ شیعر نووسىن بەسى، ئەو شاعيرە
 دەمانغاتە دووتويىي يارى و رابورادن و جوانكاري فۇرمەتامىز
 كە بە ھىچ شىۋىيەك بە ناخمان ناگەيەنى ھەمروھا لە بەر
 ئەوھى بىنەمايىەكى رۆحى نىيە ھەرگىز چاوهرىي ئەو
 قوللۇونەوەيە لۇ ناڭرى.

چونكە سىحر لە دووتويىي جىبەجىيەكىدىنى كەدەوە ئىش
 دەکات، بۇيە لەگەل شیعر جىاواز دەكەوېتەوە، چونكە
 شیعر لە دووتويىي گۆتن و زمان و نووسىن كار دەکات،
 سىحر كار دەکات بەلام شیعر دەلى.... بۇيە سىحر،

سیحره ئەو کاتەی کە کار دەکات نەک ئەو کاتەی فەشەل
دینى، ئەوەش ئەوەمان بۆ رون دەکاتەوە کە سیحرى خارق
سیحرى حەقىقىيە بەلام سیحرى سۆزتامىز سەركەوتىنى لە
کارکردندا بە جزئى دەمیتەوە، ھەروەها ساھىرى
درۆزنىش ھەر بەو شىۋىدە.

بەلام شىعرلە دووتوپىي گوتن و زماندايە بۆيە يەكەجار
داواي بەھەرى ئىسلى (خارق) دەکات، دووهەجاريش
ئەزمۇونىيەكى راستگۈيانەي دەۋى کە بە شىۋىدەكى
ئەددەبى بە نىyo (سۆزدا) گۈزەرى كەربىي، سېيىم
دروستكىردن و تەكىنلى زمانەوانى و خەيالى شىۋەتامىزى
(درۆزنانە). ئەو سى جۆرە بە شىۋىدە پلە پلە دى چونكە
ھەمۇيان کار لە دووتوپىي گوتن و زمان دەكەن، دلىيان
کە بۇونى بەھەرە راستگۈزىي و ئەزمۇون و شىۋازى ئەددەبى
رۆشنىدەکات، ھەروەها نەخۇشىيەكانى تەكىنلى رادەگرى
پالەپەستو و گۈانىيەكى لە سەر پاكىيەتى شىعرو
رەمەكىيەتى شىعري كەمەدەکاتەوە.

3-ساحبو شاعير

له زۆر شتدا شاعير به ساحير دهچى و يېرای کۆمەللى سەرنج
چونكە ساحير كار دەكاتو شاعير دەللى (يان دەنۇسى)
گوتەن و كردنيش لاي شاعيرى حدقىقى لە ميانى
بەرزبۇونھۇدى كرددو رۆحدا دەيىتە رەمىزىكى درەشاوه بۆ
ويىنەي مرۆڤايدەتى.

ساحير ھەولىددا رووبەرروو يېتەھەو تەجاوزى فېزىي
سروشتى بۇن بکات، ھەرودە شاعيريش، بۆيە لە ميانى
ئەھەدا لە سەر ئاستى ئەنتۈلۈزى و مەعرىيفى ژيانى
مرۆپىدا بەرزو بلند دەھەستى، تەجاوزكىدنى سىحرى لە
تەجاوزكىدنى شىعري دەچى، بەلام ئەھەي يەكمە سل لە
بۇن دەكاتەھەو ئەھەي دووەم سل لە لوگوس دەكەتمە.
ساحير لە چەرخى كۈندا لە ميانى ژيانى كۆمەللايدەتى و
سياسىدا گەرنگىيەكى بەدەرى ھەبىو، وەك پىشەھەواي ھۆزۈ
پىشىشكو شاعيرو فەيلەسۋى ئەمە ھۆزە كارى دەكەد،
توانايىكى گەورەي بە سەر ئەم توانا گەنگانمەدا ھەبىو،

شاعیریش پلەیەکی نهوعی لە ژیانی سیاسی و
 کۆمەلایتیدا دەگیّرا بەلام نەدەگەیشته پلەی ساحیر.
 سەرەرای ئەھوی کە کۆمەلگا مرزییە کان لە ریگەی
 بەرەپیشچونى بارى سیاسى و کۆمەلایتى گەلیک
 دەرکەوتى ئالىزى پسپۇرى لېكەوتەو، ئەھوش بۇوه هوئى
 ئەھوی شوینگەی ساحیر بەرەو وىرانبۇون يىتەو، بەلام
 شوینگەی شاعیر بەرەو بەرزى هەنگارى بىنى.
 لە راستیدا ساحiro شاعير هەمان توانايان ھەلگرتۇو،
 هەمان كارىگەرى نەوعىيان لە بەرەو پیشچونى
 مىللەتاندا ھەيە، بەلام ساحير بە چاوبەستەو جادووەو
 پېيوھستە بە تايىھتى دواي سەرەدمى يەكتابۇن لە
 بەرامبىر ھىزى بىرۇپرۇاي خوايى ساحير وا تمماشا دەكرا
 وەك ئەھوی کە ھەلگرى وزھو ھېزىكى بىتپەستانە بىنى.
 بەلام شاعير بە هەمان شىۋە ئەو كاتە وىنەكەن شىۋا كە
 كەوتە بىر دەرگائى گەورەكان و خۆى وەك بىنى ئابروو
 چەقاوهسوو نىشان دا، ھەرودەها وىنە شاعير زۇر بە

تۇوندى كەوتە لىيېتى كاتى شىعىرى بۆ پىاھەلدان و
رابورادن و شەرەجىنېر نووسى.

بەلام لە بەرامبەر ئۇوهشدا وىنەى ساھىرى (توانى بەرز) و
شاعيرى (كە نويىندرايىتى ئازادى دەكت) جارىتى دى
بەرز نرخىندرە دووبارە وىنە نەوەعىيەكەمى مەزۇقى لەو پەرى
بەرزى و درەوشانەوەدا خستە رۆو.

تىپىئىنى:

ئەو نووسىنە لە ژىير نانىشانى (سىحرى و ئىرۇسى) دا وەك
پىشەكى بەرگى دووهمى بەرھەمە شىعىيەكەنى شاعيرە
كە لە حەفت كۆمەلە پىكەھاتووه، من وەك نووسىنەتىكى
سەربەخۇز وەرمىگەرنووه ناونىشانى دووهەم لە برى يەكەم
ھەلبازاردووه، ھەروەها لەو شوینانە كە ئامازە بە
شىعەكەنى خۆى دەدا بە پىيۆيىستم نەزانى و ئەو چەند
دىئانەم فەرامۆشم كەرن، ھەلبەتە ئەو فەرامۆشكەرنە
ھىچى لەو نووسىنە بەردەستان كەم نەكەردىتەو.

سەرچاوه:

بڕوانە: العقل الشعري - الكتاب الثاني

بغداد-2004

خزعل الماجدي-ص39-63

شیعرو و ئەفسانە

دووھمین بونیادی سەرەکى ئایین، ئەفسانەيە، ئایین لەسىن بونیادی سەرەکى پىتکەتىوھ، بىروباوھ، ئەفسانە، تەقس، ھەروھا دوو بونیادى لاوهكى كە ئەخلاق و كۆي ياساكان دەگریتىوھ. ئەفسانە لەگەل كۆنتزىن ئایىنى سىحرى بەدەركەوتىوھ، دەشى (فيتشە، روح، توتەمىت) لەئايىنه كۆنەكان، ناوهرىكى لاوازى ئەفسانەيان لەخۇدا ھەلگرتىبى. بەلام خودى (تەقس) بەسەر ئەفسانەو بىروباوھدا زال بۇوھ، ھەروھا ئەمەن گۆمانى تىيدانىيە ئەمەن كە ئەفسانەكانى سىحر (ئەفسون) بەردەوام جىڭكە دەستاودەست پىتىردىن بۇونە، لەلايەكى دىكەش ئەفسانە بۆخۆي لەگەل بارودۆخى ئايىنهكان (ئەم بارودۆخەي ئايىنهكان دەيھىتنە ئاراوه- و:كوردى) كەوتۇتە جولە كردىن و بۇتە ئەم ھېيّزە نەھىيە كە شارتىنەتى كۆنلى لەسەر رابۇتىوھ، بەلام لەگەل دەركەوتىن ئايىنه يەكتاكان ئەفسانە بەشىۋەيەكى رىزەئامىز بەرە لازىبۇون چۈوه خودى بىروباوھ دواجار وەك بەھىزىتىنیيان خۆى دەنویىنى (واتە لە نىوان ئەفسانەو تەقسدا دواجار بىروباوھ وەك بەھىزىتىنیيان خۆى دەنویىنى).

کهواته هەر لەو زەمانەوە ئەفسانە وەك دیاردەيدەكى
بىندرەتى ئايىن دەركەوتۇوه، ھەروەھا زاراوەي (مس-
(myth) كە دەلالەت لە ئەفسانە دەكات، تا راپادەيدەك
زاراوەيدەكى تازە بابەته، لەسالى (1811) (روېھرت)
لەزمانى فەرەنسىدا بەرجەستەي كردووه، لە زمانى
ئەلمانى (غەريم) لەسالى (1815) و لەزمانى ئىنگلەيزى
لەسالى (1830) (فرەھەنگى ئۆكسفۆرد بۇ زمانى
ئىنگلەيزى- OED) خستوريەته بەرچاو، بەلام لەھەمان
كانتدا لەزمانى ئىتالى ھەر لەكتى (فيكۆ) تا
(لىيباردى) وشەي (Pavula) بەركاھىتنراوه.(1)

بەلام لەزمانى عەرەبىدا زاراوەي ئەفسانە جىڭكاي
بىروراى جىاوازى ليكۈلەمەوان بۇوه، ھەرچەندە من
لەكتىبى (مسييۇلۇژىيائى كۆنلى ئوردن) بىرورايدەكى تازەم
خستۇتە رۇو، بەھوھى كە وشەي (ئۆستۈرە) (ئەفسانە)
لەخواودندي عىراقى (عەشتار) يان (ئەستار) و درگىراوه
گىيىرانەوە كەمى بۇ بنەماي جۆرىك لە حىكايەته پېرۇزەكان
گوزاراوەتىمۇو لەھەۋە (ئەستار) و (ئەساتىر) و (ئۆستۈرە) ئى
پىكھىيىناوه، بەمجۇرە وشەي (star) ئىنگلەيزى پارىزگارى
لەمانەوهى وشەي ناوبراو كردووه، چونكە (-star)

ئەستىرە بۆخۆي خودى (عەشتار) دەگەيدىنى، واتە ئەستىرەي زوھەر، هەروەھا (story - چىزك) يىش ھەر لە ئەسلىي وشەي (عەشتار) ھەرگىراوه، چونكە خودى ئۆستۆرە-ئەفسانە- ھەم چىزكەدە ھەم گىرەنەوە، هەروەھا وشەي (مېشۇو - History) چىزكە روودا دەگرىتىمەوە پىكھاتەي ئەويش ئامازەيە بە عەشتارى نەمەر.(2)

ئەفسانە گىرەنەوەيەكى پىرۆزە، واتە گىرەنەوەيەكە لەبارە خواوندەدە دەدوى، بەجۆرە مېشۇو يەكى پىرۆزى بۆخۆي تۆمار كردووه، خواوندىش، يان ئەمۇ زەمنە پىرۆزەي كە گىرەنەوە خواوندەكانى تىيا بەرجەستە كراوه، وەك بنەمايدەك بۆ ئەسلەكان خۆي دەنويىنى، ھەروەھا وەك بىنیمان ئەفسانە سەر بەسىستىمىكى ئايىنېيە، نەك سىستەمى دىنیاىيە، بەلام شىعر سەر بەسىستەمىكى دىنیاىيە، سەرەرای ئەوەي كە تەكニكەكانى شىعر لە خودى ئەفسانە بەكارھىنراوه، بەلام بەشىۋىدەيەكى گشتى ئەفسانە ھەمېشە پىر بۇوه لە پىرۆزى، لىرەو شىعر لە ئەفسانە جىا دەبىتىمەوە

کارفرمانه کانی شیعرو ئەفسانه

دەشىن کارفرمانى (وەزىفەتى) ھەمەيدك لە شیعرو
ئەفسانه لەبوارى جیاوازدا كۆن بکەينمە، بۆئەوهى
بەشىوەيەكى ورد جیاوازى نیوانىيان بخەينە بەرچاو، ئەوانەتى
دراسى ئەفسانه دەكەن كۆمەللىك کارفرمايان بۆ ئەفسانه
ریز كردووه، وەك چۈن رەخندىگرو لىكۈلتەرەوانى شیعرىش
بەم کارە ھەلساون، ئىيەمە لەنیوان ئەم کارفرمايانەدا بۆ
ئەوهى بتوانىن رۆشنايى بخەينە سەر کارى ئەفسانەو شیعر
چوار وەزىفە دەخەينە پۇو:-

1- کارفرمانى كۆمەللايەتى:

ئەفسانه لەمیانى ناوەندىيەكى كۆمەللايەتى ھاتوتە
ئاراوه، لەماوه کانى لەدایكبوون، تەلقىن و زەواج و مەدن
رۆتى دىاريکراوى خۆى گىتپاوه، بىزاقە كۆمەللايەتىيە
ناوبراوه کانى بەخودى خواوهند گەياندۇوه، ھەورەھا نۇونەتى
پېرۆزى خستۇتە سەربىان، بەمجۇرە ئەفسانە لەمانايەك
لەماناکانىدا ھەر تەننیا تاکە شىۋازىيەكى فۆرمەلە كەدنى
ئاخافتى نىيە، بەلکو شىوەيەكە بۆ کاركىدن: واتە وەك
چەمك ئەگەر لەگەل ئەوهى كە لە فۆرمەلە كەدن ھاوهلى
دەكەت پېوانەتى بکەين، دەيىنەن بەشىوەيەكى نادىيار ئامازە

بەیزاقیّکی دیاریکراو دەکات، راچەکردن کەمتر لەخۆ⁽³⁾ دەگرئ.

لیزدا ئەفسانە بەتەقسىوە دەلکى، نووسىنۇدەي
ئەفسانە دەلالەت لەپارىزگارى كردنى خودى ئەفسانە
ناکات، چونكە بنەماو خودى ئەفسانە ئەمۇدەي كە لەميانى
تەقىدا جىېھەجى دەبى، بەلام شىعر بەھۆى نەبوونى پەردە
پىرۆزە كەمە جۆرىيەكى دىكە دەكمۇيتىمە، يان بەمانايەكى
دىكە بەو شىۋەيەي ئەفسانە يەكلا ناكىتىمە، چونكە شىعر
يەكم وەك ئەفسانە سەربەخۇ نىيە، بەلکو ئامرازىيەكە بۆ
تەعىبركەرن، تەعىبر كەرن لەئاين و ئەفسون و ئەفسانە و
مېشۇوو ياساو...هتد. دواجار شىعر وەك شىۋەيەك
لەشىۋەكانى تەعىبركەرنى ئايىنى و دىنياىي بەرجەستە
بۇوه، تا ئەو رادەيەك كە پىرۆزى و پىسى تىادا تىيەكەل بەيەك
دەبى، يان لەشىعر جىاوازىيەن نىيە، چ لە تەنیشت يەكدا
بن، يان لەيەك دورىن.

شىعر لەسەر مىۋۇ دامەزراوه، ئەفسانە لەسەر خواهەند،
شىعر ھاوهلى سەماو كشتوكالۇ دروينەو راوكەرن
دەکات، ھانى چالاکى و شارەزايىھەكانى مىۋۇ دەدات،
شىعر جوانى ناوهەي مىۋۇ بەرفەوانىر دەکات، پال بە

مرۆڤمهو دەنی بۆ کارکردن و بهیزبونو و بهپیت بون،
شیعر لەساتموهختی لاوازی مرۆڤ، لەگریان و لالانمەو
پەزارە کائیدا ئاماذهیه، شیعر تەعییر لەمرۆڤ دەکات، بەلام
ئەفسانە تەعییر لەخواوهند دەکات، خودی ئەوهش
جیاوازییە گوره کەی نیوان شیعرو ئەفسانە دەگەیەنی.

پیش ئەوهی نووسین دابھینری، زمانی ئیقاع، يان
کیشدار ھەمیشە بە جۆریک لەجۆره کان مۆسیقای
سەرتایی ھاولى بوجو. شیعر بەراستى دەتوانى ئەمە
بسملىيەنی كە مۆسیقا لەيدك کاتدا لەگەل مۆسیقای
سەرتایی لەدایك بوجو. ئیقاعى جەسته بەشیوھیەكى
ئاماژە ئامیز، بموشە دەربراو، هات و هاوارى دور لەمانا،
دەنگەلی دروستکراو، تەعییر لە شیعر دەکات، ئیقاعى
جەسته باوکى ھاوېشى سەماو شیعرو مۆسیقايە.(4)
ئەوهش لەدواى ئاستى کارفرما كۆمەلايەتىيە کانمۇھ دى،
ئەگەر شیعر مرۆڤ بە سینتمەرى خۆى دابنى، ئەوه لە
ئەفسانە خواوهند دەبىتە سېتەر، لەبەرئەوهی مرۆڤ لەدىدەي
ئايىننیدا گوناھبارە ئىتەر بەئەفسانە دەگوتى دەقى پېۋزو
بەشیعر دەگوتى پىس، بەلام لەدىدە دنيا يەوه ئەفسانە و
شیعر دوو دەقىن لەپېۋزو و پىسى خالىين، ئەفسانە تەعیير

لەترسی مروڤ دەکات، شیعر تەعبیر لەئازایتى مروڤ
دەکات.

2- کارفرمای دەرەونى:

ھەریەك لە (فروید) و (یونگ) بەشداریان لەتىنگەيشتنى تايىبەت بەکارفرمای دەرەونى كردووه وەك دەزانىن غەریزە ئاوهەي كە فرۆيد قسىي لىّكىردووه لەرىيگەي چەپانەوە مروڤ بەشارستانىيەت دەگەينى، بەلام چەشنه سەرەتايىهەكان (الانماڭ البدائىيە- Archtypes) لەرىيگەي بەرزىر كردنەوەوە مروڤ بەشارستانىيەت دەگەينى. غەریزەو چەشنه سەرەتايىهەكان لەناوهەي دەرياي نەستى كۆي مروڤ ھەرۋەك كانى ھەلقلۇلون، ھەر تەنها لەرىيگەي خەون و ئەفسانەوە لە دەرەون دادەپىرىن. بەپىي ئەو وېئاکىردنە ئەفسانە تەعبیر لەبەرجەستە كەندى ناوەھى مروڤ دەکات، يان ھەناسەدانىيىكى دەرەكىيانەي غەریزەو چەشنه سەرەتايىهەكانە كە غەرقى ناوەھى مروڤقە. لەھەمان كاتىشدا بەھۆي راستېيىزى ناوەھەو قولايىيەكان نويىنەرايەتى رابۇنەوەي تاكو كۆز دەکات.
(كلىد ليشى ستراوس) لەرىيگەي راچەكىردى ئەفسانەوە بۇ ئىيمەي سەللاند كە خودى ئەفسانە كىلىلى عەقل

پیکده‌هینه. ئەوهش لەریگەی پەیوەندییە جەبری و ئەندازەییە ریک و پیکەكانى نیو ئەفسانەگەلی مروپیمە دیتە بدرەم.

ئەمو تیورە جیهانییە ئەفسانەو جیاوازییە کارفرمانی ئەفسانە کە ستراؤس کاریگەرییان لەفۆرمیولاکردنە رووتەکان زۆرتربى، لەپشت ئەوهشەو تیوریک خۆی حەشار داوه کە دەلّى ئەفسانە لەپەیام پیتکھاتوو جا بۇ ئەوهى ماناکانى ناوهەی کەشق بىكەين دەبىن كۆزدیك ھەبى رەمزەكانى بىكاتمۇه.(5)

بىنگومان شىعر بىزنجىرەيەكى گۇرەي پىتکھاتە دەررونى تاك بەستراۋەتمۇو وەزىفەي دەررونى خۆى ھەيد، بەلام وەك پىتۈست ئەمەنچىيە ناگىرىتە بەر کە ئەفسانە دەيگىرىتە بەر، لەسەر ئاستى دەررونى ئەفسانە نائىگايى لىيەدەرلىزى، بەلام شىعر مەبەستىكى ئاگىياندەيە دەرروون و بارگە دەررونىيەكان ھەللىدەدەن، رەنگە لەشىعەدا چەپىشراوه غەریزە ئامىزەكان و چەشىنە سەرەتايىەكان بېرىشىن، بەلام نەك ھەمتا كۆتايى، بۆيە دەقى شىعى ناشى سەر بۆراغەكردنى بونىادگەریيانەو ئەوانەي لە دەچن

دابنویتى، بەلام ئەودى ستراوس لەسەر ئەفسانە بەدەستى
ھیناوه کلیلى بونیاد گھرى عەقلە.

ھەروەها ئەو كۆششەي (مۆد بۆدکىن) لەكتىبەكەي
(نمۇنەي بەرزى شىعر) پىشىكەشى كردووه، دۆزىنەوەيەكە
لەبارەي چەشىنە سەرتايىيەكانەوە. كە (يۈنگ) لەو بارەوە
فيكەرييەكى مەعقولمان بۆ كلیلى دەررونى شىعر
پىىدەخشى. ئەو چەشىنە سەرتايىيانە كە (بۆدکىن)
كەشى كردوون بۆ نۇرنە (گىرىي ئۆدىب) (الدايىكبوونى
نوى) (بەھەشتە ئاگر) (ئەنیما) (شەيتان و پالەوان و
خواهندە...ھەندى).

لەراستىدا ھەممۇ ئەو چەشىنە سەرتايىيانە لەشىعىدا
بەرجمەستەن، بەھەمان شىۋوش بىندرەتى ئەفسانەن، بەمۇ
ماناينەش دەشى شىعر ھەممۇ ئەو چەشىنانە لەخۇ بىگرى،
بى ئەوەي بەگشتى كۆمەكىيان بىكات، كارفرماي ھاوبەشى
نېوان ئەفسانە و شىعر چەسپاوه، بەلام شىعر پانتايىيەكى
بەرفەوانتر لەئەفسانە دادەپۇشى، ھەروەها جىيەكمۇتى
پىشكەتە دەرۋونىيەكانى شىعرو ئەفسانە لىنگىجان،
(ئەرسەت تالىس) شاعير بىسايىكۆلۈزى بەھەدار ناو
دەبات، بەلام (ئەفلاتون) پىش ئەو واى دەبىنى كە شاعير

شیتیکی بەھردارە، کتیبی (ئەرسەتو) (بۆتیکا) یان
بەمانایەک لەماناکان (هونەرى شیعرا) بۆ خوی
بەرپەچدانەوە ئەو ھەلە شیعرييانەيە كە ئەفلاتون
لەكۆمارە كەيدا تىيىكەوتۇوە، كاتىك دەلى شیعرا سۆز
پەروەردە دەكەت، بۆيە بەنسېبەت كۆمەلگا زیان بەخش
دەكەويىتموھ، ھەروەھا (ئەرسەتو تالىس) بەتىزەرە
سايکۆلۈژىيە پەمەوە كەمى (پاكىكەرنەوە) ئەمە دەخاتە روولك
كە شیعرا سۆزى بىزەبىي و تىرس لەشىوھى رەمزدا
دەورۈزىنى، ئەمەش دەشىن رىيڭىزغىرى، پاشان پاك
بىكەيتىمەو، بۆتىكاش ھەر تەنیا دەقىكە لە توپى
سايکۆلۈژىيە ھونەردا.(6)

- 3- كارفرماي ئايىنى:

ھەتا ئىستاش ئەفسانە دەكەويىتە مىيانى سىستەمى
ئايىنېيەو، بەلام پىشىكەوتىنە مىزۇوېيەكان كۆمەلنى
بەرھەمى نويىمان بەسىردا دەسەپىنن، كە رەنگە
لەكارفرماي ئايىنېيدا وەك كلىلى نىوان ئەفسانەو شیعرا
بىكەونەو، لەميانى ئەمە بەرھەمەيىنانە نويىھىشدا ئەفسانە
وەك بەشىكى زىندۇوى سىستەمى ئايىنى تەماشا دەكرى،
بەلام كاتىك ئەمە ئايىنە ون دەبى، ئىتە ئەفسانە بەنسېبەت

ئەو ئايىنانەي كە دواتر دىين دەبىتە دەقىكى ئەددىبى، لەسەر ئاستى ئەو ئايىنەي دواتر ئەو كارىگەرىيە پېشىو لەدەست دەدات و بۆ فۇلكلۇرى شەعبى دەگۆزى و لەويىشەو بەو گەلمۇھ دەلكى كە بەرھەمى ھىناوه، لەلايەكى دىكەش ھەر دەقى ئەددىبى نىيە، يەلكو بەدىيارىكراوى دەبىتە دەقىكى شىعري، ئەۋەش وا دەگەيەنى كاتى ئەفسانە دەبى بەشىعر ئىتر پايدى پېرۆزەكانى لەدەست دەدات، بەلام شىعري نۇوسراو بەتكىنەكە كانى گىپرانمۇھ درامى ئامىزەكەيەو، نەك تەكىنەكە شىعرييە كە (واتە كاتى ئەفسانە دەبى بەشىعر ئەۋەھەلگەرى تەكىنەكە كانى گىپرانمۇھ دراما ئامىزەكەيە).

ئەفسانە بەشىكە لەتايىن، بەلام ئەگەر ئەموئايىنە ئەكتىف بىچى و وجودى ھەبى، لەكاتى ونبۇونى ئەو ئايىنەدا ئىتر دەبىتە بەشىك لەئەدەب، يان كاتىنە ئەو ئايىنە لەگەلن ئىممەدا تەمماسى نامىنلىنى، ئىتر دەبىتە بەشىك لەئەدەب، ئەۋەش ئەۋەمان بۆ ساغ دەكتەمۇھ كە جەوهەرى پېرۆز لەتايىندا ئەفسانە دەخاتە پايدى بەرزەكەيەو، (ئەفسانە زمانىتىكى مىتافىزىكى وېنەكراوه) يان (مېرسىيا ئىليلاد)

کاتئ دلی (کارفرمای سەرەکی ئەفسانە لە کەشە
کردندايە، ئەوەش دەبىتە نموونە بۆ ھەممۇ تەقسىتىكى
مرۆبىي و ھەممۇ بزاڤىكى مرۆبىيانە) ئەگەرچى ئەو
بانگەشانە روون و ئاشكرا نىن، بەلام مروق دەتوانى
بانگەشمە ئەو نەھىيىيانە درك پى بکات. وشەي كەشەكەدن
ئامازەكەدەن بە دەسەلات و مىتافىزىكى، ئەو وشەيە
لەھەندىك مەسەلمى رەھا خۆى نزىك دەكتاتوە.(7)

ئەوەش راستەوخۇ ئەوەمان دەخاتە يېر كە بىراستى
ئەفسانە ئايىنى مرۆقايدەتىيە، نەك خەيالىدانى مرۆقايدەتى،
وەك (ولىم بلىك) دللى ئەوەش پەيوەندى خەيالىدان و
شىعەمان دەخاتە بىردىم و پانتايىھە كە بىرفرەوان بۆ
گفتۈگۈزۈنى ئايىن لەدەرەوە ئايىن رىيڭ دەخات،
يەكەجار شىعە ئىنجا خەيالىدان ئىنجا ئەفسانە لەدایەنە
بنىپەتىيەكانى ئايىن دەزمىردىرىن.

ئەفسانە بۆ بىرۋاواھرى ئايىنى ئايىپۇلۇزىيا
دادەمەززىيەنى، ھەرۋەھا كردەش بۆ تەقسى ئايىنى
دەسازىيەنى، لەميانى سىستەمى ئايىننیدا ئەفسانە
لەدایكبوونى سەرەكى ئەو دوو بوارە ھاوبەشەيە، بەلام
شىعە بۆ ھىچ بىرۋاواھرى ئايىتە دروستكەدرى ئايىپۇلۇزىيا،

هەروەك ناشبیتە دامەزريئەندرى تەقسى شىعرى، لېردا زىتر
مەبەستم لەشىعرى تازەيە، نەك كۆن.

كەواتە ئەفسانە ئايىنى كۆنى لەسەر دامەزراوه و
لەپىگەدى چىۋۇك و گىرپاندۇدا پارىزگارى لىتىكىرىدۇ، بەلام
ئەمروز شىعر ئايىن بەمانا كۆنەكە دانامەزرينى ئەگەرچى
دەشى بۇ ئايىنى نوى كۆلەكە زەوى بى، نەك ئاسمان،
مرۆڤ بى، نەك خواوند.

بەجۈزە شىعر پىش ئەفسانە دەكىمى، ئەگەر بەرۇو
دنىاپەكە سەيرى بکەين و پلىتمە ئايىدېلۇزىيائى
لېپكەينەوە دەبىنин شىعر بەشىكە لە ئەفسانەو ئايىن.

4- كارفرماي رەمزى:

دەشى لەگەل (كاسىرەر) بەرەو ئەوه بچىن و بلىين كە
ئەفسانە بونىادىيەكى رەمزىيەو لەسەر خودى خوى
چەسپاوه، ئەفسانە ناوهندىيارى مامەلە كەردنى نىوان
خەلکە، ھاوسەنگى ناوهەو پەيوندى نىوان خودو
سېستەمى كۆمەلايەتى لەسەر چەسپاوه، بەلام رەنگە بەبى
پشکىنىنى توانا وەزىفييە ورده كان ئۇ تىڭەيشتنە ھەم
شېرپە بکەويىتەو، ھەم قبۇل نەكى، دەشى ئەفسانە بۇ
ئىمە وەك كۆمەلېيك بونىادو مۇدىلاتى ئامادە خوى

بنوینئ، بلام لمییرمان نهچی ئەفسانەکان بۇونەتە کۆمەلییک فۆرمى رەمزئامیز، بەجۆرەش وەك تەرەفی سییەم بۆ لیکھاتى بۇون و سەوداگەرى نیوان دوو كەس ملکەچى دەستاودەست دەبى. واتە ئەفسانە بۆ جۆریک لەدراو گۈراوه، بەرە بەرژەندى نەینى خەلکى و بەتاڭىزىدەنەوەي بزاڭە رۆحىيەكان دەچى، ئەۋەش كاتى راست دەكۈيتىمۇ كە ئەفسانە دەبىتە شویىنى دەستاودەست پېتىرىدىن، لېرەدا ئەفسانە نەمردۇوە بەلکو زىنندۇوە دېپىتە بەشىك لەئامانجى زىنندۇو كۆمەلەتى خەلکى زىنندۇو، لېرەدا دەشى ئەفسانە نەخشە كۆمەلییک بازىمە پېرۇز بکىشى لەويىنمە پەرسىزلاوى جەماوەرى و رىسىوابۇنى سىياسى و ئەموسىتىرىدى وەرزشى بىياخاتە سەر شەقام.

كەواتە ئەفسانە لەھەمۇ بارەكاندا رۆللى دراو دەگىرپى، دەشى لەنیوان خەلکى دەستاودەستى پېتىرى، بەم مانايە ئەۋەشى ئەفسانە خۇى لەدەستاودەست پېتىرىدىن و گىرانەوە ھەناسىدان ھەلّەگرىيەتىمۇ.

لام (تازەگەرى) شىعى بۆ فۇرمىتىكى رەمز گۈپى، چونكە پېشتر نەدەشىيا شىعى رەمزى بكمەويتىمۇ، تەنها لە مانا سادەكە خۇزىلەتىمۇ نەبى، كە (ھىگل) لەبەرەو

پیشچوونی رۆح، يان ئاگایی ئاماژە بۆ کردووه، بەلام تازەگەری بەھۆی داکەوتىنى ئەفسون ئامیزەکەيەوە ئىبداعى بەرەو فۇرمىنگى رەمزى گۈرى، ھەممۇ ئەم شەپۆلانمى لەپىش تازەگەری بەدەر كەوتەن، يان كلاسيكى، يان رۆمانسى پراوپەر بۇون، لەكلاسيكىدا بابەت بنەرت بۇو، بەلام لەرۆمانسىدا خود بۇوە بنەرت، ازەگەرلى لايەنلى سىيەمى لەو ھاوکىشىدە دۆزىيەوە، كارى ھونەرى لەخودى خۆى بىسدرىخ خۆ دانا، ئەۋەش بابەت و خود بىيەكمە لەرىيگەمى سەربەخۆى رەمزى دادەپۆشى.

شىعر نووسراوېتكى رەمزئامىزە، بەلام شىۋازىتكى رەمزى نىيە، چونكە مل بۆ چەشنكارىسىكى فۇرمەمائىز شۇرۇ ناکات، ھەروەك ئەفسانە بەسەر گۇرانكارىيەكەندا خۆى دەكاتمەوە شاعىرو شىۋازو شىعەر سەردەم...هەندى پىايدا گۈزەر دەكات.

بەلام دەقى شىعەر سەر بۆ دەستاودەستكىرنى كۆمەلائىتى شۇرۇ ناکات بەو مانايىدى كە ئەفسانە خۆى تىيا دەدۆزىتەوە، ئەگەرچى ئەۋەش بەگشتى رىنگا لەجىيەجىيەكەن دەزىفە كۆمەلائىتىيەكەن ناگىرى، بەلام

بەمانایەکی دیکە بەتمواوی لەگەل وەزىفە رەمزىيە
ئەفسانەبىيە کان جىاواز دەكەۋىتەوە.
ھەمۇ ئەوانەش پىشانمان دەدەن كە وەزىفەئى ئەفسانە و
شىعر بەيەك دەگەن و لەيەكىش جىادبىشە، ئەۋەش
پەيوهندى بەجىاوازى ھەردووكىانمۇھ ھەيە، لەھەندى
شويىندا دەيىنин لەيەك دەچن، كەچى لەشويىنى دىكەدا
لەگەل يەك جىاواز دەكەۋىنەوە.

پەراویزە کان

- 1- رایتر، ولیم: الاسطورة والادب، ترجمة صبار سعدونو مراجعة الدكتور سلمان داود الوسطی. سلسلة المائة كتاب الثانية، وزارة الثقافة والاعلام دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد 1992، ص.23-24.
- 2- الماجدی خرزل: میثولوجیا الاردن القديم، منشورات وزارة السياحة والآثار، عمان، 1997، ص.29-31.
- 3- رایتر، ولیم: المرجع السابق، ص.33.
- 4- کلودیل، کریستوف: الوهم والواقع (دراسة في منابع الشعر)، ترجمة: توفيق الاسعدي، دار الفارابي، بيروت، 1982، ص.39.
- 5- رایتر، ولیم: المرجع السابق، ص.39.
- 6- هابمن، ستانلي، النقد الادبي و دراسة الحديثة، الجزء الاول، ترجمة: الدكتور احسان عباس والدكتور محمد يوسف نجم، دار الثقافة، بيروت، 1958، ص.259.
- 7- رایتر، ولیم: المرجع السابق، ص.40.

سەرچاوه:

العقل الشعري الكتاب الاول، خزعل الماجدي، الطبعة
الاولى- بغداد 2004، ص 232-242. كراوه به كوردي.

مەرگى تازە گەربىي

ئەم مانىقىيىستە لە سەدىرى نىيە تەقە لە تازە گەرى خۆرئاوايى، يان عەرەبى (لە گەمل جىاوازى گەورەي نىوانىيان) بىكەت، بەلكو مەبەستى سەرەكى چاپىدا خشانەمەدە كى رەخنەيانە خودى تازە گەربىيە وەك مەسىھە لە يەكى شىعىرى، مەسىھە لە يەكى كە تاكۇ ئىستا بە جىدى سەرقالى كەردىووين، وەك چۈن ھەممۇ نەوهەيدەك و شاعيرىيەكى نويخوازىشى سەرقالى كەردىوو. لە دەدەنەتلىكى ئەمۇ چاۋ پىنداخشانەمەد دەمانەۋىت دەستنىشانى ئەمۇ گىروڭرفتۇ كۆت و بەندو نەخۆشىانە بەكەين كە ئايىدىلۇزىيائى تازە گەرى دەبغاتەمۇ، وەك چۈن لە مۇيىشەمە بەرامبەر ئازادىيە كانى شاعير دەۋەستى و ئاسۆي پانتايىه كانى كورت دە كاتمۇ، ئەگەر شتىكىش بە پىيى پېۋانە ئەمۇ لە ماوەيى، يان ماوەيە كى دىكەدا تازە نەبىن، ئەمۇ تازە گەربىي، وەك سەينتەر سەركوتى دە كات (واتە تازە گەربىي وەك سەينتەر سەركوتى ھەممۇ ئەمۇ رىيمازو شىۋازانە دە كات كە دەكەۋىتى دەرەھەي پېۋانە كانىيەدە-و: كوردى). ئەمۇ سەپەر دەكەۋىتى ئەمۇ دە كە بۇ خۆي تازە گەربىي وەك دىنييەكى گەورە دە توانى ھەممۇ ناودىزە كان لە خۆ بىگەيت، كە بىزاقىكىش رەتىدە كاتمۇ بۇ

ئەوە دەگەریتەوە کە ئەو بزاڤە لەیەکەمین دەرکەوتىنى نوئى نەبۇوه، بە دىيەكلىي دىكەش ئەگەر ھەر خودى ئەو بزاڤە دان بە وجودى ئەو دابنىّو تەعبير لە پىداویستىيەكانى كات و سەردەمى ئەو بکات، ئەو كاتە نەك ھەر لە خۆى دەگرى، بەلکو بدرگريشى لى دەكات. ئىمە لەبەرامبەر تازەگەرى و ئەو بلدىزىرە گۈورەدە كە تەپو وشك لە زەۋىيەكەماندا بەيەكەمەنە ھەلەدەكىشى پاسىف و تەمبەلىن، سەرسام بۇونمان بەرامبەر ئەو جەبەرۇت و دىيە وaman لىيەدەكات كە رۆژىيەك لە رۆژان ئەو دىيە عەقل و رۆحمان وەك نىچىرىتىك پارچە پارچە بکات، بۆيە من نىازىمە بۆ ماوەيەكى مەعقول خۆمان وەك چاودىرى تازەگەرى دابنىيەن، تا لەمۇيە گىروگرفتو غەریزە نەخۇشىيەكانى بە چاوى خۆمان بېيىن..... من ھەولۇددەم بەم رۆلە ھەلسىم، ئەوەي دەشىبىينم لە سېنتەرى تازەگەرى و لە ماوە مەعقولدا بە ئىويى نىشان بىدەم. (ئىمە تەممەزىنى كى درېژمان بۆ جىبەجىكىدىنى پرۆزەي تازەگەرى و بدرگريكىدىن لەم پرۆزىيە خەرج كەدووە) بۆيە ناتوانىن يەكجاريش نكۆلى لە لايمەنە پۆزەتىقەكانى بىكەين. واتە ئەو لايمەنانى كە شىعرى نوئى بەرھەمھىتىناوه، شىعرىتىك كە

لەگەن کۆندا جیاوازە، بەلام لەگەن ئەمەشدا ناتوانین (ئەگەر بابەتەکەو وا بخوازیت) خۆمان لە رۆلی سینتەرالیزم بىتدەنگ بکەین، سینتەرالیزمىك كە مارەسمى تازەگەرى دەكات، بە دیوهەكەي دىكەش بە شىۋەيەكى نوى قوتابى و مورىدانى تازەگەرى نويىتىن زيان بەشىعرو ئەدەب دەگەيەن.

تازەگەرىي خۆرئاوابىي و تازەگەرى عەرەبى

ئەمەي كە لەم مانىقىستە لە بارەي تازەگەرىيەوە دەگۇتىت، وەك فيكىرەو چەمك ناكەمەتىمە، بەلکو ئەمە مانىقىستە دەيمەيت قسە لە دامەزراويىكى دىكتاتۆرى سینتەرالىزم بکات كە كۆمەلېك پىوانەو نموونەي تايىدت بەخۇزى ھەيە. سەرەپاي ئەمەي كە مانىقىستىپەكى وا لەسەرى نىيە گىرپانەمەيەكى مىزۇوى بۆ دەركەوتەي تازەگەرى خۆرئاوابىي. يان عەرەبى بکات (لەپەر ئەمە سەرچاوهەيەكى زۆر لەم بارەيەوە لەپەردەستدا ھەن) بۆيە ئىمە تەنها زاراوهەو ھەرىمە مىزۇوېيەكەي دىيارى دەكىين، ھەروەها بەشىۋەيەكى خېراش دەي�ىنە بەرچاو، دەشى تازەگەرى وەك فيكىرە سەر بە دوورتىرین مىزۇوى ئەدەبى و

شیعری بی، چونکه بدردهام تازهگدری خۆی لە هەمموو شتیکی نویندا دەبینیتەوە، ھەر لەشیعری سۆمەری و میصری کۆنەوە شیعرو ئەدەب بدردهام لە نوییبوونەوە بدرەو پیشچوندایە. ئەوهی وەک فیکریش نوییە به مۆدێرن (modern) ناوزەد کراوه، تازهگدریش وەک خولیا به مۆدێرنیتە (modernity) ناو دەبریت، ھەردوکیشیان لە شوینی جیاوازدا به مۆدێرنیزم (modernism) ناو دەبرین، واتە تازهگدری وەک دامەزراروو قوتاخانە بپروا هیینانە به نوییبوونەوە.

شیعری نوی، يان تازه (مۆدێرن) لەسەر دەمە کۆنە کاندا بەشیووەیدەکی رەمەکی دەركەتووە، يان وەک مەبەست، بەلام بی ئەوهی ریکبەخیریت (modernity) ئەوهەش لە بپروا ھیینانیکی تیۆری دیاریکراوهە مارەسە دەکریت و دەکویتە سەر حەقیقتى شیعرو جمۆھەری شیعرو فره ئازادى شاعیرەوە. بەلام تازهگدری (مۆدێرنیزم) بە دیاریکراوی وەک دامەزرائیکی کەلتوری و فیکری هەمموو ئەو گۆتا رو کاتیگۆرو تابلوو تابوو مانیقیستانە دەگریتەوە کە لە کۆتا بی سەددەی نۆزدەوە ھەتا ئەمەرێ بەرچاو دەکەون، ھەروەها مۆدێرنیزم وەک دامەزرائیکی مەزنی کەلتوری و

ئەدەبی و شیعیری، سەدەتی بیستەمی بە تەواوی کۆنترۆل کرد.

زاراوهی تازەگەری (مۆدەرنیزم) لە سیستەمیتکی زاراوهی فەرعى سەرەتاپی، يان مەركەمەزى، يان وەك كە لەخوارەوە ریزى دەكەین پێتکھاتووه:

1-پیش تازەگەری **premodernism** : مەبەستیش لەو بزاڤانەیە، كە بدر لە ناوەراستى سەدەتی نۆزدەو دواتریش لانەی تازەگەری بون، زاراوهی(تازەگەری سەرەتا-modernism proto-) يان(تازەگەری بەراپی-moderism paleo) يان پی دەگوت.

2-بزاڤى تازەگەری **modernism** : سیستەمیتکی فييکرى و كەلتورييە كە لە كۆتاپي سەدەتی نۆزدەو لەگەل دەركەوتى بزاڤى رەمىزى گەلالە بۇو، پاشان لەگەل دەيدەكانى يەكەمی سەدەتی بیستەم بلاو بۇوە، كۆمەلېتك بزاڤى دىكەشى گرتە خۆ، كە لەگەلیدا يەكىان نەدەگرتەوە، ھەندىتک لەوانیش وەك شورش بەسەر ئەويىدىكەدا بەرپابون، لەو بزاڤانەش: بزاڤى ئىنتباوعى pressinism im و بزاڤى میتا ئىنتباوعى و بزاڤى cubism و gexpressionism تەعبيرى و تەكعىبى

داهاتو خوازىي faterism و رهمنى symbolism و تهسويرىي imaginism و دادائى dabaism و surrealism سورىالى. كمواته له سدهى بىستەمدا ئەدەب و شىعر وازى لە رۆمانسييەت هىئنا، كە وەك بزاپىك دواى كلاسيكى نوى هاتە ئاراوه، رۆمانسييەت لە كۆتايى سەدەي بىستەمدا پەزىمۇرە بۇو، پاشان دەركەوتىنى تازەگەرى بە دامەزراوو شارو بزاڭە جۆراوجۆرۇ نورمە تايىپتىيە كانىيەدە بەخېرایى دەستى بەسىر ھەممۇ دامەزراوو قوتاچانە نوييە كاندا گرت، بزاڭى واقىعىيەت كە بە دېرى ئەم دەكەوتەمە خستىيە ناو خۆيەمە، پاشان ھەر لە دووتۈپى خۆيىدا بەخىيى كردو بە چەندان ناوى جىاجىاي وەك واقىعىيەتى نوى و واقىعىيەتى سېحرى خستىيە ناو لىستە كەن خۆيەمە.

3-پاش تازەگەربىي post-modernism: مەبەست لە تازەگەربىي نوييە، كە لەدايى شەرى دووهەمىي جىەنانى 1945 لە پاش بەرھەمىي رەخنەگران لەتازەگەربىيەمە هاتە ئاراوه، ھەروەها بەناوى دىكەي وەك (تازەگەربىي نوى) (newmodernism) و (imodernism) كە تىيکەلەيە كە لە ھونمۇ دەزە دواخراوو

هونهار anti-art ناودهپیت. هەروهەا هونهاری بەریکەمۆت و ئەدەبی بىيەنگىش كە لەسەر نا مەعقول و بىنەخشەبى و گىپرانھوھى كۆمېدىانە(parody) وەستاوە دەكەۋىتە دووتويى ئەمەدە و (ھنرى مىللەرۇ سامۆئىل بىكىت) دەگىرىتەمە، لە فەرەنساش رۆمانى نوى، لە ئەمانيا و ولاتە يەكگەرتۈرۈ كان رۆمانى نا رۆمان و كابوسئامىزە كان و سىكس و ترياكى لەخۇ دەگرىت، بىزاش پۆست مۇذىيرىنىزم زېيت خۆى لە هونهارى تەشكىلى و بىزاقە تەعبىر ئامىززو تەجىرىدى و هونهارى شەعوبى popart و هونهارى بەسىرى apo-art و هونهارى جولە ئامىززو دواجار سېرىالى (suoer-realism) دا دەبىنېتەمە.

ھەمەو ئەمۇ بىزاقانەش فۇرمەلە كەردىنەكى نوبى شەپۆلە كانى تازەگەرىيە، بەمجۇرە دەبىنەن كە تازەگەرىيە بەسىرە قىدو چوار پەلىمە دىيويتكە بۇ خۆى، يان ئەزىزىيەكى ترسىنەرى دەستكەردو ماسى و بالىندەو ئاژەلە جۆربەجۆرە كانىش لە دووتويى ئەم جەستەيدا ھەمۆلى ئازاد بۇنى خۆيان دەدەن، واتە دەيانەویت ئەم زىندانە تىكىبىشىكىن تاکو لە مەركەمزو دىكتاتۆریەتە و چەھوسيىنەرە ئازاد بىن، ئەم دەريايىه لە دووتويى بىزاقە ناودارە كانىمە،

شەپۆلان دددا بۆ ئەھوی سیستەمی برواهیتىانى ھونھرى و ئەدەبى پىش لە راپردوو بىگرىت، وەك چۆن دەيمۇيت كاره نويىھەكانى شىعري و ئەدەبى و ھونھرى بەشىۋەيدك ھەلکۆلى كە هىچ پەيوهندىدەكى بە رۆحى مەرقەمە نەمىئىنى، بۆيە دەيختە قەھزىكەوە كە لە ئىرادەي بىرۆكراٰتىيەتمەوە ھەلقلۇاوه بە مەركەزى تازەگەرلى نازەزە دەكىت، بەلام ئەگەر ئىمە بۆ خۆمان بەرجەستەي بىكەين وەك ئەھو وايىھە كە لە مۆزەخانەيەكى فيزىيابى، يان تەكەنەلۇزى كەلسورى دابىن.

ئىمە دەبىن بەھو بىانىن كە ھەممو ئەھو سیستەمە مەزنانە وەك ئامىرى گەورە گەورە لە خۆرئاواوه لە رىيگە خولۇكە وئامىرۇ بورغى و شىرىت و ساچمە كانىمۇ بۆمان گوازرماوه، رۆشنېرىبى عەرەبى تواناي نويىھەرايەتى كردىنى نىيە جا چ ھۆيەكمە بۆ كەم ھۆشىيارى ژىارى بىگەرەتتەمە يان لېبىر ئاللۇزى عەرەبى بىن، واتە بەھۆزى سەركوتىكىدن و دواكتۇن و ھەزىمىونى ئايىدېلۇزى سىياسى و ئايىنى راپردوو، ھەزەرەها ترسان لە نوى بۇونەمە شىزۆفرينىيا، داپرانى ئامىر بىن لە سیستەمە فيكىرى و كۆمەلەلەيەتىيەكانى ئەوانى دىكە.

ئەگەر درکمان بە هەموو ئەوانە کرد، ئەوسا شارەزایی ئەو
 تەلەزگە دوانییەی تازەگەری عمرەبیش دەبین، وەک چۆن
 لەخودی خۆرئاوا قەیران و تووندوتیزى و تىكشىكانى
 تازەگەری ھەيە، بەجۆرىيەكىش لە خاكى عمرەبیدا
 تىكشىكان دەبىنرى. سەرەرای ئەوهى تازەگەری لە كاتى خوى
 وەك پىيۆسەتىيەك لە پىتاۋىسىتىيەكەن گەمشەى كەردووه
 بەرھەمى پېشىكەش كرد، بەلام نەختە نەختە ھەر لەسەر
 خاكەكەي خۆيدا خەوي لېكەوت، بەلام مىشۇرىدەك لە
 دەمەتەقى و ورده كارى بۇ خۆي هيئنايە ئازاوه، كەچى ئەو
 رىشە ورده دەرتەتى تازەگەری لاي عمرەب وجودى نىيە،
 بەلكو زۆر ساكارانە رۆشنبىرو شاعىرە عمرەبەكان ھەر لە
 كۆتايى شەپى دووھەمى جىهانى (واتە دواي دەركەوتىنى
 قۆناغى پۆست مۆدىرىنىزىم لە خۆرئاوادا ھەولۇدەن
 دووبارە ئەو تازەگەریه فۇرمەلە بىكەنەوە) يان لە شىيەھى
 عمرەبیدا بەرھەمى بەينەنەوە، ئەوەش بۇ خۆي دەكەۋىتە
 بەرامبىر كۆمەللىك گىيۈگرفت (وەك لەمەدۋا باسى
 دەكەين) خودى ئەو مەسەلەيەش لەسەر ئاستى شىعر بۇوە
 ھۆي ئازادبوونى شىعرى عمرەبى لەشىيەھى ئەندازەبىيە
 ناسراوهەكەي و دەركەوتىنى قەسىدە تەفعىلى، پاشان

ئازادبوونی شیعری عەرەبی لەوەزنه ناسراوه کەی و
دەرکەوتى قەسىدە (پەخشان) ھەمموو ئەوانەش لەگەل
خۆياندا چەمكىيىكى دىكەيان بۆ شیعرى ھىننا ئاراوه و لەم
بارەشمەوە شیعر سودى لە تەكニيىكى رەمىزى و ئەفسانەبىي و
دەماماك و خوازەو.....هەندە وەرگرت، ھەمموو ئەوانەش
رەونەقىيىكى نويييان بە شیعرى عەرەبى بەخشى.

بەلام تازەگەرىيى لاي ھەندى لە كەم بەھەكان چ وەك
شىۋاژ، يان رووانبىتىرى. يان زمانەوانى و ھوندرى و رۆحى و
كۆمەلایتى كۆمەلېڭ گىيۈگەرفتى لەگەل خۆيدا ھىنناوه
ناوهوه كە تاڭو ئىستاش ھەر وا ماوهەتمەوه، سەرەراتى قەيرانە
بنەرەتىيەكانى تازەگەرىيى عەرەبى، واتە گىيۈگەرفتى
لىيىكجىابۇنەمەوي تازەگەرىيى و كۆمەلەڭا.

بۆ نۇونە شۆرۈشى پىشەسازىيى (كە تازەگەرىيى لە كەشى
ئەمدا گەمشەى كەدوووه) دووسىدە دەبى لەكۆمەلەڭاى
خۆرئاوابىي دەركەوتىووه، بەلام تاڭو ئىستا لە كۆمەلەڭاى
عەرەبىدا دەرنە كەوتۇووه. وەك چۆن تازەگەرىيى عەرەبى ھەتا
ئىستاش بىن پالپىشى فەلسەفە ماوەتمەوه ھىچ بىنەمايەكى
تەكەلۆزى و كۆمەلایتى پىشىكەوتۇوئى نىيىه، واتە وەك

جهنگاوه‌ریک هاتۆتە نیو کۆمەلگای عەرەبیه‌و کە هەزاران
کۆسپ و تەگەرە چاوه‌روانی دەکات.

ئىئمە واي دەيىنин کە تازەگەرى عەرەبى پارچەيەك لە
مېزۇسى خۆرئاوايى، وەك چۆن پارچەيەك لە رىشەبى
فەلسەفى وکەشى تەكەنەلۆزى و کۆمەلایەتى خۆرئاواي
وەرگرتۇوە، بىلام ئەدەب و رەسم و شانق بە دىيارىكراویش
شىعر بەشىوھىكى پراگماتىكى سودى لە تازەگەرىبى
وەرگرتۇوە، گەرچى لەم بارەوە بەرھەمى نويى خستۇتۇوە،
بىلام بى ئەمەي بىر لە قەيران و گىرگەفتانە بکاتمۇو کە
لەشىوھ وەرگرتىنىكى ئاوا كەم و كوردا دىتە ناوەوە، ئەگەر
بەجۈرەش سەيرى گىرگەفتەكانى تازەگەرى خۆرئاواي و
عەرەب بکەين، دوو جۆرە گىرگەفت بەرچاو دەكمىت،
يەكمىيان بىنەرەتى و مەزن لەئاراستە ستراتىزىيەكانى
تازەگەرى خۆرئاوايى بەرچاو دەكمىت و وەك ئايىيۇلۆزىيا
تەبەنلى دەكريت، دووهمىيان لاوهكىيەو لەو وەھمانە دايە کە
تازەگەرى پروپاگەندەي بۆ دەکات.

ئاراسته ستراتيژيه کانی تازه گەمرى خۆرئاوايى

ھەولىددەم ئاراسته ستراتيژيه کانی تازه گەمرى خۆرئاوايى كەشەن بىكم، ھەروەها توندوتىزى و زۆردارىيە خۆرئاوايى و عەرەبى و ھەممۇ ئەم نۆرم و گىرگۈفتە بىرچاوانەش كەشەن بىكم كە دەوري ئەم ئاراسته ستراتيژەيان داوه:

1- سىنترالىزم: تازه گەمرى شويىنى مەركەمىزى بۆ خۆى داناوه، دەتوانى ھەممۇ شېپۆل و بىزاقە ھاوجەرخ و نوپەيەكانيش ھەرس بىكات، وەك چۈن دەشتوانى بۆ زىتىر دەست بەسەر داگرتىنى ئەم مەركەزە مىكانيزمە کانى خۆى جۆراوجۆر بىكات، لەلايەكى دىكەش دەتوانى لە ھەممۇ بزاقىيەكى نويىدا ئەستىرە دابەيىنى و لەم مەركەزەدا بىشارىيەتىدە، يان بەدەوري خۆيدا بىخولىيەتىدە.... بەم جۆرە تازه گەمرى ھەممۇ رەنگە لۆكالى و تەقلیدىيەكان، يان كۆزە كان دەخاتە دەرەدەي خۆى، نەك ھەر ھىننەش بەلکو دەيانھارىت. خودى ئەم مەركەزىيەت و دەمارگىيەتى تازه گەمرى بەرەو ئايى يولۇزىيەلەك چوو كە ھەرگىز رىنگا بە دژەكانى نادات دەرىكەون، بەلکو بەردىۋام بە داوكەمۇتۇو، سەنوردارو كويىر ناويان دەبات، ھەر بەم مەبەستەشەمۇ

لۆکالیت و تایبەتمەندیە کانی ئىرەو ئەویی ھارپ، کەدەکرا لە ولاتی عەرەبیدا دارستانیک لە شیعری تایبەت و رەسمەنی بەرھەم ھینابایە. بەجۆرە مەركەزیتى تازەگەری پروپریەتی رۆلیکی دیکاتۆریانە و دەمارگیرانە دەکات، بۇ ئەمەش ئایدیوپۆزیتایەکی فیکری بەفرماواني سازاند کە زۆر گرانە لەشونى خۆی بىلەر زىئىن، يان بە قەوارەدیەکی مەعقول پروپریەت بکەين. فیکرەت تازەگەری کە لە ھەممۇ سەردەمیکدا بە شیودیەکی رەمەکی دەركەوتۇرۇ. لە ماھى سەدەت بیستەمدا وەك دامەزراویتىکی تۆتالیتارى مەركەزى مەزن خۆی نواند. بەلام ئەگەر بۇ نۇونە رۆمانسیدت کە کلاسیکيەت و تازەگەری لېكجياکردوھ سەير بکەين دەبىنин سەرەرای تىۋىرىزە كەدەنە کانی كولىدەج و وردوپ و گەلیکى دىكە لە رەخنەگرانى رۆمانسى كەچى بۇ دامەزراویتىکی ئایدیوپۆزی نەگۆرە، بەلكو رۆمانسیدت ھەروەك خولىيایەکی كراوەي بىن كۆت و بەند بىن فشارو بىن مەركەزىيەت مايدوھ. بەلام خودى کلاسیکيەت (مەبەستم لە کلاسیکيەتى نوبىتە لە ھەردوو چەرخى 17 و 18) وەك تازەگەری خۆی لە دامەزراویتىکی مەركەزى تووندو فەلسەفەيەکى تووند بە نوبىتە دیكارت و کانت

نواند، وەك چۆن بۆ بهیزکردنی مەركەزیەتی کلاسیکی کۆمەلییک دامەزراوی زانستی و سیاسی و کۆمەلایەتی وەك شیوه‌یەکی رۆشنبیریی ئەو فەترەیه بە دەركەوتن، لیپەدا بۆمان دەردەکەویت کە رۆمانسیەت لە نیوان دوو دامەزراودا واتە کلاسیکیەت و تازەگەریدا خۆی وەك هەریمی حەسانەوە دەنوینی، بە دیوەکەی دیکەش لە نیوان ئەو دووانە(واتە کلاسیکیەت و تازەگەری)جەنگیکی جادویانە بەرپابوو، ئەو جەنگەش بۆ بە ئایدیزۆژیاکردنی هەردوو دامەزراو دەگەریتەوە، نەک ململانیەکی ھونەری کراو.

-2- تۆتالیتاریەت: تازەگەری بەھۆی قوتابی و سورىدەکانیمەوە وەك دوا قوتاچانەو یەکیتک لەو ریگایانەی کە لەرابردووی شیعری ماوەتەوە خۆی والا دەکات، لە ھەمان کاتیشدا بە دژی رابردوو دەکەویتەوە، بەلام لە راستیدا تازەگەری جگە لە ریبازو ریگایەکی نوسین شتیکی دیکە نییە، واتە دەشی وەك ریبازو ریگای جۆراو جۆرو پلە پلە بکریت. ھەموو ئەوانەش تیۆرى سوسيالىزم و ناونانە زۆرەکانی وەك (مارکسیەت و شیوعیەت و چەپرەدیی و....ھەندەمان بىردىخاتمەوە، کە رۆژیلک لە رۆژان

ریگای دەركەوتەن و پیشکەتنیان (لە ریگەی وەھمی تۆتالیتارییەت) کۆنترۆل کردبوو، ئەگەرچى تیۆرى سۆسیالیزم بۆخۆی يەکیکە لە دەیان تیۆرى فیکری و سیاسى كە مرۆژ بەرهەمی هیناون، بەلام ھەر شیوه يەكى دیكە (شیوه فیکری و سیاسى دیكە) بەرامبەر سۆسیالیزم دەربکەوتایە به پاشماھى بورۋازىيەت و سەرمایدەدارى ناودەبرا، ئەمۇش بۇ ئەمە دەگەریتەمە كە دەركەوتەنی ماركسى و تازەگەرى لە ھەمان كاتدا عوسيابى بۇوه، واتە ماركسىيەتىش لە كۆتاپى سەددە نۆزدە گەلەلە بۇوه، ئەمە كە جىڭگای سەرسورمانىشە ئىمەيە كە يەكەجار لە دولەت و شارىيەكى تازەئى تەملانىا دەركەوتۇوه.

كەواتە سەرەپاي ناكۇكى زۇرى نېوانىيان، كەچى تازەگەرى شان بە شانى فیکری ماركسى و سۆسیالیزمى بە گشتى خۆى لە دووتوبى تۆتالیتارىيدا ھەلەگەرىتەمە، رىسواكىدىنى چەمكى تۆتالیتارىيەتىش وەك پېرىست بۇ ھەردووكىيان لە كەوتەنی سەركەمىزىيەت و تۆتالیتارىيەتى تازەگەرى خۆى دەبىنېتەمە، بە دىۋەكمى دىكەش دانانىانە لە قەوارەئى ئاسايىي خۆيان.

3 - دەستەبىزىرىمەت: تازەگەرى بەرددوام دەستەيەكى بچوڭ
لەدەھىنەران ھەلّدەبىزىرى كە وەك پىيىشەوى رۆشنىپىرى
بەشدارىيان لە گەشانەوە كۆمەل كردووه، بەلام پېنسىپ و
مېكانىزم و دەركەوتە نا مەعقول و بىھودەو نە
ھېلىسيتەكانى تازەگەرى ئەم پىيىشەوە وەك دەستەبىزىرى
دەخاتە كۆشەگىرى و پەراوىزەوە ئەم جۆرە ماماھەلە كردنەش
لە گەلەن ھەممۇ شەپۇلە نويىيەكانى دىكە دوبارە دەكتەمە،
واتكە ئەم ھەممۇ شەپۇلە نويىيەكانى دىكە دوبارە دەكتەمە،
ھەيدى، خودى ئەم جۆرە ماماھەلە كردىنىش وايان لىيەكتە، كە
لەسەر كىشىيەكانىيان پاشەگەز بىنەمە.

وەھەمەكانى تازەگەرى

ئاراستە ستراتېتېيەكانى تازەگەرى كۆمەتىك ئەمەن لە گەلەن
خۆيىدا دىئنى، ئەم ۋەھەمانەش دەبنە بەشىك لە ئايىدى يولۇزىيائى
تازەگەرى، لېرەدا وەھەمەكانى تازەگەرى لەم خالانەي
خوارەودا دىيارى دەكتەين:

1 - وەھى رووبەرۇوبۇونۇمە رەھا لەنىتوان شىعىرى كۆن و
نويدا:

تازه‌گمری و همینکی گمراهی خستوتنهود بهوهی که شیعری
 نوی همر دهبی به دژی کون بکمومیتهوه، بؤیه ئه‌گمراهی
 میزروو بکهین دهیین پریه‌تی لهو شیعره نوییانهی که به
 هیچ جۆریک ناتوانن سود له شیوه‌ی کون و دربگرن بهو
 ئیعتبراهی کون و بی کەلکن. ببپوای من لیزهدا تازه‌گمری
 کاریکی تاکلايانهی توندوتیزه بهرامبهر نهشمه رهنجینی
 شیوه‌گله شیعری که لەمەوپیش بدر له پیتچ هەزار سال
 گەل و رۆحه رەمەکیه کان بەرەمیان ھیناوه، پروسیسه
 دەکات. نەک همر ھیندە، بەلکو رینگا به خۆی دەدا
 دارعمسايەک بی لەھەممو جۆره کانی شیعری کون
 بدان..ەندى جار ئەو دار عەسايە زۆر لە شاعیرە بی
 بەھرەو نەزانەکان، ئەوانەی که خاوهنى مەعريفە ویزدانى و
 رۆحى نین به کارى دەھینن. بەجۆره تازه‌گمری ریگامان لى
 دەگرى و نایەللى پەی به ھونەرى شیعرو پەخشان بەرین، کە
 بەدریزایی کات ھاتۆتە ئاراوه وەک وەلامیکی سروشتى
 رۆحى لەبەرامبەر میزروو، زیندەگى كەوتۇتەوه، واتە بەھۆى
 کیش کردنى قەلەمەکان تازه‌گمری داومان لى دەکات کە
 شیعری نوی وەک نەياریکی جۆره کانی دیکەی شیعر
 دابنیین.

2- وەمی پیشکەوتى راست بۆ شىعر:

ترسناكتىن كارىك كە تازەگەرى پېتى هەلەسىن رووکارى
 كردىنى تىيگەيشتنىمانه بۆ بەرەو پیشچۇونى شىعر، هەرودەها
 وامان دەخاتە خەيال كە شىعر بە شىپوھىدە كى راست بەرەو
 پیشەوە دەچى لەسەر ئەو رىگا راستەش كۆمەلىك
 ويستگەي جۈزراوجۇز دەبىنرى كە شىعرە نويخوازەكان
 قسمى لىيەكەن، ئەمەندازەيە ساكارەي بەرەو
 پیشچۇونى شىعر وامان لىيەكەت بىرلا بەرىگايەكى
 خىرابەھىين، تازەگەرى هەممۇ پیشۇو خۆى رەتەدەكتەمۇ،
 هەنگاوا بەرەو پیشەوەدنى، بەشىپوھىدە كى تەممۇمۇراوى بە
 پیشکەوتۇن و تازەگەرى پەيوەستمان دەكەت.... لە حەقىقەتى
 پیشکەوتى شىعري غافلماڭ دەكەت كە وەك بزاۋىيەكى
 بازنەي بەرەو بالاتى سەرەتكەۋى و خالەكانى بازنەي بالاۋ
 بازنەي خواروو (بازنەي نوئ لەگەن بازنەي كۆن) لەمۇيۇھ لە
 پىشىركىيە و تەرىب بۇون و كارلىكىردن و وەرگەرن و
 تىيىكچەزان بەيەك دەگەن، هەر لەمۇيىشە بازنە نوئ و
 كۆنەكانى شىعري بەتەواوى دەردەكەون. كەواتە تازەگەرى
 پارچەيەكى توندوتىيىزى وەھىمە و ھەولۇيەكى كورتىيىنى
 ويناكىرىنى رۆحى شىعرييە، وەك رۆحىيەكى بى رىشە،

ئەوەش ھەلەیەکی ترسناکە، کە رۆحی شیعري بى ھىزۇ
بلاۋ دەكەت.

3-وەھمی تەكニکارى و ناردنى رەمەکىيانە:

تازەگەرى لە بندرەتىدا رەنگدانمۇدى گەشەي تەكニکى
مرۆڤو دەركەوتىنى كۆمەلگای تەكەنەلۈزىيە، فيكەرى
تەكニکى و پىشەسازى شیعري و دەركەوتىنى مىكانيزمە
جۇر بە جۆرە كانى گواستىمۇدى شیعري بۇ شوپىنى دىكە
تازەگەرى كۆنترۆل كەرددوو.

شىعر لەلايەك لەلايەكانىمۇھ پېۋىستى بەمۇرە تەكニکارى
پىشەسازىيە ھەيە، بەلام چۈونە ناو ئەمەسەلانە وادەكەت
کە تەكニکارى وەك بندرەتىك بۇ قىسە كەردىن لە تازەگەرى
بكمۇيىتەوە، بە دىۋەكە دېكەش سەرچاوه رەمەكىيە
نەيىنیيەكە شىعر كە ھۆى تەراوەت و جوانى تەلقائىيەت و
پەيۋەستبۇونە بە رۆحى مرۆژى ئاسايىي چ بە مەبەستىوە
بى، يان بەبى مەبەست رىيگا لەم جۆرە قىسە كەردىن دەگرىيت.
چونكە بەمۇرە سەرەوە شىعر دەپىتە يارىيەكى
تەكニکارى و شىۋازاپىكى رەوانبىشى، جەردەيانىنلىكى ھىيەن و
رژاوى جەوهەرە ناخىنلىكى دوور، ئەوەي كە نويىل و مەكىنە و
سنارەي كانزاپىلى ناكەمۇيىتەوە، بەلەكى ئەوەي كە لەقولاپى

رۆحی مرۆڤو تەقینەوەی ئەو ناخەو بەشیووەیەکی رەمەکیانه لەبەرامبەر گەرمى ژیان و ئاگایە و جوانى ھەلّدە قولى، لەزۆربەي جارانىش ئەو ھەلّقولانە بى تىرادە دەکەويتەوە.

4-وەھمى فۆرمى زمانەوانى بالاۋ تەممۇمىزى مەبەستدا:
 زمان لەئىر سىيېرى چەمكەكانى تازەگەرى پەيوەندىيەكى چىتى بە شىعرەوە نەكىدووه، بەلّكۈ لەو مامەلەيدا كەوتۇتە بەرگرى گەورەو ھەللاۋسانى فۆرمى زمانەوانى، لەۋىزىشەوە ھەمسو جۆرە كانى دىكەي شىعرى ھارىيۇوە. بىنگومان بەھىزىزىرىنى زمانى شىعرى كارىتكە لەپەرى گەرينگىدىايە، بەلام ئەو لايىنە دەبى يەكسان و تەرىپ و ھاوئاھەنگ بى لەگەل لايىنە كانى دىكەي شىعرى، بەلام تازەگەرى لەبەر ئەھى وەك فاكتەرىتىكى يەكلاكەرەوەي پروسى شىعرى زۆر جەخت لە زمان دەكات، بۆيە دەرفەتى ھەللاۋسانى بە وەھمى زمان داوه، ھەر لەئىر ئەو وەھەمشەوە ھەمسو فاكتەرەكانى دىكە وردوخاش دەكات. بۆيە شىعر لەزۆربەي دەقە تازەگەرىيەكاندا تەنھا وەك كارامەيەكى زمانەوانى و فۆرمىيەكى زمانەوانى دەستەلەتدا دەردە كەويت، ئەوهش توندوتىزى تەكىنكارىيان

بىردەخاتمەو، كە توندوتىشىيەكى عەقلەيدۇ لەسىر حىسابى
رەمەكىيەت و ساكارى و جوانى و رۆحى شىعر دەوەستى.

چارەسىرى، مەرگى دامەزراوەكانى تازەگەرىيە
ئىستا دواى ئەودى مىكانيزىمە دەمارگىرييەكانى تازەگەمى
(مەركەزىيەت، دەستە بىزىرى)امان دۆزىيمۇ، كە لەرىگەنى
مەركەزىيەتەو كار بىۋەللانى كەنارو جىاوازىيەكانى كەنار
دەكەت، هەروەھا لەرىگەنى تۆتالىتايىمۇ، رەنگىيىك بەھەممۇ
رەنگەكان دەبەخشى، هەروەھا ھەممۇ ئەمۇ وەھم و وېناكىردىنە
ھەلائىنى كە جوانى و رەمەكىيەت و تايىبەقەندى لۇكالى
شىعىرى بەناڭ شىعىرى جىهانى پەرەپۇش دەكەت، باشە
ئىستا چۈن دەتوانىن ئەمۇ ھەممۇ زيانە گەمورانى كە لەپاي
تازەگەرىيەوە ھاتۆتە بەرھەم و وېنا بىكەين، رەنگە جىاوازىيە
ئەنترۆپىلۇزى و جوگرافى و مېشۇرى فۆلكلۇرىيەكانى
نىشتىمانى عەربى بىتوانى بىتتە سەرچاۋەيەكى دەولەمەند
بۇشىعىرى رىشەدارى ئەمۇ شوينە، بەلام تازەگەرى رىيگاي ئەمۇ
جىاوازىيىانە دەگەرىت و ھەر تەنها يەك شىۋازاى شىعىرى
بەرچەستە دەكەت، بەجۇزە ئىيە دووجار تۇوشى دۆران
دەبىن، يەكەجار لە نىشتىمانى خۆمان، دووجار
لەرۆژھەلات.

هەروەھا پیش ئیمەش خۆرئاوا تایبەتمەندی و رەنگە کانى خۆی دۆراندوو، بەلام خۆرئاوا بەھۆی کارکردنى بەردەوامى میکانیزمى فیکرى و فەلسەفى و زانستى و ھونەرييەکان و بەھۆی بىريارانىك كە بەردەوام ئاگادارى ھەلەكانن دۆرانيان بچوكتەر خۆي دەنوينى. هەروەھا بەھۆي پەيوەستبۇونىيان به راشكاوى و ئازادىيەمە باشتە دەتوانن ھەلەي دامەزراوه کانى تازەگەرى راست بکەندوھە، هەروەك دەتوانن سنور بۆ بىرۇكراطيەت و مەركەزىيەتى تازەگەرى دابىنیئەن بیان ئەگەر بە تەواوى بى سود بکەنۋە بىدىلى بۆ بەۋەزىنەوە، من لەو بىرۇيە دام كە ئىستا خۆرئاوا لەدوا كاتەكانى ژيانىدایە، بەلام گىيۈگرفتى گەورە ئەوهەتا لاي ئىمەيە، كە تەبدىنى ئەو فيکرانە دەكەين و لەكۆمەلگەي خۆي و بارودىخى خۆي دادېرىن و پاشان بە دەمارگىرييەكى عەشايىرى مامەلەي لەگەلدا دەكەين، لەبرى ئەوهەتى كار بۆ بەرەو پىشىردن و كرانەوە بکەين، بەلام لەبەرئەمەي ئازادى وجودى نىيەو لەبەرئەمەي ناتوانىن گفتۇگۇ لەگەل ئەويىدىكە دامەزرنىن و پىشوازى لە دژە كاغان بکەين، بۆيە ناتوانىن ئەو فيکرانە ببۇزىنېنەوە، چونكە قبۇلكردىنى ئەويىدىكە گفتۇگۇ كەن لەگەل ئەويىدىكە سەرچاوهى بوزاندەنەوەيە، نەك دوزەمنايەتى كەن. من دەممۇيىت ھۆشياريتان بکەمەوە كە شىعر بۆ خۆي لە دەرەوەي ھونەرە كانوھە توانييەكى گەورە ئازادى لەناوخۇيدا ھەلگەرتۇوە،

لەسەریشی پیویسته کە لە هەموو ئايدیۆلۆژیايدە خۆی ئازاد بکات، ئەگەر ئىمە لەسەر ئەمە کۆك بین کەشىعر نابى ملکەچى ھېچ ئايدیۆلۆژیايدە کى فيكتىرى و سىاسىي بى، نەك هەر ھىننەش، بەلكو پیویسته خۆى لە ئايدیۆلۆژیايدە کى ئەدەبى و ھونەريش ئازاد بکات، ئەگەر بپوشان بەمە ھەبى کە ئەمرە تازەگەرى وەك دامەزراۋىنى كى ئايدیۆلۆژى تەگەرە دەخاتە بەر ئازادى شىعىيەمە، كەواتە چارەسەر چىيە؟ ناشى ئىمە بۇ تىكشىكانى دامەزراوه كانى تازەگەرى توندوتىرى بەكاربىيەن، چونكە ئەمە بەرەو كارەساتىتكى نويىمان دەبات، چونكە ئەمە ھەمان ئەم چەكەيدە، كە تازەگەرى بەدىرىتى بەكارى دەھىننا، بەلام ئەمە كە دەشى بەشىيەدە كى وردو توڭىمە پىسى ھەلسىن گۆرىنى تازەگەرى لە دامەزراوه بۇ فيكتى، واتە گەراندۇر بۇ ئەمە كە پىشتر لەسەرى بۇو، هەر تەنها بەجۆرە دەتوانىن رىشە بىرۆكراٰتىتى تازەگەرى ھەلبىكىشىن. ئەجۆرە بەجىھىنانە (تەحويلىكىردن لە دامەزراوه بۇ فيكتى) مشكە كان راوه دوو دەنى و بىتە كان لە رەگەمە ھەلەدە كىشى و شوينە تارىكە كان پاك دەكاتەمە لەسەررووى ھەموو ئەواندەشمە لە پىستە رزگارمان دەكات كە تازەگەرى لەسەر ئىمە پرۆسىسىدە كەرد.

نويى رەنگە بەتازەيى نەبى، بەلكو بەجۆر اوجۆر بۇونە، بدرەنگى شىوازە كان و تايىەقەندىيە قولە كانەوە پەۋىستە،

که لەزیئر چینەکانی پیستانمۇوە خۆی حەشاردوھ. گلۈلى دامەزراوە تازەگەرییەکان لەمۇوە دى کە ھەممۇ پەیوهستبۇونىيەك بە کۆن، مىژۇو دەخاتمۇو دەرەوەی خۆی، ئەمۇ يەکىكە لە گەورەتىرىن گىروگەرفتەکانى تازەگەری، چونكە لەسەردەمەكەی خۆیدا کار بۆ بەرەنگاربۇونمۇوەي کۆن ناكا، بەلکو شتەکان تىكەن يەكتە دەکات و تىرى خۆی ئاراستەھى ھەممۇ شتىكى کۆن دەکات. واتە يەکىك لە قەبىرانە گەورەکانى تازەگەری ئەمۇيە كە ھەممۇ شىعىيەك كە لە كۆنەدەھاتىي بە شىعىرى كۆنلى دادەنی و ھەر دەشىي شۆرپىشى بەسەردابکات، ئاگاڭى لەمۇ دەنەنیيە كە زۆر لە كۆنەنە ھەتا ئىستا پارىزگارى لە گەرمى و جوانى ھېزى خۇيان دەكەن، سەرەرای بەسەرچونى كات، بەلام پارىزگارى لەھەممۇ ئەوانە دەكەن، ھەتا دواي لەناوچونى تازەگەریش ھەرودك خۆيان دەمېنیتەوە. تازەگەری رووبەررووی زۆر لەشىۋازو جۆرە تايىھتىيەکان و جوانەکانى شىعىرى بۇوە، ئەوانەدى كە لەمېژۇوی مەرۆڤو پارچە زەۋىيەك لە زەۋىيەکان كەوتۇتەوە، باشە چۆن دەشىي بەرەنگارى ئەمۇ لاپەرە درەوشائانە شىعىرى سۆمەرى و ئەفسانەکانى سۆمەرى و بابلى و گۇرانىيە ئەقىنەيەکانى مىسىرى كۆن و شىعىر گەلينك لە پارانمۇوە لَاوانمۇوە ئايىنى كۆن و شىعىرى هيىندى پېرۇز و كتىپبە چىنەيە پېرۇزەكان و سرودى كەخانىيەکان بىتىمۇو. چۆن دەتوانىن پشت لەشىعىرى ھايکۈو تاناکانى يابانى و

کۆشیه و لوشیه گۆرانییە کانی تانگی شەعبی و تەنترای
بورانی هیندی و گۆرانییە ئەفینە کانی فارسی کۆن و
پرشنگە گەورو کانی شیعری عەربی ھەمموو سەدە کان و
شیوازە جوان و رەنگە کان کە لەپەراویزى شیعری عەربیمۇه
گەشەی کردوه، پەخشانی سۆفییە کان و
عرفانییە کان.....ھتد بکەین.

سەرچاوه

مانیقیستیکی شیعرییە خەز عمل ئەلماجدى نووسییویەتى و
له گۆڤارى (الطلیعة الادیة)، مجله الابداع الجديد
العدد(1) كانون الثاني شباط 1999 كرواوة به كوردي

خەزى عمل ئىملاجدى:

شىعر جۆرىكە لەئاين، چونكە پىزىزىي
ئايىنى و پىزىزىي دنيايى بىدە كەوه كۆزدە كاتموه

*بە (خەزى عمل ئىملاجدى)ام گووت ئايا سەفرى تۆ بۆ
(لىپيا) لە پىتناو خويىندن و زانست بۇو، يان راکردن بۇو
لە (رژىيمى) پىشىو؟

- بە پلەي يەكم بۇ چارەسەرى گىروگرفته
ئابورىيەكام بۇو، چونكە دووچارى جۆرىك لە دەست
كورتى هاتم كە تەسىمور ناڭرى، سەرەرای ئەمەي كەمن

هەلگری بروانامەی دكتۆرا بووم، بەلام مۇوچەم لە (دۆلارو نیۆریئک) تىینەدپەردى، منىش مالۇ مندالىم ھەبۇو، دەبۇوايە لەو گىرگىرفتە رىزگاريان بىكم، لە بەرىۋەبەرایەتى سىنەماو شانق وەزىفەكەى خۆم جى ھېشتە بەرە دەرەھى عىراق كەوتىھە رى و نەگەرامەھە، لە (لىبيا) لەزانكۈي (درنه) دەرفەتى كاركىردىم بۇ ھەلگەھەت، لەوئى زىتەر لە پىئىج وانى مىيىزۈسى كۆن و مىيىزۈسى ھونەر و شۇيىنمەوار گەشتىو گۈزارم گۆتەھە، ئەدەش يەكىك بۇ لە دەولەممەندىترو بە پىتىرىن ئەزمىسۇنەم، توانييم پىسپۇرىتى لە وانە گۆتنەھە و لىكۆلىنەھە زانستى بە دەست بەھىنەم، چونكە من لەمەيدا بەباشى سودم لە كاتى خۆم وەرگەرت، پاشان ئەمە بۇوه ھۆى بەرەھەمەيىنانى دەيان كىتىب.

*پىش سەفرەكەرنىت ئايا لە عىراق دوچارى تەنگ و چەلەممەو ئازار نېبۈرىت؟

- ۋانو زوارەكانم گەيشتنە قۇناغى بىرسى بۇنى حەقىقى، تاواى ليھات بۇ ئەدەي من و مندالەكانم بىشىن كىتىبەكانى خۆم لەسەر شۆستە بىرۇشىم. پاشان مىنېبەرەكانى بلاۋەكەرنەھە و رۆشنبىريي لە عىراقدا بەرە بەرە

تمسک و لواز دهبووو بەردو لە بارچونى تەواو هەنگاوى
دەنا.

*چالاکى رۆشنىبىي تۆ لە دەرەوهى عىباق زۆرىمەي
سەرسام كرد، تۆ يەكىتك بۇويت لە رۆشنىبىانى كە
كۆزمەلەتك كتىپت لە زۆرىمەي بوارەكاندا دەركەد، ئايىا
دەگرى ئەھەندى روخسارى ئۇچالاکيانە ئاگادارمان
بىكەيتىمۇ؟

- لە شىعردا بەگى يەكمى كارەكانم كە شەش
كۆمەلە شىعرى نوى دەگرىتىمۇ بە چاپ گەياندى.... هەندى
كارى شانۆيم نومايش كرد گۈنگۈزىنیان (سيدار)
بۇوبەلام لە بوارى فيكىدا نزىكەمى بىست كتىپم لە بوارى
ميسۇلۇزىياو مىزۇو زانستى ئايىنە كۆنە كان بلاۋىرىدۇ.
*ئايىا لە زغىرەي كەلپورى مرۇڭ كە تائىستا حەوت
كتىپت لىنەر كەردوو، دەتمۇئ مەوسوغىدەكى عەرەبى بۇ
مېشۇرى ئايىنەكان دابىتى؟

- بەلۇن.....ئەمۇھ ھىيواو ئاواتىمە، سەرەرای ئەمەش دەممەوى
(زانستى ئايىنەكان) بە مانا نوئىيەكەي دابەزىتىم، كە
لىكۆلىنەمەيەكى زانستى ئاركىيۇلۇزىانە ئايىن لە خۇ
دەگرى، بەلام عەرەبى ھاۋچىرخ ھىچ مانا يەكى پىنى

نابهخشى. هەممو ئايىنېكى كۆن بۆي سىستەمىكە تەواو،
لەبىرباوهەر تووس و ئەفسانەو ئاكارو شەرائىع پىنگەتۈرە،
دەبى بەشىۋەيەكى زانسى هەممو ئەو پىنگەتەنە راڤە
بکەين، هەرودەها دەبى ئايىنە كۆنەكان بەشىۋەيەكى
زانسى ورد بە يەكەوە بېستىنەوە، بۆ ئەوهى خالى
بەيەكەوە بەندبۇون و لە يەكداپىانىان كەشف بکەين، ئەوهش
بۆ زانىنى (مېزۇرى رۆح) بايدەخى خوى ھەيە.

*دەبىئىم بەئايىنە سەرقالى و شىعر فەراموش
كەرددووه؟

- گەنجىنەكانى رۆح لە ئايىنەكاندا يە.....ھەر لە سەرەتاي زيانى رۆشنېرىدا، بەدواداچۇونى ئالتوڭۈزە كانى رۆحى مەرۆقايەتى لە ھەرىيەمە دوورە كانىمەو بۆ سەردەمى ئىستامان، كە لەرىيگە شىعرەوە بە(مېزۇرى رۆح)دا گۈزەرى كەرددووه، واهەست دەكەم كە مېزۇرى رۆح بە ھەدا ھەلەنەواسرا بىن، بەلكو وەك دەزۈويەكى نەيىنى بە نىبو جەستەمى ئايىنەكان و جەستەمى ھونەرە ئەدەبدە تىپەرىيۇوە. مېزۇرى رۆح خولىيات من بۇو، لەشىعەدا بەرچەستەم كەرددووه، ئىستا لە ئايىنەكاندا شوينى دەكەم، رەنگە بەيانى لە ھونەردا دواى بکەم.

من وەك بۇنەوەریک کاردەکم کە بەمەعرىفە ئاودانەو
چرايەكى بەدەستەوەيە، من خۆم وەك شاعيرىكى گىپ
نايەتە بېرچاو کە هەر لە دەرگاي ئەدەب ددا.

*لە ئايىنه كاندا جموھرى بايدىخى تۆ لە ئەفسانەدا
خۆزى ھەلّدەگرىتىمە، ئەو ئەفسانەنە كاماننە، بۆچى وا به
خۆز لە شانۇو شىعىرى تۆدا دىتە خوارى؟.

- ئەفسانە بەشىكە لە ئايىن، ئايىن (بەشىوە
زانستىيەكە) لە سى بنچىنەي سەرەكى پىكھاتووه،
ئەوانىش (بىرۇباوەر، ئەفسانە، تەقسى) ھەروەھا دوو
بنچىنەي لاؤھىشى ھەدە ئەوانىش (شەرائىع و ئاكارن).

ئەفسانە گىپانەوەيەكى پىرۆزە، چونكە ئاماژە به
بنچىنەو مىيىزۈمى خواوەندىكە لە خواوەندە كۆنەكان، لە بەر
ھەندى پىرۆزە، چونكە ئاماژە به بنچىنەو مىيىزۈمى پىرۆزىسى
گەلىيڭ لەگەلەكان دەدات، ئەفسانە لە بارەي رۆحىيەوە
چىرتىرين ناوجەكانى ئايىن دەگرىتىمە به شىعىريەت و
گىپانەوە خەيال و عەفمۇيەت و بەرائەت و جوانى و حەپەسان
بارگاۋىيە كە ھاوتاي نىيە، به تايىبەتى ئەفسانەكانى
خۆزەلاتى ناوهراست كۆن، بۆيە من واي دەبىيىم كە زۆر
لەشىعرو شانۇ نزىكە، بەلام گرفته كان ھەممىشە دەكەونە

خانى مامەلە كردن لەگەل ئەفسانەوە هەروەھا چۆنیەتى
گواستنەوە بۇ شىعرى نوى و ئەدەبى نوى...بەراستى
ترسناكتىن گىروڭرفت ئالىرەدайه.

*بەدىياركراوى تۆ چۈن مامەلە لەگەل ئەم گىرگفتىدا
دەكەيت؟.

- من واي دەبىن كە دەبىن يەكەجار بارگە
ئەفسانەيەكان بۇ شىعرو شانۇو ئەدەب بە گشتى
بگوازىنەوە (ندىك تەفاسىلەكانيان). دووهەميان دەبىن ئەم
ئەفسانەيە تىيىكشىكىنن و دەقى نوى بە ھەندى لە
پارچەكانى برازىنېتىو، سىيەميان دەبىن لە توپى ئەفسانە
كۆنەكانەوە چاوش بىرگەن كە خۇيەو بۇ ھەممەلايەنى
بەرز بىكەينەوە، لە رىنگە تەئوپىلەوە بىكەينە رەمىزىكى
گشتىگىر، پىنچەم دەكىرى رووداوه كانى رۆژانەمان بۇ ئاستى
ئەفسانە بەرزبىكەينەوە، ئەگەر بتوانىن لە ئەفسانە كۆنەكان
بىكەين و چۆنیەتى گواستنەوە بۇ رووداوه ھاواچىرخە كەى
ھەست پىبىكەين، پاشان ئەمە كە زۆر گەرنگە كارامەى

داهینهرو تواناکانیهتى لە نواندنى هونهركاي لە دەقى
نويدا.

*چۆن لە شىعرو ئەدەبدا مامەلە لەگەل ئەفسانەدا
دەكەيت؟

- حەفتاكاندا من شەيداى ئەفسانە عىراقييە كان بۇم،
ئەفسانەي (دلۇن)اي سۆمەرىم وەك سىننتەرىيەك بۇ كۆمەلە
شىعىرى يەكەمم (يىقىھە دلۇن) بەكارھىتى ئەموڭات (سيحر)
خولىيابىدە كى بەھىزبۇو، ناوجەدە كى بەرایى بۇو، كەم كەس
دەستى بۇ بىردىبۇو، من لەكۆمەلەتى دوودمدا (اناشىد
اسرافىل) تەمواو تىيايە قول بۇومەمە، (اناشىد اسرافىل) لە
كتىيېكى كۆن پىتكەتۈرۈ كە ئەفسانە سۆمەرى و
ئىسلامى و مەندايى باز بازىئى تىادەكەت. لە (اناشىد
اسرافىل)دا سىحر لە ئەفسانە بەھىزتر خۆى دەنۋىيەنى. بە
مجۇرە شىعىرى من ھەر لەكۆمەلەمە تاكو ئەملىق بەسىنى
ئاراستىدا دەجوللا (سيحر) (ئەفسانە) (سېكىس). ئەزمۇونى
من لەم بوارانەوە ھەلقلواؤ، ئەزمۇونى من تىيىكەلەيە كە لە
خۆرەھەلاتى كۆن..... بەشىعە كامەمە بام گىرت و پاشان
بە(شىعىرى خۆرەھەلاتى) نازەدمى كەرد.

*ئەو بوارو زاراویه نوییه..... بۆ رونکردنەوەی
(شیعری خۆرھەلاتى) ھیچت بلاو کردۇمۇ؟.

- بەلئى پىشەكىيەكى درېش بەو ناونىشانە بۆ بەرگى
يەكەمىي كارە شیعرىيەكانم نۇسىيە، لەويىدا ھەستمكىد
نۆزىتىن وەسف بۆ شیعرەكانم لە(شیعرى خۆرھەلاتى دا
خۆى ھەلدەگىرىتەوە، چۈنكە من نامەوى تازەگەملى خۆم
لەسەر شىۋىھى شیعرى خۆرئاوابىي، يان شیعرى عەرەبى
نوئى بنووسىم، بەلکو شیعرى من زىتىر بەلای رۆحى
خۆرھەلاتىيەدا كە بەسيحرو ئەفسانەو سېيكس ھەلکۆلراوە
ئەو پىشەكىيە پىشەكىيەكى درېشە باشتە بۆ ئەو
بگەردىنىھو.

*ج واي لىتكىرىدى بۆ ئەفسانەو سىحر بگەرىتىمۇ،
مەبىستىم ئەوهىيە ئايانا ئەو بېپارىتىكى ئاگايانە بۇو، يان
پىۋىستىيەكى سروشىتى ناخى خۆت بۇو؟

- لە سەرتادا پىداویستىيەكى سروشىتى ناخى خۆم
بۇو، پاشان بەرۋىشىبىرىي و ئاگاىيى و زانست و راۋەكاريەوە
خەملانىدم، وزەكەيم بە دەست ھىتنا، من لە ناوهەدا
ھەميسە مەيىلى شتە جىاوازو سەيرەكان دەكەم، شیعر لاي
من بەجۇزەيە، ھەروەها ئەفسانەو سىحرىش ھەروا دىبىن،

کهواته شیعرو ئەفسانەو سیر یەك شت کۆیان دەکاتمۇھ
ئەویش ئەوھىيە كە دووچارى حەپەسانمان دەكات.

شیعر وای لیتکردم كە بەرەو سیحرو ئەفسانە هەنگاوا
بنیم، من لەشیعردا ھونەریکى پیروز دەبىن، ئەفسانەش
بۇ خوى چېرۆكىنى پیروزە، ھەروەها سیحرکارىکى
پیروزە....بەجۆرە (پیروزىي) جەوهەرى ئەو سى ھونەرەي
پىكھىناوه، وەك ئەوھى لە جەوهەرى ئايىنیدا يەك
بىگىنەو، بىلام ئەوھى كە جىڭگاى حەپەسانە جەوهەرە
دنىا يەكىدەتى، ئەگەر ئەو تەعبيرى كەنە بەراست بىتەوە،
بەجۆرە خۆم لە گەردەلۈلى پیروزىي و حەپەساندا دۆزىيمۇھ.
*وا پىنەچى ئەنگىزىھى سیحرو ئەفسانە لە شیعرو
ئەدەبى تىزدا نويتىين تەممۇمىزىي؟

- ھەندىيەجار تەممۇز خەسلەتىيەكە لە خەسلەتەكانى
شیعرى نوی، بىلام ھەممۇ تەممۇمىزىكى نا، بەلكو تەممۇمىزى
عەفەويانە، كەوا لە رۆحە كانمان دەكات پىوانەكانى بۇ
تەنگ بىکەويىتەوە، چونكە رۆح بە حقىقەت ئابلىقە دراوە،
يان رىنگاى پىنگىراوه، يان بە ھۆي رووبەرروو بۇونەوەمان
لەگەل لازى مىرىيى بىنجا كوتاو.... واپىنەچى كە
تەممۇمىزى ھاوهلى جوانى و دوانى پیروزىي و حەپەسان بىي،

من باوەر ناکەم ھیچ ھونەریکی گەورە لە تەمومش خالى
بى.

*بەلام بۆ وەرگر دەپىتە ئىشڪال؟.

- پىّويسىتە وەرگر لە ئاستى ھونەرى مەزن دابى.....
دەبى خوى ماندوو بىكەت، زەوقى خۇى بۆ
رووبەر رۇوبۇدۇنەوە ناواچە بەرزەكانى شىعر پەروەردە بىكەت،
شىعر ھونەرىكى نىيە بۆ دلخۇش كردن، كالايەكى ھەرزان
بە ھانىيە، بۆ پىاھەلگۇتنو ھەمۇو غەزەل، بەلکو
رۆحىيىكى دەۋەلەمەندو خودىيىكى دەۋەلەمەندە. تۆ دەزانى ئەمۇ
ژيانە ئىسەلاكىيە ئىيەمە تىايادا دەزىن دەشى بەسەر
رۆشنېرىبى و ھونەردا گرتۇوه، كە مرۇڭ واي لىيەتۈوه
بەدواى شىعىدا نەگەرىت، چونكە لېرەدا گۇرانى و زنجىرە و
فلىم و بىرنامىي زۆر ھەيە بۆكەت بەسەر بىردىن كە لەزمارە
نایمەن، نەگىيە شىعىر وەك ئەمۇ بابەتائى تەماشا بىكەين، يان
وەك پىدداوىستىيەكى رووكارانەي وەرگر سەيرى بىكەين،
شىعىر ھونەرى رۆحە، لە دووتۇيى جىاوازىيەدۇ ناخى شىعىر
گەنجىيەكە لە نەھىئى و جوانى، شىعىر تواناى مانمۇھى ھەيە،
ئەگر شىعىر بەشىۋەيەكى روالتىكاريانەوە دىيار زۆر رۇون
خۇى نواندو بە شىۋەيەكى راستەمۇخۇ پىدداوىستىيەكەنى

ودرگری بەجێ هیناوه، ئەو کات بۆ ھونەریکی ئیستهلاکی
وەک گورانی خیراو زنجیرو فیلمی (دالخۆشکەر) دەگۆری،
پاشان شاعیران خزمەتکاری روح و جوانین، ئەركیان ئەوهیه
کە پاریزگاری لە پیروزی و بەرزی شیعریکەن.

*بەشیویه کی ناباو قسەت لە شیعرکرد، وەک ئەوهی

نەزانین ئەوهی کە مزگینی بۆ دەکەیت چییە؟

- ناشی بەجۆرە قسە لە شیعر بکەین وەک ئەوهی
جۆریک بی لە جۆرەکانی ئەددبی، من وەک ئەوه سەیری
خۆم ناکەم کە سەر بە ئەددب بم، چونکە شیعر بە ھەلە
تیکەن چیروک و رۆمان و رەخنەکراوه.....شیعر جۆریکە لە
ئایین، بەلی.....شیعر لە ئایین نزیک دەبیتەوە، چونکە
پیروزی ئایینی و دنیایی بەیەکمەوە کۆدەکاتەوە، لە ھەمان
کاتدا ئایین، بە پیروزی ئایینی خۆی جیادەکاتەوە، ئەددب
بە پیروزی دنیایی، بەلام شیعر ھەردووکیان بەیەکمەوە کۆ
دەکاتەوە، بۆیە لە باریزکدا دەبیتە باوکیان لمباریزکی
دیکەدا دەبیتە کوریان. بایەخی کارەکانی داھاتووم خۆی
لە پرشنگ خستنە سەر ئەو خالەدا دەبینیتەوە.

*ئەگەر شیعر ئەددب نەبێ، ئایا چ جۆریکی ھونەر،
چیروکە، یان رۆحانە، یان شانزیە، کامەیان لیتیمە نزیکن؟

- شانۆ لەو نزیکە، چونکە جەوهەری شانۆ دراماپا، دراماپا بە شیعروو رۆحى شیعر دەولەمەند، شیعر لە ریگەی رووداوهە بەسەر گیپانەوە تەقلیدی سەر ناکەوانی بۆ سەردە، بەلکو باز دەگری و بەوبالاتەوە سات دواي سات دەفری. شیعر بە شانۆ بەرز دەکریتەوە بەشانۆ دەولەمەند دەکری، نەك لە ریگەی ئەوهى پیی دەگوترى شانۆ شیعري (شانۆ شیعري) بەلکو رۆحى شیعري بەھەرچى شانۆ مەزنه ھەلەستىتەوە، بەلام يەكەجار لە ریگەي ناوەرۆك و پاشان لەریگەي زمانە كەيدەوە. بۆ چى شكسپير بە نەمرى دەمیزىتەوە؟ چونکە يەكەم بەرۆحى شیعر ئاودانە، هەروەها چونکە زمانە كەم زۆر لە شیعر نزیکە. هەممۇ شانۆيەكى مەزن ھەر دەبى شیعر بەشیوەيداڭ لە شیوه کان دەستى لېدابىن.

* لە سەرتاي ھەشتاكاندا لەگەن سەن شاعير كۆمەلەيەكى كۆمەلەيەكى شیعريتان پىتكەيتا كە لە شیعري عىراقىدا وەك شەپۈلىتكى نۆ دەركەوت و بۇوە شويىنى جىاوازى و دەمەتقىتى گەورە، زۇزان دەرتان بۇونەوە تاوانى زۇزو دەرقانە يان خستە پالىثانەوە، وەك ئەوهى ئىتە ئەدەبتان شىۋاندېنى، كەلپۇرتان وېران كردىنى،

ئايان دوا بدواي ئمو هممو ساله چون سميرى ئمو
ئمزموونه دهكەيتور (گرفتاكايان) چى بۇون؟ ئايان لمو
بروایه داي كويتناكىرنەكانتن راست بۇين، يان رۆزەكان
فەمشەلى ئمو ئمزموونەيان چەمسپاند؟.

- من و زاهير جيزانى و سەلام كازمو فاروق يوسف
بەيەكەوه له سالى 1983 شەپولىيکى گەورەمان
لەنیوەندى رۆشبيرىي پىتكەيتاۋ بەناوى (كۆمەلەى چوار)
ئىجازەمان بۆ وەرگرت و بەشىرىيەكى ئاشكارو راشكارانە
لەگەل شىعىرى باوي عىراتى ئمو كات كە بەلاي پىا
ھەلگۇتنو دەزگىربۇون و شىعىرى جەنگ و شىعىرى خراب و
سەردانواندن كەوتىنە رووبەرووبۇونەو، ھەروەها لەگەل
رەختى عىراقى كە دەھۆلى بۇ ئەم ئمو شاعير دەكوتاۋ له
بايەخى راقەكردن دوور كەوتىمەو بەردەواام بەرپەچى دىاردەي
نويىيەكانى دەدایدەوە.....ئىمە لەگەل ھەموواندا جىاواز
بۇين، نەك ھىننە بەلكو ھەممو ئەوانەي كە لە نەھەي
حەفتاكاندا مابۇونەو (كە نەھەي ئىيمەن) وەك ئەلتەر
ناتىقى بۆ ئىمەو بە دېزى ئىمە بهكاريان دەھىنما، لەگەل
ھەممو ئەوانىدا كەوتىنە تۈوندىتىرىن شەپى ئەدەبى، بە

تمواوی ریسومان کردن و ساخته‌چیستی همموویانمان خسته

روو.

ئیستا من واي دهینم که ئيو شەپۆلەي ئىئمە يەكىنک بۇو لە باشتىن دىاردەيدك كە وەك پەرچە كەدارىتى كە حقىقى سىستەمى رۆشنىبىرى باوي ئەوكات وەستا، كە (رژىمى) سىاسى پېشىو ھەولى دەدا بەسەر رۆشنىبىرى عىراقىدا فەرزى بکات بەلام لە پاشاندا كەوتە لىپى.....گرددبۇونەمان پېزىزىدەكى بەكەلکو باش و پر بايەخ و ئابرومەندانە بۇو، ئىئمە ئالاي شىعرو جوانى و حقىقەتىان بەررووى ناشىرىنى و ساختەچىستىدا بەرزكەربۇوه، پوچىتى و مەيدانى و بىن كەلکى رەخنەگەرانان رىسواكىد. بەررووى سىستەمى رۆشنىبىرى فەرمى وەستاي و بەرروياندا ھەلشاخايىن و ھاوارمان كرد، بەررووى ئەوانەشدا كە دەھۆلىان بۇ دەكتان، رەگى شىعىي عىراقى حقىقىمان تۈوندگىرت و بەبىن ئەوهى بە پىرپۇچى ئەو قۇناغە نابوتە پىسى بىكەين پىايە سەركەوتىن. ھەر لە كۆمەلەي ئىئمۇ سەرسەپلىك كۆمەلە كەمانەوه نۇوهى ھەشتاكان دەركەوتىن و توانىمان پۆلۈك داهىئىنەر لەوان بىگەيدىن و لەگەل ئىئمە ئەوان لەيدك رىزدا بۇەستن.

*بەلام ئەو گرددبۇنۇھىيە پاشان پەرت و بلاوبۇزۇ؟

- ئەو گرددبۇنۇھىيە نەخشە مانەھى چەندان دىيەي زەمەنى بۆ نەكىشراپۇو، بەلکو بارودۇخ و قۇناغىيەك فەرزى كىردىبوو.....ئەگەر چى ئىيمە يەك بنىميج كۆى دەكىدىنەو، بەلام پاشان ھەر يەك دەستى لەو بنىمېچە ھەلگەرت و بەرەو بونىاد نانى مالى شىعىرى خۆى ھەنگاۋى نا، من ھەتا ئىستاش شاعيرىانى ئەو كۆمەلەيە بە باشتىن شاعيرىانى حەفتاكان دەبىسەن. لە تاراڭى لەناوەراستى نەودە كاندۇھە ھەر چوار شاعير لىكجىابۇنۇھە، ھەممۇ لە عىراق دەرچۈن، ئەو كۆمەلگەيە شىعىريش دوايىھات، بەلام شاعيرەكانى لەئاستى بەرەمەمى شىعىريدا ماون بەتايىھەتى من و زاهىر جىزىانى، رەنگە فاروق يوسف و سەلام كازم بەيەك كىجارى وەستانىن.

*چىيەتكى (خزائىل) چىيە، نايا لەنۇسىنى وەستاوى، تاڭو كۆئ ئەو چىيەتكى بەرەمنز كرابۇو، يان دەتوىست لە دووتويىدا چى بلىت ؟

- گەورەتىرين كارى شىعىرى كە نۇرسىيومە (خزائىل)، لە دوانزە كتىب پىنكەتىووه، كە تەنها دوو كتىبم لە دەركەدووه، ئەو كارەم لە بەرگى سىيىھەمى كارە

شیعرییه کاندا له گەل پیشەکییە کی دریز بە چاپ دەگەیەنم، ئەمەی راستى بى من هەر لە سالى (1980) وە دەستم بە نووسینى كردو تا (1988) ئای خایاند، واتە تەواوى سالە کانى شەپری يە كەمی گرتەوه (مەبەست لە شەپری عیراق و ئیرانە) سەرەرای ئەمەی كە من لە دەرەوەي ناوکۆبى شەپردا بۇوم، بەلام شەپر بە دواى ئەمەدا دەگەرا، ئەمە هاوارى خود بۇو لە بەرامبىر ویرانەبى شەپر، چونكە من هەر لە سەرەتاي شەرەدە پەنام بۆ رۆح و جوانى خودى خۆم برد، (خزائىل) بۆ من لە شەرە و ویرانەبى بايەخى پەربۇو، لەمۇي چىنە کانى رۆح و جوانى خودى خۆم ئاشکراتر نىشان دا، لەمۇي مىۋۇسى رۆح و شىعى من و مىۋۇسى ژىلرىيە تايىبەتىيە کانى نىشىتمان و ئەمەي لە مىۋۇوه نزىكە خۇي بەيان دەكات. تەواوى رۆشنبېرى رۆحى و شىعى خۆم لەو کارە شىعرىيە خستە گەر، بەو ئاواتىمى كە بىتتە مەزنتىن كارى من.لە (خزائىل) دا ئەفسانەبى شىعى بەرجمەستە كراوه، لە مۇيدا خودى شىعى خۆم لە رىيگەي شەكەندىنى ئەفسانە كۆن و نويىيە کاندا نووسييە تەمەو و چۈرمەتە قولايى ناخى خۆم و ترسكايى ھەستى خۆم تىيا گواستۇتەوه، له گەل خودى و شەمو. مەعرىفەدا بەيە كەمۇ

دورو در دور کوتو نینه تمهود... لەوی جیهانی فریده وس و دۆزدە خم
 بۆ دەرکەمە تووه و تیایدا سەردە کەم و داد بەزم، بیگومان
 هەنگاونان بەرهو ناخى مرۆڤ و خودو چىنە کانى ھەست و
 نەست کارىكى ئاسان نىيە، لە بەدوا داگەرانى دنيا ي
 دەرەوە ئەركى پتە، كاتىك بەرهو خودى شۇرۇد بىتمەوە و
 دەبىخەيتە ژىئر چاودى يېتىھە، خودى خۆ دەكەيت کارىكى
 داهىنەرانە..... خزائىل بەمجۇرە بۇو، زۆر لەرابسۇدى
 (رابسۇدى قەسىدە يەكى داستان ئامىزە) ھەممى ئۆرفى
 نىيىكە، گەشتىكە سەرکەمەتن و دابەزىن وەسف دەكەت، ئەمۇ
 سەرکەمەتن و دابەزىنە كە تاكو ئىستانش بەرىگەيەكى
 ليپىكى و ويژدانى ناراستەمە خۆ بزاڭى دنيا و شتە کانى پى
 وەسفەدە كرى.

(خزائىل) كانگاي فەلايەنە لە ناخى خودو مىشۇودا
 خۆى ھەلە گەرىتىمە، شويىنى توانمۇدى ھونمەرە كانى سىحرۇ
 ئەفسانەو سىكىس و ئايىن و جوانى و زانستە، پوختمى خودە
 بەر لەوەي دواجار بەرهو ھەلەدىر بچى ھەولۇدە نەخشە كانى
 خۆى بېشكىنى.

*لیردا هندئ ده‌تین دوا رۆژ بۆ شیعره، لە همان
کاتدا همندیکی دیکه ده‌تین دوا رۆژ بۆ رۆمان و چیزکە،
تو چۆنی دەبینی؟.

- به‌گیرهینانی دوارۆژ لە هونهربیکی دیاریکراو
جۆربیکه دى و ده‌چى، من لەو بروایەدام کە شیعرکاری بەم
قسانەدا نابى، چونکە شیعر بۆ خۆی رۆحی مرۆفە،
پشکۇ ئارەزووی ئەو رۆحەيە، ھېچ ھونهربیکی دیکە نابىتە
ئەلتەرناتىقى، شیعر لە بىرزايدا دەلمەرتىمۇ، ھېچ
تەلەزگەيەك، يان ئىرادەي نوسەرىيەك، يان بارودۇخىنىكى
سياسى ناتوانى شیعر ناچار بە لەناوچوون و مەردن و
به‌گیرهینان بکات، چونکە وزەو ھىزى ھەممۇ ھونهەكانە،
ھىزۇ وزەش بە ھۆى رەگەزىکى دیکەي وەك رۆمان، يان
چىرۆك لەناو ناچى.

*چۆن سەيرى واقىعى سىاسى نوبىي عىراق دەكەيت،
بىشدارى تو چىيە؟

- ھیوادارم دادپەورى و ديموكراسى لە عىراقدا بىر
قەرار بىن و لە ژيانى عىراقىيەكىندا توندوتىرى بەيەك جارى
رەش بىتىمۇ نەمىيەن، ھیوادارم شارستانىيەتىكى نوبى و
دەولەمەند بۆ عىراق بونىاد بىرىتىمۇ. من بە سروشتى خۆم

حز لە کاری سیاسى ناکەم، بەلکو حز لە کاری رۆشنبیربى دەکەم، من بە رۆشنبیربى و ئاگايىدە پېرم، تا پلەيدەك كە ناتوانم بىر لە بە دواداچوونى بەرنامەيدەكى سیاسى بکەمەوه، جا هەر چۈنى بى، من دەمیيکە ھىچ حىزىيەتكى ھىچ سیاسى ناتوانى گومباز بکات، ھىچ حىزىيەتكى سیاسى، چونكە زۇر بەسادەبى من حز لە سیاسەت ناکەم، لەو بپوايدام كەسیاسەت ھونەرى درۆ لە خشته بىردى بى. من زىندا نە ئايدىيەلۆزىيەكانى ناودەھى خۆم تىكشىكاندۇوه، چۆن داوام لىيەكەيت بكمۇمە زىندا نە ئايدىيەلۆزى سیاسى كە بۇ خۆي فىيل و درۆيە. رۆحى من نەپىشتر تاكە بەربلاز توانىيەتى ھەللىيورىنى، نە حىزىيە دىمۆکراسە جۆراوجۆرەكان چونكە نەك هەر تەنها لە عىراقى نوىدا بەلکو لە تەواوى مىزۇودا، رۆح و شىعر زۇر لە حىزىيە سیاسىيەكان بەرۇتن. پاشان من واي دەبىنم كە رۆشنبیربى و شارستانىيەت لە پىش سیاسەتدايدەو لە سیاسەت گىرنگتە، ھەروەھا پىويستە ئامانجى حىزىيە سیاسىيەكان هەر تەنها سیاسىيە نەبى، بەلکو ئامانجى شارستانىيەيان ھەبى، ئامرازى سیاسى پىويستە لەسەرى لەو ئامانجەدا بتوىتەوه. ناشى رۆشنبیربى لە

بەرامبەر سیاستدا رۆلیکی پەراویز خوازیانەی قبول بێ،
 بەلکو من به پیویستی دەزانم کە رۆشنبیربی به
 سەرسیاستدا سەرکەوی، دەبی رۆشنبیربی رابەر
 مەشخەلی سیاست بێ. لە بەرامبەر رئنگییە کانی
 سیاست و بازرگانیدا خۆم تونوو راگرتۇوە، نەدەچمە
 ناویانەوە نە بەدواى هېچياندا دەچم، ئەوهى کە
 لەعیراقیشدا بۆ من بەگرنگ دەکەویتەوە شارستانیەتى
 عيراقە، نەك بزاڤە سیاسییە کانی، ھاورى گیان من ھەتا
 ھەتا یە خزمەتكارى شیعرم.

* لەکۆتاپیدا.....چۆن شیعرت بۆدى؟.

- شیعر بۆ من نایەت، چونکە من شدوو رۆژ بەشیعر
 ئاوه دانم، بۆ شیعر نووسین زۆر پیویستم بەھاندەر نییە،
 رەنگە پیویستم بە کاتیکى لەبار ھەبى، بۆ نووسىنى ئەو
 لاپمە شیعریانە کە لەناخەدا کۆتاپیان دیارنییە.

سەرچاوه:

روژنامەی (المدى) ژمارە (31)ی (6)ی کانونی دووهەمی
سالی 2004.

ئەو چاپىكەوتىنە لەلايەن (قەطان جاسم جواد) سازدراوه.
(من تەنها ناونىشانى بابەتكەم گۆرىيۇوه).

خمز عمل ئەملاجدى:

شىعر يان خۆر ھەلاتىيە يان نىيە

* لە بىشى يەكەمى كاره شىعرييەكانت كە بمو دوايىه
دەچوو، بانگىشەي شىوازىنەكى نووسىن دەكەيت و بە¹
شىعرى خۆرھەلاتى ناوى دەبەيت، ئەم زاراوه رەگىزىيە
شىعر چى دەگەيدىنیت؟

ئايا ئەم بمو مانايىدە كە شىعرييەتى عمرەبى وەك
ئەمە لە جاھلىيەمە لە رىيگەي گوتارى رەخنەبى و
مېتزوپيان لە چوارچىنەيەكى دىارييکراو بە تىنە دەگات،
تەنها لە گۆشە نىگایەكى تىسکەورە نەبىن نەيتۋانىيۇو
بەشىوەيەكى فەرەھەندى شىعرييەمە لە خۆى بپوانىت؟

-شىعرى خۆرھەلاتى زاراوه يە كە بەتمەواوى بۇ شىعرى
دنياى كۆن بەكاردىت (نەخواز بەر لەگرىيەك) پاشان لەگەن
شىعرى خۆرھەلاتى ناوبىن ئىيجا شىعرى خۆرھەلاتى
هاوچەرخ (بەديارييکراوى فۆلكلۆر) بەيمەك دەكەنەوە.
شىعرى عمرەبى بۇ خۆى لە رەگىنەكى خۆرھەلاتىيەمە سەرى
ھەلداو، لەسۆمەرو بابل و كەنخانى و ميسىرىدا خۆى
ھەلدا گەرىتىدوه، هەروەها بە بازنەيەكى بەرفراانتز لەشىعرى

فارسی و هیندی و ئەندازی و چینی دهوره دراوه. هدر چەندە
شیعری عەرەبی بەو ژیاریانەوە بەندبوو، بەلام لەگەل
دهرکەوتى ئىسلام كەوتە چالاکىيەوە، لېرەدا ئەوە
پشتگۇرى دەخەين، پشت بە كۆنترين رەگ و بەرفراونى
جوگرافىياوه دەبەستىن. ھەروەها گوتارى رەخنەیان رىسوا
ئامىز و پىكەنیناۋىيە...لىكۆلىنىەوە مىشۇوى
بەراورد كارىيەن ھەر نىيە، بۆيە بە هيچ شىۋىيەك نازانىن
ناسنامەي حەقىقىيەن كامەيە. بەرای من ھەتا ئىستا
خۆرھەلات ئامادەيى لە ناوماندا لەعروبە بەھىزىرە،
چونكە خۆرھەلات بازنهى وجودى ژیارىيەن بەرفراوان
دەكتەمە، وامان لىتكەدەكت كە زىتر ھەست بەمتمانە
بىكەين، ئىسلامىش لەزىيارى خۆيدا ئامازەي بەوه داوه،
چونكە ھەتا ئىستا ژیارى ئىسلامى لە كۆي خۆرھەلاتدا
بەسەر عربىي شىعردا كە دەمېيىكە وەستاو زالە ھەروەها
پارىزى لە دەستەوازە رۆحى و ھونھرى و شىعرىيە نوئىيەكانى
خۆي دەكت شىعرى خۆرھەلاتى (ئايىنى و پاشان نوئى)
ھەر لە چەرخى كۆن و ناوهراستدا لەشىعرى ژیارىيەوە
كۆنەكان، تاشىعرى ئايىنى و شىعرى فۆلكلورى شەعېى
بەيىزەوە پىيمان دەگات ئاييا لەو گەيشتە مەزنەتروجودى

ههیه. شیعری خۆرھەلاتی تا دەگاتە ئەمەرژش شیعری کە لە داهیناندا خۆی ھەلەدگریتەوە، بەلام شیعری عەربی بە زەمەنیکی دیاریکراوەوە پەیوەستە.

* ئایا لەوپروایدایت کە چەمکى (شېنگلەر) لەبارە ژیارى ئاگرگەپەرستە کانموه، لەو دەرپەنەی تو نزیك بىت، وەك دەزانىن ئەو وەك تاکە ژیارىمك مامەلە لەگەن ئەو ھەریمە دەکات کە دەكمويىتە نیوان ھیندو میسرەوە.

-شېنگلەر ھەلەدیه، چونكە مەملانىيى دىرىنىي ئارى و سامىيەكانى پشتگۇئى خىستووه، ھەرودەن ئەو مەسەلەدەيى بە چەند سەددەيدك بەر لە دەركەوتىنى (مسىح) بەستۆتەوە، بەلام خۆرھەلات لای من دنیاى كۆن تا دەگاتە رۆمان دەگریتەوە ھەتا دەگاتە گریك ژیارى خۆرھەلاتی تىا بەرچەستەدەيە، بەلام بە حقىقەت رۆمان يەكەمین ژیارى خۆرھەلاتى لەخۆدەگىت. تو سەيرى ژیارى گریكەكان بکە ئايىا بەرەو ژیارى بىزەنتىمان نابات کە دواجار ئىسلامى خۆرھەلاتى ھەلىلىوشى. من ئىستا ھەولەددەم بەرامبەر خۆرئاوا، كۆنی خۆرھەلات بچەسپىتىم، چونكە يەكەجار خۆرھەلات ھەبۇو نەك خۆرئاوا.

* بەلام تۆ خۆرھەلاتى دوور(چىن و يابان و هىند)ات
خستۆتە ناو خۆرھەلات و شىعىرى خۆرھەلاتى، ئايا
پەيوەندى خۆرھەلاتى دوور بەو باپتىمۇ چىيە، چونكە
جىايە لە پارچە ژىاريەتى كە ئىئىمە لەسىرى دەزىن.

-ھەرگىز ناشى خۆرھەلاتى دوور بەگشتى لە
خۆرھەلاتى بىكەينەوە، شىعىرى خۆرھەلات خۆرھەلاتى دوور
(چىن و يابان و هىند) و خۆرھەلاتى نزىك (فارس و عيراقى
كۆن و شام و ئەنادۆل و جىزىد و ميسىر) لە خۆزدەگرىت،
چونكە ناوكۆيى ژىاري لە ھەردۇو ھەرىئىمە كەدا يەك
ناوكۆيى، دواجار ئىسلام كۆي كەدونەتمۇ، راستە شىعىرى
چىنى و يابانى تايىبەتمەندى خۆيان ھەيە، بەلام ئەدو
تايىبەتمەندىيە لە تەداعىياتى خۆرھەلاتى دوور نىيە، ئەگەر
نا باشە ئەو ژىارىيىانە لەمۇ دادەنېتى، چونكە نە
خۆرئاوايىيە، نەباکورى و باشورى، كەواتە گومانى تىيدانىيە
كە خۆرھەلاتىيە، ھەروەها وەك چۆن ئىسلام خۆرھەلاتى
نزىك و ئەوانى لە يەك كۆكەردىتىمۇ، بە ھەمان شىوه
بوزىيەت لايەكى دىيكمى لەيەك كۆكەردىتىمۇ.

* ئايا ھەست ناكەيت كە پابستبۇونت بە شىعىرى
خۆرھەلاتى وەك ناوت ناوه جۈزىك لە نيازى لەپىشتىمۇ

بیت، واته تۆ بین ئەمە لەگەنل ئەم زاراویه بژیت و
خوباتیکی دوورودریزی رۆحی و پیشینمت لە گەلدا هەبن
تەنها بەشیوویه کی شکلی ئامادەت کردووه پاشان
پرۆژەکەی خۆت لازما دەھیناوه.

-من دەمیکە بەرەو تیشكۆزی رەگى خۆرھەلاتنى
ھەنگاوم ناوه، من گرنگىم بە ھەردوولا داوه سۆمەرى و
بابلى و ميسىرى ناوكى خۆرھەلاتن، من تەنیا گەشتیارىك
نیم بەسدر رووی دەرەوەي جوگرافياي ھاواچەرخى شىعري
خۆرھەلاتنى بسورىيەمۇ، من لە مىۋەھەتاتۇم، بەلام
ئىستا دەزانم كە دەبىي رووی دەرەوەي جوگرافياي
خۆرھەلات بە ھەموو تەفاسىلەكانىيە بىناسم، ئىستا
ھەولى ئەم دەددەم .

*چۈن ئەم بەنمغام دەگەيدىنىت؟

-لىيگەرى بازۇر بەسادەيىمە بلىيم من بۇم دەركەوتۇوه
كە بەپېتىين جۆرى شىعري خۆرئاوابىي ھەر لەسىدەمى
رۆشنگىرىيەمۇ تاكو ئىستا ئەم شىعرييە كە ترپەي دلى
خۆرھەلاتنى تىايە، تۆ دانتى و ملتۇن و پاشان بۇ دلىرو
رامبۇ سان چۈن پىرس وەرگە ھەموو خۆرھەلات
لەشىعەكانىاندا ھەناسە دەدا ، گەرچى لە يەكتىش

جیاوازن. ئایا ئموه سەرچەت بۆ ئموه راناکیشى كە شیعر،
یان خۆرەھەلاتى بىن، يان دەبى نەبى.

*ئمو زىنده رۆزىيە.....بۆ دەبىن شیعري خۆرئاوايى هېزى
خۆى لە خويىنى خۆرەھەلاتىمۇ ھەلگۈرىتىمۇ، ئایا ئمويدىكە
لە شیعري خۆرئاوايى(مەبىستم لەو شیعەرەيە كە به
خۆرەھەلات بەند نىيە) لاوازه.

-بەلئى زۆر لاوازه، شیعري تەكニكارى و سارده، تو ئمو
كاتە شیعري خۆرئاوا سەپىر بکە لەيەكىنلىك بۇونەوەي
حەقىقى لە گەل خۆرەھەلات نەماواه خۆى بە گەورەتر دانا.

*كايىنك شاعيرىك روو لە مىتزلۇزىياو مىژۇوى رۆزىي و
ئايىنى دەكات، وەك ئموهى كە تو بە گەرمى و بىن
جیاوازىيەمۇ سەرقالى بۇويت، ئایا ئمو سەرقالى بۇونە
ھەستىكىردىنە بەوهى كە ئىستا خۆرەھەلات، ئموهى ئىمەن
تىادەزىن بۆ رەگى شیعري/زىيارى كەمەتىرخەممى تىايىدە؟.

-من دواي (مىژۇوى رۆح) كەوتۇرمۇ، ھەرۋەها وا
ھەستىدە كەم كە (ئايىنه كان) گەورەتىرين ناواھرۆكى مىژۇوى
رۆحيان پىتىكەيتىناوه، بەلام ئەددەب و شیعەر لە چاو ئايىنه كان
زۆر كەمەت، بۆ يە ئەركى من بەدوا داچۇونى مىژۇوى
ئايىنه كان خۆى ھەلەگەرىتىمۇ، پاشان بۆ ئموهى شیعەر

دەولەمەندو بە پیت بکەم کەنداڵیکم لە نیوان ئایین و
 شیعر دروست کرد، چونکە زۆر بە سادەیی من واي دەبىنم
 كە شیعر خەلقىرىدىنە وەك ئەمۇسى لە رېزەوی مىۋىزۇرى رۆحى
 ئايىندا قولىپ بىاتمۇه، بۆيە وەك ھونمەرىتىكى دنيا لە ئەدەب
 دوور كەوتۇرمەتمۇه. لېرەدا مەسىلەكە پەيوهندى بە¹
 خۆرەمەلاتمۇه نىيە، چونكە لېتكۈلىنىھەم من بۆ ئايىنەكان
 پر كىشى خۆرەلات دەكەت و لە مىۋىزۇرى ئايىنەكانى
 خۆرەلات و خۆرئاوا دەكۈلىتىمۇه، من دەمەوى شیعر بە
 ئايىن دەولەمەند بکەم، تۆ بىروا دەكەيت؟

* ئەم قىوارەيە چەندە كە تۆ ناتوانى قىسىلى ئى بکەيت
 ، يان وەك فىيکرو شیعر ناتوانى بچىتە ناويسىمۇ، ھەرۋەھا
 بىرامبىر ئەمەنەيە بىشىۋەيەكى ئىيدىاعى نەيتوانىيۇو
 بىيانبرىت.

- تۆ لە ناوەوە بدوھ گومانبارم دەكەيت كە من بۆيە
 بىرەو بابەتەكانى (ئايىن و ئەوانىدىيەكە) سەرى خۆم
 ھەلگەرتۇو، تا لەھۇيە خۆم بئاخىمە ھەرىمە قەددەغە كراوه
 سىياسى و كۆمەلتىيەكانمۇھ بەلام لەراستىدا ئەم
 گومانباركىرىدىنە ورده كارى تىيانىيە، چونكە من دەقى وام
 نۇوسىيۇو كە رۆحى خۆرەلاتى و ئايىنى تىا

رەنگىدداتمۇه و راستەمۇخۇز بەرسىياسەتى سەردەم كەتوووه، تۆ
بۇ نمۇونە (حىيە و درج) وەرگە، هەستناكەيت بۇ خۇي
شىتەھەولىيەكە؟

بەلام من حەز ناكەم راستەمۇخۇز شتەكان لە چاوى
سیاسەتمۇھ بەرجەستە بکەم، چۈنكە باشە ئەگەر وا بکەم
پەيامى شىعىرى نويى من واتاي چىيە؟

با لەگەل تۆ لمىسر ئەمە رىيىكەمۇين بۇ خۇم ھەتا ئىستا
زۆر لە ھەرىيە قىدەغە كراودەكان دوروم و نەمتواپىووه
بەشىيەيەكى شىعىرى چارەيان بکەم، ھەفروھا سېيىكس و
سیاسەت و ئايىنەم وەك نەشىيە وىيەدانى وەرگەتتە، نەك
موفارەقەيەكى رەخنەيى، ئىستا ئەمە بۇ تۆ جۆرىيەكە لە
پىيگەيشتن، بەلام مىنىش لە باوەرەدام كە بىن ئەمە ھېزى
شىعىريم زىيانى بەركەۋىت بەرە ئەمە ھەرىيە ھەنگاۋ دەنیم
ئەمە ھەرىيە كە لە دروستكەرىدا زۆرماندوو بۇوم.

* ئاييا تۆ لەپايدايت كە گەنگە ئەدىب و شاعير و
لىيکۈلەرەو كەمىيىش بىت، يان خۇت چۆنیت ئەمە بىت؟

- تۆ ئىستا دەستت خستە سەر بىرىنە كە، من ھەرگىز
نامەۋى ئەدىب و شاعير و كەسىش بىم، بەلکو دەمەۋى خودى
خۇم بنووسمەوه، يان دەقى خودى، ئەمە كە خۇشت دەۋى و

رقت لیی دهیسته، ئەوهی کە بەسەدەکانی رۆشنییری و
کەندولەندی رۆحی پەیوەستە، من دەمەوی چالەکانی
رۆحی تۆمار بکەم، ھەممو ئەو شتانە بنووسمەو کە
دەبىنم، دوور لە رەگمەزە ئەدەبی و تىپپەرە کاتىگۈلەکان و
دوور لە ئەدىب و شاعىرەکان ئەوانەی کە بە دەمانجە
ئاوىيەکان رىگىيان لە داخستۇوم. من دەمەوی وەك چۆن
ھەناسە دەدەم ئاوا بنووسم، وەك چۆن پىپەکەنم و
خۆشىويىتى دەكەم.... من ئەدەب و پېۋانەکانم گەرەك نىيە،
ئازادىم گەرەک.

*ئەو كەمش و ھەوايەي كەئىستا قىسى تىا دەكىين،
وابزانم پرسىياركىدى لە بارەي مۇددىرىنەو پۆست مۇددىرىنە
كالى كردەوە.

- تەواو وايد، ئەوه باشتىن رىگەيە بۇ پاكتاو كىرىنى
مۇددىرىنەو پۆست مۇددىرىنە، چونكە ئىيمە بە قولى قىسە
دەكەين، ئىيت مىئۇروي ئەدەب گران دەكەۋىتە، ئىيمە
كەرۈچەن ئازاد دەكەين مىئۇروي ئەدەبى بەرەو چاكسازى
دەكەينەو، تۆ ئىيىستا دەبىنيت ئەوهى گەنگە ئەوهىيە کە
بەراستى دەمانھۇيىت، نەك ئەو فۇرمانىي کە تىيى
كەوتۇرۇن.

* نایا تۆ لە بپوایه دایت کەشاعیری عەرەبی
ھەرچەند لە جمۇھەرى حەقىقەت نزىك بىتىھو، رەمزىكىدىن و
بە پەراوىزگەرنى زېتىز دەبىت.

- بەلئى، ئەمۇ شاعيرە دەيھۈيت حەقىقەت بلىنى
دەكىتىھو دەرۋەو بە پەراوىز دەكىرى، وېران دەكىرى، چونكە
يارى ساختەچىيەكان كەشقە دەكتات، يارى ئەمۇ يارىكەرانەي
كە كەش و ھەواي مۆذىرەنە و ئەوانىدىكەيان لە پىنناو
بەرژەندى خۆيان بەرھەمەيىنا، ئەمۇ شاعيرە كە دەيھۈي
ئەمۇ وەھمە دابىتەكىنى، دەيھۈي ئەمۇ وەھمە لە شىعىرى
عەرەبى بىكاندۇ دەدبەختە، چونكە ساختەچىيەكان لولەي
چەكەكانيان ئاراستە دەكىن و وېرانى دەكىن بۇ ئەوهى
دروستى بۇ شىعىر بگەرينىنەو دەبى بۆچۈنىكى پاك و
قول و راشكاوانەمان بۇ شىعىر ھەبى، ھەر تەنها ئەوانەش
دەۋىرەن ئەمۇ بۆچۈنە دەربىن كە ئامادەن قورىبانى زۆر بەن.

* تۆ ھەر لە حەفتاكاندۇ سەرقالى شىعىرىت،
بەشىۋەيەكى كراوه و نازايانە دەتمۇي شىعىر لە دەرۋەھى
ساتىمۇ خىتى خۆت و لەناو مىزۈودا كەشق بىكەيت، بەلام
ئىستا دەبىنەم كە چۈپىتىھو ناوەوهى خۆت، چى واي
لىتكەرىدىت كە دەرۋە بىكىلى و ئىستا چى واي لىتكەرىدىت كە
بۇ ناوەوه بىگەرىتىھو.

- من كۆمەك لە دەرۋە دەخوازم تاكو ناوەوه كەشق
بىكەم، چونكە ئىساس بۇ خۇي ناوەوهى، بەلام دەرۋە ئەمۇ

کلیلاننم پیشده بخشنی که ناووه‌هی پیشده کریتمهوه همروهها ههتا ئیستا دهرهوه ناووه‌هم به پیت ده‌کات، کیلگه بدره‌مزچنراوه‌کانی ناووه‌هم ده‌تەقینیتمهوه. ئیستا من لەناوه‌وه زۆر پرم، بۆیه زۆربیه کاته‌کام بۆ پهی بردنی ناووه‌ه خەرج ده‌کەم، و املیئهاتووه کزه بايدك بەس بى تەوهی چەندان مانگ به باخچەی ناووه‌مدا پیاسه‌بکەم، به دەستهوازه‌یه کی دیکه پیشان ناووه‌هم کال بورو، بەلام ئیستا گەيشتووه، بۆتە گەنجىنه.

پیشتر ناووه‌دم ئالۆز بورو، بۆیه کۆچکردى و شەئ تیاگران دکەوتەوه، بەلام ئیستا بەھۆي ئەو دەولەمەند بۇونەی کە لە دەرهوه به دەستم ھىئنا، وەك فېرەوس يان دۆزخ و كەندولەندەکانی لیھاتووه، ئیستا لە توانىدایە بەئسانى ھەلیکەنیت.

***کۆمەلەی حەفتاكام بىر كەوتەوه كە بەنۇسىنى ئىبىداعى نۇئ و تازەگەرى ھەلەستان، ئايادا دواي ئەوهى دابەشبوون و لىتكۈر كەتنەوه، دەتوانى پىتەنبلىت چى لە ھەممۇ ئەوانە ماۋاتەمۇ؟**

-ئەوان ھاوريئم بۇون، من زۆر شانازى به بەرھەمە ئىبىداعىيە کانيانەوه دەکەم، واى دەبىن كە شتىيىكى جىاوازىيەن خستېتىتە سەر شىعىرى (نۇئ) اى عىراقى و عەرەبى، من مەبەستم دەستە بىزىكى كەمە لەوانەش (زاھىر جىزانى و سەلام كاۋو رەد عبدالقادر) ھەندىكى

دیکەش هەن کە ئىپاداعیان کەمتر بۇوە، ئەوانە حەساسىيەتىنىکى نوى و چىزلىكى نوى و ئاسۆيەكى نوى و بىرفاوايان خستە سەر شىعر، بەلام بە ھۆى بارودۇخى سىياسى و كۆمەلایەتى لە حەفتاكاندا نەيانتوانى كايىھى خۆيان تەواو بىكەن. ئەوهى لەوانىش ماۋەتەوە گۈنجىنەيەكە لە قەسىدەي جوان كە كەميان دەركەمتوون.

* ئايا ئەدۇنىس چى خستە سەر شىعرييەتى عمرەبى،
تۆ چىت كەردىووه؟

- من بىرھەمى خۆم بىرھەمى يەكىنلىكى دىكە بەراورد ناكەم، قەوارەي خۆشم لە دووتويى قەوارەي يەكىنلىكى دىكە ناپىئوم. ئەدۇنىس شاعيرىيەكى كەمەرەبى، ئەوهى كە خستىيە سەر شىعري عەرەبى جىاوازو ديارە، رەخنەگەرەكان لەو بارەيەوە چ وەك شىعرو چ وەك تىزىرکارىيان لەسەر كەردىووه، من سەرەرای سەرەنخى تابىتى خۆم زۆر رىيىز لە ئەزمۇونى ئەدۇنىس دەگەرم.

بەلام بەرھەمى من كەمتوتە بەر رەخنەيەكى راست و دروست، من قەوارەي كارەكانى خۆم نازام، نازام چىم كەردىووه، چونكە من بۇومەتە قوربانى رەخنەگەرەن عىراتى پاشان عەرەب. من بۇ خۆم قىسەكىدىن لە بارەي ئەو باپتە جىيەدەھىيلم بە گەرنىڭ نازام، چونكە هيىشتىا زۆرم لەپىش ماۋەئىمە لەسەر ئەوه رىيىك كەتتىن كە ئەو مەسەلەيە پەيوندى بە نۇرسىنى خودەوە ھەدې، نەك پەدوپايدى

شاعیر، من وايدهينم که ئەو مەسىھلەيە به بەرھەمى راستگۆيانمۇھ پەيوەست بىن، جا قەوارەكەي ھەرچەند بىن، هىچ پىتۇيىتىش بەوه ناکات لەگەلن يەكىنى دىكە بىراورد بىرىت.

* * * *

* * * *

تىپىنى: ئەو گەفتۈگۈيە لەلايەن (منصور عبدالناصر) ھە ساز كراوهە لە رۆژنامەي (الصباح) زىمارە 53 / 2003-9-1 بلاۆكراؤەتمۇھ، من تەنھا ناوئىشام گۆرىيە.

خمز عمل ئەملاجدى:

دۆزىنەوەي عەقلى شىعرى، عەقلى مەزىبى لە تىۋەرە
گشگىرە كان رىزگار دەكەت

*چىن وېرایيت عەقلىيکى نوى بە ناوى (عەقلى شىعرى)
بەھىيە سەر سىستەمى عەقلى مەزىبى كە سى عەقل
(ئايىنى، فەلسەفى، زانستى) دەگرىتتۇھ، ئەمە كە
بىيىاران لە نىڭمەرانيەكانى راھاتۇون؟

-عەقلى شىعرى، عەقلى چوارەمە، عەقلىيکى شاراۋەيدە كە
عەقلى مەزىبى بەر لە ھەزاران سال بە دورىدا
خولىدە خوات، بەلام نەيتوانىيۇو بە دەستى بەھىيەت. ئەمۇ
دۆزىنەوەي من لە دۆزىنەوەكەمى (ئايىشىتايىن) دەكەت بۇ
رەھەندى چوارەمى زەمەن، ھەر ئەمۇ دۆزىنەوەيدەش
(ئايىشىتايىن)اي بەرەو رىزەگەرى برد. عەقلى شىعرى
رەھەندى چوارەمى عەقلى مەزىبى.

*ئايَا شىعر زەمەنە؟

-ئه‌گهر بۆ هاوکیشەی ستونى دايکرۆنى و هىلى
سايکرۆنى بگەريئينهوه کە بنەرتى هەممۇ چالاکىدەكانى
عەقلى مروزىيە، ئەوه دەبىنن ستونى دايکرۆنى
نوينەرايدەتى شىعرو نويينەرايدەتى شوين دەكات، بەلام بە¹
گشتى ستونى سايکرۆنى نويينەرايدەتى گىرانهوه (سرد) و
نوينەرايدەتى زەمەن دەكات. شوين بە پىوانە لەگەل ھونەر
بالەخانە و شىۋەكارى دەگۈرىتەوه، بەلام شىعر ھىزى زەمان و
جىنكەوتى مەكان لەخۆ دەگىرت.

*لو بپايدايت ئەوهى کە وەك عەقلى چوارەم كىشىفت
كىردووه، عەقلى شىعىيى، بە بىراورد لەگەل
(ئايىشىتايىن) ئەو دىزىنەوەيە ھاوسەنگ بىتەوه يان رېك
بىتەوه؟

-لە زانستە مروزىيەكان جىڭىرۇنى يەقىنئامىز بۇنى
نېيىھ، ھەر وەك زانستەكانى بىركارى، فيزيا، من ئەمۇ
گەيشتنەم بە عەقلى شىعى خوش دەۋىت و رىزى دەگرم،
چونكە ئەوهى بۆ من وەك حەقىقەت دەكەوېتەوه شىعرو
تىۋەرەكانى شىعە.

*بەلام تۆ شیعر بە هیزرو ھەموو تەوانیدیکەم بە مادده
دەچوینیت؟

-ئەوه راسته.. شیعر وزھى نۇسىنە، لە كتىبى (عەقلى شیعرى) زۆرم لە زمان و چەمكە زانستى و ئايىنەكان وەرگرتۇوه، بۆ ئەوه فەزايدەكى زاراوه ئامىز بۆ عەقلى شیعرى بونىاد بنىم.

*لېرە بە يەكداچۈنۈنىكى زىز لە نىوان قوتاڭانەو شەپزلە فيكىرىيەكان ھەيە، كە تۆ بۆ سەلاندىن و ناونانى (عەقلى شیعرى) پشتت پىيەستۇون، بەمۇرەش خويىنەر دەخەيتە نىيو تۆرىنەكى ئالىزى چەمكە و فيكەرە، كە دەرچۈنە لە گىئىراوە سەخت دەكەۋىتىمۇ؟

-وەك گۆتم بۆ بەرگىرىدەنم لە بابەتىكى نوى و داهىنراو بە ناوى (عەقلى شیعرى) پىيەستىم بەھەيدە پەنا بۆ زانست و فەلسەفەو ئايىن و زانستە مەرۆيەكان بەرم. وەك چۈن پىيەستى بە داهىناني ئامىيەتكى چاكسازى نويى بى فەرەفىيل ھەيە، بۆيە تۆرىنەكى ئالىزى لەمۇرەلىي لىيە كەۋىتىمۇ. بۆچى زانايەكى دەرمانساز، يان بايۆلۈزى،

یان فیزیای ناوکی نایهويت تۆرى چەملىك و فيکره
 داخراوه کانى ساده بكتهوه، بۇ به ھەممۇ مەيلەكانى
 خۆيان رازىن و پارىزگارى لىدەكەن و نايامھويت كەس لە
 سەر رىيگەيان بوھستىت، كەچى داوا لە لىنکۆلەرىيکى
 شىعري يان فيکرى دەكريت كە كارئاسانى بكت. من
 پىّممايد ھەممۇ كايىھەكى مەعرىيفى ئالۆز دەكمۇيتىوه، بۇ
 تىيگەيشتن پىّويسىتى بە زىمارەيەك ئەكاديمى ھەبىت، لە
 مىيانى ئەوانەش شىعرا كە بوارى سادە كردنى تىدا نىيە.
 *بەلام تۆ بۇ بونىادنانى تىزىرەكت، ھىزىكى تىزىرىت
 خستە سەر ھىزى شىعري، كۆمەللىك ھەرىيەت تەمومىزلىك
 لە عەقل بىرھەم ھىتنا.

-من شاعىيم ئەوه لمىير ناكەم، لە لىنکۆلەينەوهى تىزىرى
 پىّويسىتە ئەو مەسىھەيە لە بىر نەكەم، من پىّويسىتىم بە وزەى
 شىعري ھەيە بۇ ئەوهى لە رەوتە كە دانېپىرمى.
 *ئىستا بايەخى ئەو تىزىرە لە رووي مەۋھىتى و
 پراكىتىزە كردنەوە لەچى دايە، ئىمە ج پىّويسىتىمان بۇ
 تىزىرە ھەيە؟

-ئاوردانهوه له بونى عەقلی چوارەم (عەقلی شىعرى)
بەشدارى لە جياكىردنەوهو هەلۆشانهوهى كۆمەلىك
سەرلىشىتاروى دەكات، لە سەرلىشىتاروبىيانەي كە لە ئايىن
پىيىدا تىپەرىيۇوين، وەك چۈن ئەركى رەخنە گرتەن لە ئايىن
ئاسان دەكات و دەيىتە پالىمەرىكى بەھىزى بەرەوپىشچۈونى
زانستى ئايىنەكان، هەروەها دىاريکىردىنى لايىنى شىعرىيە
لە فەلسەفەداو دەيىتە سەرەتايەكى فەلسەفەي نوي.

بەجۆره بە تەنھا كەشىكىردىنى عەقلی شىعرى لە نىيو
عەقلە لە تەواوى فيكىدا وەك خىتنە سەرىيەكى جۆزى
دەردە كەمۈيت، دۆزىنەوهى عەقلی شىعرى، عەقلی مەۋەپى
لە تىزىرە گشتىگىرەكان دەرباز دەكات و لە برى ئەمۇ
گشتىگىرېيە وا دەكات زىتىز قبولى كارە ھونەرە
ئەدەپىيە كانى ھەبىت.

*زۆرىيە دەزانن كە تو وزەيەكى گورەو كارىگەرت بۇ
رووبەرۇوبۇونەوهى ئەوانىيەتكە لە رەخنەگەران و شاعيران
پىيىدە، بەلام دەيىنەمپۇز لە پەرچەكىدا رەساردە كانى ئەوان

بیتاریت، زیتر بدره داهینان و تیزوریزه کردن دهچیت، بین
 ئوهی هیلاک و ماندوو بیت یان جەنگە کەت رابگریت؟
 - عیراق ولاتی جیاوازییه گھورە کانه، ئەگەر خاوەنی سەد
 کتىپى گەنگ و سەد تیزورى پې بايەخیش بیت، هېچ كەس
 ئاول لوه ناداتەوە داخز چیت گوتۇوە. من ئەو بانگكشىدە
 ناكەم، بەلام (30) سى سال بىن وەستان لە ئاراستە كەدنى
 نويخوازانە شىعرو تیزور شانزو فيكرو ئەفسانەدام، من
 لە هېچ كەس پەست نىم، چونكە چاوهەۋانى لە كەس ناكەم
 كارەكانم ھەلېسەنگىنېت، ئوهى ئەملى لای من گەنگە
 تەواو كەدنى پرۇژە رۆشنېپەيە كامە.

*ئوه بىن خۆى بیتارىيە؟

- نووسەر تا زیتر پېپگات كەمتر پەيوەندى بە
 پەرچە كەدارە كانى دەرەوهى خۆى دەمېتىت. ئەگەر لە كاتى
 لاوى ھەندى سەركىشىم كەدبىت و لە دەممەتەقىدا كەوتىمە
 ئاستى نزەمەوە، ئوهى ئەملى لە سەركىشىيە وازم نەھىيَاوە،
 بەلام كاتى ئەودەم نىيە وەلامى ھەمەو ئەوانە بەمەوە كە
 بىانۇم پىنەگەن.

*بۆ پەزژه فیکرییەکەت دەگەریتمەوە بەشی دووەمی
وەردەگرم کە ئەفسانەو ئایینە کۆنەکان دەگریتەوە، دواى
بلاوکردنەوەی(20) بیست كتیتب لەم بوارە ئایا دەتوانى
ئەم داوهی کە تیۆرى شیعىي بە تیۆرى ئەفسانەو ئایینەکان
دەبەستیتەوە، دیارى بکەيت؟

-ھەردووکیان شوین بەشە دوورەکەي عەقل يان فيکر
دەکەون، تیۆرى شیعىي شوین ئەفسانەي فەردى شاعير
دەکەويت، بەلام تیۆرى ئەفسانە شوین ئەفسانەي ئەم گروپە
لە نەتمە دەکەويت کە شاعىي تىدا دەزىت، كەواتە لېرەدا
ئەفسانەي گەورە، ئەفسانەي گروپە لە ئایینىكى
دیاريکراودا، ئەفسانەي بچۈركىش ئەفسانە شیعە.
ئەفسانەي گەورە ئایینىيەو ئىمانگەرايى گروپئامىزە،
دانەرى نىيە، هي ئەوانىدىكەيە، رۆحە ئىماندارە كانى
لىيەچۈرىت، بەشىكى گەورەي نەستى كۆپىكەھىنەت.
بەلام ئەفسانەي بچۈركىش شیعە، تاكگەرايى، ھەلگرى يەقىن
نىيە، خاوهن دانەرە كە شاعىرانن و دنياي تىادا بە پىيى
ۋىئىدى رۆحى شاعىران ئەندازەي گىراوه، شاعىران پەيكەمەرى

بۆ هەلەدەپشیرن نەک گروپ. پەیوەندی نیوان شیعرو ئایین و
 ئەفسانە لەو ھاوکیشەی کە راڤەمان کرد خۆی مت داوه،
 من بەرەو ھەریئى ئەفسانەکان و ئایینەکان ھەنگاوم نا،
 تاکو لە ریگەی ئەفسانەی گەورەوە بە ئەفسانەی بچووک
 بگەم، لەویوھ کەنالىكەم بۆ گواستنەوە پوخنەکان و
 گەياندەکان و جوانىيەکان كرددوھ، کە لە ئایینەکانمۇھ
 دەرەدە كەۋىيەت بەرەو شیعر دەچىت. بە زمانىيەتى دىكە رىگا
 بە رۆحى تاك دەدا تاکو لە رۆحى گروپەوە ھەلۇقۇلىت يان
 لە گەل بەرژەونىدى رۆحى تاك يېتىمۇھ ئەگەر ئەم دەستەوازىيە
 راست بەكمۇيىتمۇھ.

*ئايا ئىوهت بە دەست ھېتىاوه؟

-بەلنى، ئەگەر چوار بەرگە شىعرييەكانم ھەلېدەيتىمۇھ ئەمۇھ
 بە رونى دەبىنى، لەوى دەبىنى کە من وەك شاعير خۆم بە
 ئایین و مىتۆلۈزۈشىاھ ھونەر و سىحىر و دەمدەقى و
 شاراوه كانى ئەم ئايىنانەوە دەولەمەند كردووھ.

*ئايا دەتمويىت شیعرو ئایین لە يەك دەقدا كۆز بکەيتىمۇھ؟

-نه خیّر، دهمهویت دهقی شیعری بهر رۆحی ئایینى
 بکەویت، چونکە من لەو بروایدام کە ئایین لە بنەرەتدا
 جۆریکە لە جۆرەكانى شیعر، ئەو جۆرە شیعرەي کە
 رەگەكانى بۆ تەقسەكان دەگەریتەوەو هەلگری کۆمەلیك
 لۇق و بەرى میتۆلۇزىياو بىرۇباودە، بەلام تۆیەکەي شیعرە.
 *ئەو قسەيە زۆر گرنگە... ئايىا دەتمویت ئەو ھاوکىشىدەيە
 رىنک بەندىتموھ کە زىتر لە دەيان ھەزار سالى بە سەردا
 تىپلىپىروو؟!
 -رەنگە.

* ئەوهى رىنگەت لىدەگىزىت چىيە؟
 -بىرۇباودە شاعيران و خەلک ئەوهىيە کە شیعر جۆریکە لە
 جۆرەكانى ئەددەب، ئەوهەش رىنگە لە زۆر دەگىزىت کە بەرەو
 ھەرىئى دوور بېرىن. شیعر تۆیەکەي عەقللى مەرقىبى و
 رىنگەي بىرکەدنەوهىيەتى نەك ئەددەب.
 *جىياوازى نىوان ئايىن و میتۆلۇزىيائى گەورەو شیعر وەك
 میتۆلۇزىيائى بچۈوك يان میتۆلۇزىيائى گەرپ و میتۆلۇزىيائى
 تاك چىيە، بەرەو كامىيان لار دەكەيدىتموھ؟!

-شیعر د کهوبیتە سەررووی رەگە نەتەوەبیی و ئایینە کانھو، لە
شیعردا دەجە بۇونەورىيکى گەردەونى و داوىك بە تەواوى
کەلەپورى مەزۆیم دەبەستىتەوە، نەك بە تاکە شوينى. لە
شیعردا تواناي لە باوهش گەتنى تەواوى مەزۆقۇ تەواوى
راپردوو لە ئارادايد.

*بە پىنى خويىندنەوەم، تۆ پىيىگە يشتۈرىت، بەلام دەتمىزىت
شیعر بىرەو قوارەيدەكى گەورەتە بەرىت كە پىشتر پىنى
نەگەيىشتۇرۇ، بۇ ئەۋەش مەسىلەكە بۇ دوو بىرگەرنەوەي
سەرەكى كورت دەكەيتەوە: يەكمىيان بانگىشە كەرنەتە بۇ
عەقلى شىعى لە مىيانى ھەر سى عەقلەدا. دووهمىيان
بانگىشە كەرنەتە بۇ شىعى غەنۇرسى (گۇرسىزم). لېرەدا
سۇفييگەرىيەكى تايىت يان سەرىيەخۇ بۇ شاعىر
دەبىئىرتىت، كە تۆ بانگىشەن بۇ دەكەيت، سۇفييگەرىيەكە
پشت بە چەمكە بالاكان، يان ترانسندناتالە جىيازەكان
نابەستىت، بەلكو پشت بە چەمكە دىدى تاڭىمرا
دەبەستىت كە لە خودى شاعىدايد؟

-من دژی گۆرینی شیعیریم بز بیرباوه، بەلام عهقلی
 شیعیری لە تیۆر و دەق پیکھاتووه، تیۆر ئایدیولۆژیا نییە،
 بەلکو کۆمەلیک سیناریۆیە کە قابیلی نیودژی و
 نوینکردنەوەیە، بەلام دەقە کان ئەو بەشە خاوو نەرمەن کە لە
 هەرێمی رۆحەوە دردەچن. عەقلی شیعیری کۆزیە کە پیش
 عەقلە کانی دیکە دەکویت و سینتری خۆی پینکەدەھینیت،
 لە هەمان کاتدا هەر لە ریگەی تەھووە مەرۆڤ ھەست بە
 چالاکییە رۆحی و ئیستیتیکییە کان دەکات. راستە
 پیگەبیوتیین عەقل نییە، زۆرتر سەرتاسیانە دەکویتەوە،
 باری رەمە کى عەقلی لەخۆدا هەلگرتووه، بەلام زیاد لە
 پیویست زیندوو چالاک و پر باژو نەرم دەکویتەوە، من
 بدرگری لە مانفوو کارپیکردنی ئەو عەقلە دەکەم بە
 ھەموو ھیزە کانییەوە، چونکە ماناپە کى دیکە بە مەرۆڤ
 دەبەخشیت. شیعیری غەنوسی مەرۆڤ بە ھیزى گەردەونییەوە
 دەبەستیتەوە دەولەمەندی دەکات، بە ھیزى جەستەبى
 تۆکەو دروستى دەبەستیتەوە، بە تووندى بەرەو لۆگوسى
 دنيا بدرزى دەکاتەوە، بەرەو قولايى دەروون و میتۆلۆژیاى

ناوهو شزپی ده کاتمهو، من کۆمەلیک ھەموار کردنم لە
غەنوسیەتى ئەسلىدا کردووه، وام لىّکردووه بىتە
شىعرىيەتى نا ئايىنى.

*پىتوانىيە دامەزراىدى جوگرافيايەكى رۆحى لمجۇرە
دەكمىتى دەرەوەي ژيان و واقىع، وەك ئەمە نىيە كە بە دواى
كەشىشە گەروەكاندا بىگەپتىت؟

-نه خىر ئەمە راست نىيە، كەشىشە گەرەكان خۆيان لە
دووتويى بىرباوهرى ئايىنى و جەستەشيان لە نېتى دار
تەرمى حەرام و حەلالدا بەند کردووه، سەرچاوه كانى
ژيانىشيان وشك کردووه، دىزى رەمەكى مەرۆڤ كار دەكەن،
بەلام ئەمە شاعير دايىدەمىززىنەت (يان مەرۆڤ ئاسابى)
ئازاد كەرنى جەستە و رۆحە لە زىندانى بىرباوه (بىرباوهرى
ئايىنى و سىياسى و... هتد) دەيانویت رىيگەيمك بۇ
پەيوەندىكىردن بە جىهانى ئازەل و رووهك و گەردوون بە
تمواوى وېئە بىكەن، هەمروەها بە نابىدلى رىيگەيمك بۇ ئەمە
قولاىيە خەفە كراوانە كە بە زۆرى دەكمونە نادىيارەوە...

بە محۆرە شاعیر دەبیتە خەونیسینیکى گەورەتر،
سەربەخۆیەکى گەورەئە دەنیا يە.

*پرسیاریک ھەدیە ھەمیشە سەرقالم دەکات، ئەمۇش ئەمەيە
کە ئەمە چىيە لە سۆزمەپىيەكان، ئەكدىيەكان، بابلىيەكان،
ئاشورييەكان و تا عەباسىيەكان، بەجىن ماوهە تاكو تىستا
لە ژيانى عىراقىي ھاواچەرخدا كارايە؟

-لىزەدا دوو رىنگە ھەدیە نايىتە سى، يان ئەمەيە مىزرووى
ھاواچەرخى عىراقىي وەرگرىن، كە مىزرووې كە بۇ كەمتر لە
سەددەيەك درىز دەبىتەوە، لۇمۇۋە دەلىن ئەمۇش مىزرووى لە
ژيانماندا ئامادەيە بەرھەمى ئەم سەددەيىدى دوايىھە
پىيىست ناکات بە دواي رەگە كانىدا بچىن ئەوجا
كارىگەرەيەكانى ھەستان بجولىنىت، ئەمەش لە
برگماتىكە ئەمبىرىقىيەكان دەبىنرىت، يان دەشى لە چىنە
ھەلکۈلراوەكانى كەسىتى عىراقىدا بە دوايدا بگەپرىن و
كارىگەرەيەكى گەورە مىزرووى ھاواچەرخى پىببەخشىن،
بەمەش دەبىنин كارىگەرە سەدە تارىكەكان و ئىنجا

عه‌باستییه‌کان، سریانیه‌کان بابلییه‌کان، ئاشورییه‌کان،
سۆمەرییه‌کان کەم دەبىتەوە.

من لەو بروایەدام كە هەر چەندە به نىئو قولايى زەممەندا
رۆبچىن ئەوهنەدە كارىگەرى راپردوو كەم دەبىتەوە، بەلام
راپردوو وەك دەست، دەستى لىنادرىت بەلکو لېرەدا
نەستىيکى شاراوه لە كەسىتى عىراقىيىدا ھەيە كە لە سەر
مېشۇو بە ھەممۇو سەنبولو زاراوه ئايىنەكان راد دەبىتەوە، لە
سەر ھونەرمەند يان داھىنەر پىيوىستە ئەم مېشۇو
ھەللىكۈلىت نەك بۇ گەران بە دواى حەقىقتىدا، بەلکو بۇ
گەران بە دواى بنەرتىيڭ بۇ ئەمەدى بتوانىتە رەخنە لەو
بنەرەتە بىگىيەت و دووبارە رەگەزەكانى ئەم بىنەرەتە لە شىعرو
ھونەر و فيكىر بونىاد بىتەوە. لە راستىيدا بنەرەتى عىراقىيى
نوينەرايەتى بىنەرەتى تەواوى مەزىيى دەكت، بە
دوادا گەرانى ئەم بىنەرەتە بە دوادا گەرانى ماھىيەتى مەزۇقۇ
چىنه رۆحىيە خەفە كراوه كانى مەزۇقە.

*ئموهی بە نیسبەت تۆز بە کەشەکردن و ھەلبژاردن
دادەنریت لە میانی کەلهپوری عیاقى کۆندا کامەیە، ئایا
ئمو شتە گرنگى ئەمۇتۇزى ھەمە؟

-شىكىردەنەوە ئايىنە كۆنەكانى بەر لە ئىسلام...ھەروەھا
پەيوهندى ئەوانە بە چۈنىتى حوكىمكىردن و پىنكەتەى
سياسى و گەشەكىرىنى، چونكە شىكىردەنەوە ئەمۇ ئايىنە
عېراقىيە كۆنانە بەرەو قۇناغىنىكى گرنگى مرۆبى
رابەرايدەتيمان دەكات، ئەمۇش (قۇناغى ھىلىنسىيەتە) كە بە
مندالىدانى دەركەوتى ئايىنە گشتىگىرە يەكتايىيەكان دىتە
ژماردن، من بە درېشى لەو بارەوە لىيکۆلەنەوەم كەردووەو
دەرىئەنجامى زۆر گرنگەم لى و دەست ھىناوە.

*تۆز لە پېزىزە فيكىرىيە كەت زىتىر لە كەنالىتىكت كەردىتەمۇ،
وەك تىقىزى شىعرى، مىتىزۋى ئايىنەكان، مىتىزلۇزىيا،
ھەروەھا مىتىزۋى ھونمۇر.... ئایا ھەست ناكەيت لەو
پېزىزەيدا دەرچارى پارچە پارچەبۇن ھاتبىت، دواجار ج
ئمو ھەممۇ كەنالانە بە يەكمە كۆز دەكتەمۇ؟

- ئەوه راستە...من بە تەواوی لە دیارىکىدنى
 رووخسارەكانى ئەو پېۋەرە فيكىيەم سەرىپشىك نەبۇوم،
 چونكە ماوهى خويىندىم زۆر كارىگەرى بە سەرمەوه هەبۇوه
 بىردهوا مىئۇووی كۆن (وهاك مىئۇووی كۆن قودس)
 دووچارى تاي نۇسىنىي كەردىم، هەروەها لە بارەي
 مىئۇووی هونەر (وهاك مىئۇووی هونەر رۆزھەلاتى كۆن و
 مىئۇووی هونەر خۈرئاوابى) بىلام لەگەل ئەوهشدا من
 پىيموايە جەوهەرى كارەكانم لەو بوارەدا بە دەورى
 مىتۆلۇزىياو زانستى ئايىنەكاندا دەخولىتەنە دەرئەنچامى
 زۆرىشىم وەبەر ھىنناوه، ئەگەرچى شىعر باپتىكى دىكەيە و
 پەيوەندى بە خودى شىعرەوە ھەدیه. ئەوه كە ئىستا بە
 شىتوھىكى بەرفەوان بىرى لىيە كەمەوه شىكىرنەوهى
 كۆزمەلىك مىتۆلۇزىيات دۆلەت راپىدىتە، ئەوهش دەكەۋىتە
 دووتۇيى ئەركەكانى پېشۈرم لە بارەي مىتۆلۇزىياوه.
 * من ئاماھى ئەو لېكىچەرە درېتە بۇم كە لە بارەي
 (ھىمەنۇتىكاي گلگامىش) پېشىكەشت كرد، پىيموايە
 دەتمۇيت كېتىپىك بىو ناوهو بەرھەم بەھىنەت، كە رافەو

تهویلکردنی دیر به دیری ئمو داستانی لەخز گرتیت و
تەرجمە کردنیکی تایبەت بە خۆت بیت، ئایا ئمو پروژیە
بە سەرکیشییەکی حدقیقى نایتە ژماردن؟

-بە يەکیك لە بەخششەكانی خۆمی دەزمیرم، ئەو
داستانەم لە نویوھ بە پشت بەستن بە دەقو فەرھەنگی
ئەکەدى لە ئىنگلىزىيەوە تەرجمە کردۇتەوە، لەوئى
دووچارى سەرسورمان بۇومەوە چونكە دەبىت لە
تەرجمە کردنی ئەو داستانە زاراوهى شەعېبى، زاراوهى
خوارووی عىراق و نزىكىبۇونەوە لە زمانى ستاندەرى سەر بە
ئەکەدىيەكان بە قابىلى قبول دابىرىت...من وامكردۇوه،
وەرگىپانى گلگامىش وەرگىپانىكى (عىراقى/عەرەبى) يەو
نمۇونەي نىيە، من بە دوايدا رۆيشتم و هىچ يەكىن لە راڤە
ئاسايىھەكانى ئەو داستانە نۇيوەستاندەم، بۇيە ناوى بە
تهویل دەبەم نەك شىكىردنەوە يان راڤە كردن.

*بە گەپانەوە بۆ شىعر ھەر لە (حىيە و درج) سالى
(1993) ئىتە هىچ سەرکیشىيەکى شىعە نويىمان لە تو
گۈ ئىنسىبۇوه، ئایا زەمنى شىعە لاي تو وەستاوه؟

-دەقى شىعرى زۆرم نۇرسىيۇوھ لە رۆژنامەكاندا بىلۇم
نەكىرىدوونەتەوە، ھەندىيەكىان لە (كاره شىعىيەكان)ام
دەركەوتۇون، وەك (خواتم الافعى)و (حزىنات عند
السماء)و (السومرييە احلام فى اتچاح حجمها و فراديسها
العالىيە) ھەممۇ ئەم كاره شىعىيەنانه نوين، لېرەدا
كۆمەلەھى دىكە لە بەرگى سىيىھە دەردەكەۋىت، وەك (جمام
النساو فى كركوك)و (فلم گۈپيل جدا) هەند....
*چۈن لە شىعرى عىراقى نوى دەپوانىت؟

-لەو بىروايىدام كە تموارى شىعىي عمرەبى لە قەيرانىتىكى
حەقىقىتىدايە، داشنى ئەمە لە نەمەدەكەنەمە درىزەدى ھەبىت،
سەرەرای ئەمەش شىعرى عىراقى دووچارى قەيرانىتىكى دىكە
ھاتۇوه ئەمېش جىڭىر نەبۇنلى بارى سىاسى و
كۆمەلەيەتىيە كە تموارى رەشنىبىي عىراقى گەرتۇزتمە.
لېرە ھەر لە داگىرەتەنەمە لە كۆي ۋىستىقالە رووه كېيەكان
بانگىيەك دەبىسىن كە لە خۇلەمېشىدۇھە دەولى داگىرساندى
پۇلۇي شىعر دەدات، ئەمپۇ لە عىراق شىعىي شەعېبى و
شىعىي ستۇونى لە بۇۋانەدەدەيە، وەك ئەمە لە نویۆ بۇ

دواوه بگەریئنەوە، لە سەرەقاداين، وەك ئەمەي هىچ
شۆرپشىكى شىعرى نوى رووى نەدابىت.

بە نىيو سەدە كايەكمان بىرى و گۈنگۈزىن دەرىئەنجامان لە¹
شىعرى عەرەبى و دەست ھىينا، بەلام ئەم گەرانەوە
ھەلچۇونشامىزە بۆ شىعرى ستۇونى، جىڭە لە گەرانەوە بۆ²
قەسىدەي پىاھەلدان و قەسىدەي ئايىنى، شتىكى دىكە
نىيە، راستە بە بەرگىكى دىكەۋىدە بەلام نەيتوانىيۇوە هىچ
شتى بخاتە سەر مىژۇرى شىعرى لە عىراق، جىڭە لە³
كارامەبى فۆرم و دروشىبازى نەبىت ھىچى دىكە زىياد
نەكەدووە، من واى دەبىنە ئەمېرۇ شىعرى عىراقى
پىايدە گۈزەر دەكەت سەرەلەدانەوە نەبىت شتىكى دىكە
نىيە، وا دىيارە رىيگەيەك بۆ دورۇ كەوتىنەوە لە باره لە⁴
ئارادا نەبىت، بەلام كە زەمن پې دەبىت ئىتى شىعرى
عىراقى نوى بە وزەو تىنېكى كاراوه دەگەریتەوە رۆلى
نوىكەدنەوە لە شىعرى عەرەبىدا دەگىرىپەت.

*بىرۇكى گفتۇرى گروپشامىزەت لە رۆزىنامى
(ئەلەندىب) خستە روو، پاشان لە لىتكچەرىك لە يەكىتى

نووسەران ئىمەت بمو قىسىمە ترساند كە گوتت نمۇھ نويىھەكانى عىراق لە (1947-2003) وە دا�راون، ئىتەر لە دواي (2003) دواي تەجاوزكىدنى ئەم ماوه ناچارىيە رۆللى نمۇھ نويىھەكانى دىكە دەردەكمىتىت، ئاييا ئەم مەبىستى تۆز بۇو؟

-بە تەھواوى.. دواي (2003) ئەم ماوه ناچارىيە كە ماوهى سەرەھەلدىنەمۇھ يان گەرمانمۇھ بۆ شىعىرى شەعبىي بە شىپوھ جۆراوجۆرەكانى لە سەر دەستى لەوانى لىتكەمۇتەمۇھ، ئىتەر ئەم لەوانە ھېچ دەرفەتىكىيان بۆ گەيشتن بە شىعىرى عىراقى بە دەستمۇھ نەماوه. لە بىر مەكە هەر لە ناوه راستى حەفتاكان كۆزمەلېيك لەو دەركەمۇتن كە شىعىرى سەتۈونى و شىعىرى شەعبىيان دەنۈوسى و لە بۆزە سیاسى و ئائىنييەكان دەيانخويىندەوە ئەمە ئەمپۇش روو دەدات درېزبۈونەمۇھى ھەمان ئەم دەرئەنجامەيە، ئەمەش چ زوو چ درەنگ ھەر تەمواو دەبىتتو روو دەرەشاوەكەي شىعىرى عىراقى نۇئ دەردەكمۇيىتەمۇھ، ھەر بەو بۆزەيەمۇھ ئەمە دەلالەت لەمە ناکات كە شاعىيى تازە گەرمان لە عىراق نەبىت، بەلام گەيشتن و

دەرکەوتىيان وەك راپردوو نىيەو لازىزترە، لېرە رۆژنامەي
(ئەلئەدىب) ھەدیە كە رەنگە بە تەنەها مىنەرىيىك بىت بۆ ئەم
شىوازە، بەلام ئەمۇش بە تەنەها بەس نىيە، من لەو بىرۋايەدام
سەرەرای بارودۇخى ئاسايىيە سىياسى ولات شىعىرى نوى و
دەنگى نويىي شىعىرى دوای دوو سالى دىكە دەرکەوتىتمۇدە،
ھەروەھا شاعيرە نويىيە گەورە كان رۆلىان بۆ دەگەرتىتمۇدە.

سەرچاوه:

رۆژنامەي ئەلئەدىب سالى سىييم ژمارە (136)
نۆڤەمبەر (2006) ل (18-19). ئەم گەفتۈگۈ يە لە¹
لايم شاعيرى عىراقى (منصور عبدالناصر) ساز كراوه.

بىرھەممە چاپكراوه كانى نۇرسىر
.1995- شىعر- كۆمەلە - سىبىرى ئاو-

- 2- بازهمنیک له تمماشاکردنی ئاو بەرژژووین- قەسیدە-1996.
- 3- ئاگایی زمان، زمانی ئاگایی-لیکۆلینهوه- .1999
- 4- تەنیا مەرگ - سى دەقى شانقىي وەرگىردارو لە عمرەبىيەوه-1999
- 5- تەنیا ئاو، تەنیا باران-كۆمەلە شىعر- .2001
- 6- پەيىردىن بە ژيان، پەيىردىن بەشىعر بۇون- لیکۆلینهوه-2001
- 7- شىعرييەتى دەق-ئەدۇنىس-وەرگىرانى لە عمرەبىيەوه-2002
- 8- مەرۋە لە روانگەمى فرۇيد-وەرگىرانى لە عمرەبىيەوه-2002
- 0- خىيالى زمان-لیکۆلینهوه-2004
- 10- شوينكاتى يەكەم لەدۋەم و ئىستاي سەرگۈرە-2004
- 11- ئەدۇنىس- دوو گەتسەگۆي فىكرى و ئەدەبىيە- وەرگىرانى لە عمرەبىيەوه-2005

- 12- خوینندنوهی پهراویز، پهراویزی خوینندنوه-
نومایشکردنی فیکری سەرددام لە چەند پهراویزی-
لیکۆلینوه-2005.
- 13- دریدا- رەخنه لە سینترالیزمی خۆرئاوابی-
وەرگیرانی لە عەرەبییمهو-2005.
- 14- نووسین خۆکوشیه کی تەواو نەکراو -
کۆمەلیک وتارو گفتوگۆی ئەدەبی و فیکرییە- وەرگیرانی
لە عەرەبییمهو-2006.
- ئەم بەرھەمانەی کە ئاماھەن بۆ چاپ:
- 1- ئىرى رەقىب لە نىوان جەستەن زمان جەستەن نەتمەدا،
لیکۆلینوه.
- 2- ژيان ئاوا دەپوا، كۆمەلة شىعىر.

160

www.pertwk.com

161

www.pertwk.com

162

www.pertwk.com